

Міністерство освіти і науки України
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського

СВІТЛАНА КАРСКАНОВА

ПСИХОДІАГНОСТИКА
(ЧАСТИНА 1)

Навчальний посібник

Миколаїв
2020

Рецензенти:

- К.Г. Трибулькевич** доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Миколаївського національного університету імені адмірала Макарова
- І.В. Астремська** доктор філософії в галузі соціальних та поведінкових наук, доцент кафедри психології Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Друкується за рішенням вченої ради

Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського,
(протокол № 23 від 25 червня 2020 року)

Карсканова Світлана

к 26 Психодіагностика (частина 1): навчальний посібник / Світлана Вікторівна Карсканова - Миколаїв.- МНУ імені В.О.Сухомлинського , 2020. - 155 с.

ISBN 978-617-534-523-8

У посібнику дана добірка психологічних тестів, які практичні психологи, дефектологи можуть використовувати в своїй психодіагностичній діяльності. Закцентовано на основних теоретичних та практичних підходах які сприяють успішності та ефективності психодіагностичного процесу. Навчальний посібник розрахований на студентів вищих навчальних закладів, слухачів курсів підвищення кваліфікації. Видання стане у нагоді викладачам, аспірантам та фахівцям-практикам – практичним психологам, соціальним педагогам, дефектологам.

УДК 159.9.07

ISBN 978-617-534-523-8

© Карсканова С.В.2020

З М І С Т

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ПСИХОДІАГНОСТИКА. МЕТОДИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ.

Тема I. Особливості психодіагностичної роботи в системі освіти практичним психологом та дефектологом (історичний екскурс).

Тема II Процедура проведення діагностичного обстеження

Тема III Етапи психодіагностики. Комплексне обстеження дитини на предмет готовності до навчання.

Тема IV. Принципи експрес діагностики розвитку пізнавальних процесів і ефективності навчання.

РОЗДІЛ 2 ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОДІАГНОСТИКИ НА ПРАКТИЦІ

Тема V. Діагностика фізичного розвитку дитини

Тема VI . Критерії оцінки біологічної зрілості і функціонального стану дошкільників. Моторна координація дитини дошкільного віку

Тема VII. Методи діагностики сенсорно - перцептивного розвитку дітей дошкільного і молодшого шкільного віку

Тема VIII. Діагностика психомоторного розвитку

Тема IX.. Методи діагностики пам'яті дитини

Тема X. Психодіагностика уваги.

Тема XI. Діагностика мовлення дитини дошкільного та молодшого шкільного віку.

Тема XII Психодіагностика мисленєвих процесів

Тема XIII. Психодіагностичне вивчення індивідуальних особливостей дошкільника.

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ГЛОСАРІЙ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Серед певної кількості визначень предмету психодіагностики, що накопичились за більш ніж столітню історію її розвитку, є два дуже точних і ємних, які до того ж не виключають, а, навпаки, доповнюють одне одного.

За першим з них, більш узагальненим, психодіагностика вважається наукою і практикою постановки психологічного діагнозу (О.О.Бодальов, В.В.Столін, 2004).

За другим, більш диференційованим, психодіагностика визначається як область психологічної науки, яка розробляє теорію, принципи і інструменти оцінки та вимірювання індивідуально-психологічних якостей особистості (Л.Ф. Бурлачук, 2006).

Головним завданням психодіагностики є створення, обґрунтування, вдосконалення психодіагностичних методик, розвиток теоретичних аспектів психологічного оцінювання. Крім того є ще специфічні завдання психодіагностики, які виникають через певні ситуації, в яких здійснюється психодіагностична робота.

Виділяють наступні психодіагностичні ситуації і пов'язані з ними завдання:

1. Діагностика для психолога або клієнта. Коли людина приходить до психолога за власним бажанням, намагається бути якомога щирішою, співпрацювати з консультантом, тоді методичний інструментарій може бути більш «прозорим» та відкритим, менш захищеним від фальсифікації. Психолог-психодіагност використовує отриману інформацію для планування подальшої

консультативної і корекційної роботи з клієнтом, або надає клієнту проінтерпретовані результати психодіагностичного обстеження, для того, щоб клієнт самостійно вивчав їх з метою рефлексії, особистісного зросту, прийняття рішення з вибору професії тощо.

2. Діагностика для суміжника. В даному випадку психолог діагностує психологічні особливості людини на замовлення інших спеціалістів – педагога, лікаря, вчителя-логопеда, дефектолога, соціального педагога, соціального працівника, або іншого психолога, за умов, наприклад, коли в організації існує розподіл праці між психологами (один займається психодіагностикою, а інший веде консультування і корекційну роботу). Така психодіагностична ситуація позбавляє психодіагноста необхідності прийняття рішень стосовно досліджуваного, розробки планів подальшої роботи, рекомендацій. Він може обмежитися чітким викладенням отриманої під час діагностики інформації стосовно індивідуально-психологічних особливостей досліджуваного, які цікавлять суміжника.

3. Діагностика-експертиза. Коли діагностика носить характер експертизи на замовлення різних інституцій (ІРЦ, органів внутрішніх справ, конкурсної установи, суду, медичної установи), психодіагностична процедура і програма має організовуватися за максимально жорсткими критеріями достовірності і захисту від перекручення інформації про себе зацікавленої в певному результаті експертизи людини. Тут також, як і в попередньому випадку, від психодіагноста не вимагається плану подальшої психологічної роботи з обстеженою людиною на основі отриманих даних, але ступінь відповідальності при постановці психологічного діагнозу, який повинен дати точні відповіді на питання, що з'ясовуються через проведення експертизи, найвища.

Психодіагностику розділяють на загальну і прикладну.

В межах загальної психодіагностики вивчаються закономірності винесення валідних і надійних діагностичних суджень, обґрунтовуються головні конструкти або концепти, що вважаються утворюючими структуру особистості, розробляються правила конструювання та вдосконалення тестів,

конструюються психодіагностичні процедури для найбільш фундаментальних напрямків психології – загальної, диференційної, вікової, соціальної. Універсальні і надійні тести використовуються для фундаментальних наукових міждисциплінарних досліджень – в психосоматичній медицині, психогенетиці, психофізіології, економіці, антропології тощо.

Диференційна психометрія (психометрика) – техніко-методична частина загальної психодіагностики, яка засобами математичної статистики, математичного моделювання намагається зробити тести якомога більш точними та надійними інструментами виявлення і вимірювання індивідуально-психологічних якостей людини.

На відміну від універсальних методів загальної психодіагностики, у прикладній психодіагностиці на перший план виходить не логіка психологічної теорії (концепція властивостей, які діагностуються) і не технологічна логіка побудови самого психодіагностичного методу певного типу, а логіка практичної сфери діяльності психолога, де ці методи будуть найбільше використовуватися.

Однією з проблем, що підштовхнули психологів до розробки психологічних тестів, було виявлення розумово відсталих. І до сьогоднішнього дня визначення інтелектуальної неповноцінності залишається важливою областю застосування певних видів психологічних тестів. Клінічне використання таких тестів включає обстеження правопорушників, осіб з емоційними й іншими типами відхилень у поведінці.

Засоби психодіагностики - ефективний інструмент при вирішенні проблем у навчанні. Сфера освіти - одна з основних серед споживачів тестів. Виявлення обдарованих учнів і студентів, відбір для розподілення на різні типи навчання, робота зі складними і відстаючими учнями, консультації до ІРЦ, вивчення психологічного мікроклімату, відношень у навчальних і педагогічних колективах, перевірка якості засвоєння навчального матеріалу учнями – це ті завдання, які потребують психодіагностичного інструментарію.

РОЗДІЛ 1.

ПСИХОДІАГНОСТИКА. МЕТОДИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ.

Тема 1.

Особливості психодіагностичної роботи в системі освіти практичним психологом та дефектологом (історичний екскурс).

Б.Г. Ананьєв у праці «Про методи сучасної психології» для організації дослідження в педагогічній психології запропонував зручну класифікацію, яка відображає основні кроки розгортання й проведення науково-дослідної роботи. У цій класифікації він виділяє чотири групи методів:

- організаційні;
- емпіричні;
- статистичної обробки даних;
- інтерпретаційні.

Зміст двох останніх груп - універсальний для будь-якого психологічного дослідження. Тому використовуючи цю схему, розглянемо основні методи 1 та 2-ї груп, акцентуючи увагу на специфіці застосування їх у психолого-педагогічній науці.

Організаційні методи тісно пов'язані з визначенням мети, структури й процедури дослідження, добором його методичного складу та підготовкою.

Виділяють такі організаційні методи: порівняльно-зрізовий; лонгетюдний; комплексний.

Порівняльно-зрізовий метод полягає у визначенні динаміки психічного явища, яке вивчається, в умовах організованого педагогічного середовища. Часово-просторові межі тут добираються довільно. Можна порівнювати результати онтогенезу певної психічної функції, наприклад, уваги на письмі у групі учнів молодшої школи під впливом нового методичного прийому, припустимо, перехресного оцінювання, з показниками контрольної групи молодших школярів, де цей прийом не застосовано. Розбіжність показників засвідчить рівень ефективності розробленого методичного засобу, одержаного через застосування порівняльно-зрізового методу. Таким само способом можна оцінити й вікові відмінності в розвитку певних психічних функцій дітей в умовах запровадження нової педагогічної технології. Так, одна з особливостей дитячого мислення, яку відкрив і описав відомий швейцарський психолог Жан Піаже (1896-1980) добре відома як феномен незбереження кількості. Суть останнього полягає в орієнтації дитини на зміну рівневих показників рідини при переливанні її з посудини з широким дном у посудину вужчу й вищу. Помічаючи підвищення рівня води у другому випадку, дитина каже, що її стає більше. Описаний феномен зникає за умов традиційного навчання на межі 10-12 років, а при запровадженні системи розвивального навчання Ельконіна-Давидова, яка з перших днів навчання знайомить учнів з поняттям міри й з різними її еталонами, діти вже у 6-7 років правильно оцінюють в експерименті незмінність обсягу рідини, орієнтуючись на відповідний еталон. Зрозуміло, що для порівняння результатів традиційного й експериментального навчання зовсім не обов'язково чекати кілька років. Перевагою порівняльно-зрізового методу є безсумнівний виграш у часі при запровадженні цієї стратегії. Вадой його вважається нівелювання індивідуальних розбіжностей у розвитку піддослідних певної групи внаслідок орієнтації на найсуттєвіші групові відмінності.

Якщо в умовах запровадження порівняльно-зрізового методу якісно розбіжні об'єкти порівнюються один з одним за певною сукупністю ознак, то

лонгетюдна стратегія зобов'язує дослідника фіксувати зміни одного об'єкта в різних точках його часової динаміки.

Лонгетюдний метод - це індивідуальна монографія про хід розвитку людського індивіда за певних педагогічних умов або ж моніторинг ефективності впливу певних умов розвивально-виховного середовища. Продуктивність лонгетюдного дослідження забезпечують два основні моменти. Це його тривалість (чим довше, тим вагоміші результати) та змістова характеристика періодів, що вивчаються. Останнє обумовлено в першу чергу кількістю змінних, які фіксуються в дослідженні. Таким вимогам відповідав один із перших і найтриваліших у психології лонгетюдів, що його запровадив у 1929 р. інститут Фелза в Америці. Групу осіб у цьому дослідженні регулярно від народження й до 14 років обстежували по 27 параметрах, а потім через 10 років їх обстежили знову. Ці дослідження узагальнено у книзі Дж.Кагана й Г.Моса «Від народження до зрілості: Дослідження психічного розвитку».

За умов застосування лонгетюдного методу рельєфно виступають індивідуальні розбіжності в показниках розвитку вибірки, чітко фіксуються мінливість або стійкість окремих особистісних якостей піддослідних. В Україні у 1970-1980 роках під керівництвом академіка АВ. Киричука протягом 11 років проводився один із найтриваліших лонгетюдів колишнього СРСР. У результаті цього дослідження було встановлено, що статус дитини в колективі однолітків дошкільного й молодшого шкільного віку не є таким динамічним, як традиційно вважалось у психолого-педагогічній науці.

Комплексний метод має на меті встановити зв'язки й залежності між явищами різного роду (фізичним, фізіологічним, психічним та соціальним розвитком особистості). Ідея комплексності в історії вітчизняної психології має глибоке коріння. Фундатор сучасної педагогічної психології, видатний український педагог К.Д. Ушинський ще в середині ХІХст. закликав науковців до створення педагогічної антропології як комплексної науки про розвиток людського індивіда. На міжнародному рівні цю ідею активно підтримав американський психолог Стенлі Хол, який у 1904 р. проголосив створення

нової комплексної науки про розвиток дитини - педології. Ця наука мала б займатися питаннями фізичного, психічного й соціального розвитку дитини в спеціально організованих педагогічних умовах. Відомі вітчизняні дослідники дитячої психології Л.С. Виготський, П.П. Блонський та інші називали себе педологами. У 1907 р. В.М. Бехтерев заснував у Росії Інститут педології. У 20-ті роки в Петрограді він реалізував ідею комплексності досліджень через створення цілої системи науково-дослідних закладів, кожен із яких у певному аспекті досліджував особливості онтогенезу людини. Серед цих закладів такі, як Інститут мозку, Дитячий дослідний інститут, Лікарняно-виховний інститут, Інститут соціального виховання та Профконсультаційне бюро. З часом усі вони об'єдналися в Державну психоневрологічну академію. Пізніше гідними послідовниками В.М.Бехтерева стали Б.Г. Ананьєв і В.С. Мерлін. Останній відомий у психології як фундатор системного підходу до онтогенезу інтегральної індивідуальності. Хрестоматійним у психологічній науці стало і проведене під керівництвом Б.Г.Ананьєва в кінці 1960-х - на початку 70-х років комплексне лонгетюдне дослідження студентів, у межах якого досліджувались і порівнювались їхні антропометричні й фізіологічні показники, дані успішності навчання, самооцінки, мотивації тощо.

Слід зазначати, що в умовах застосування лонгетюдного і комплексного методів зберігається ризик гіпертрофування індивідуальних розбіжностей у показниках, на відміну від порівняльно-зрізового методу, де вони, навпаки, нівелюються. Такі особливості слід мати на увазі при використанні цих методів як певні обмеження у їх застосуванні.

Емпіричні методи здобуття наукової інформації поділяються на спостереження, експеримент, опитувальні й праксометричні методи, кожен із яких має певні різновиди. До цієї групи методів слід віднести і синтетичний метод дослідження, поширений сьогодні у практичній педагогічній психології. Порівняно новими емпіричними методами цієї галузі психолого-педагогічної науки є психологічне консультування і психокорекція, які кваліфікуються як методи впливу.

Спостереження - це метод збирання емпіричної інформації, який застосовується в умовах, природних для об'єкта дослідження, без втручання в хід його активності. У педагогічній психології його найчастіше називають педагогічним спостереженням, що чітко окреслює предмет спостереження. Тут розрізняють об'єктивне спостереження та самоспостереження, кожне з яких може бути як безпосереднім, так і опосередкованим. Удосконалювання опосередкованого спостереження йде по шляху удосконалювання техніки, яка в ньому застосовується. У разі самоспостереження опосередковуючими чинниками виступають щоденники об'єкта дослідження, мемуарна продукція та інші авторські джерела, які відображають події його життя. Безпосереднє самоспостереження та усний самозвіт про нього - типова схема найстарішої у психології модифікації спостереження, яка має назву інтроспекції. Вимоги до організації педагогічного спостереження можуть бути різними залежно від характеру явища, яке вивчається, віку дитини та обраної стратегії дослідження. Вона може бути як суцільною (чи то різноспрямованою), так і вибірковою. У будь-якому випадку добре організоване психолого-педагогічне спостереження вирізняє цілеспрямованість і аналітичність, зумовлені специфікою інтересу до об'єкта дослідження, а також його систематичність і комплексність.

Експеримент - це метод досліджування психічного явища, умови прояву та розвитку якого створюються штучно. Класична експериментальна схема потребує наявності незалежної й залежної змінних. Для педагогічної психології незалежною змінною виступають умови виховання й навчання дитини, а залежна змінна - це закономірності та особливості перебігу психічних процесів, на розвиток яких спрямовано педагогічну діяльність.

За просторовою віднесеністю експерименти в педагогічній психології поділяють на лабораторний, камерний і природний. Лабораторний експеримент застосовується рідко, оскільки брак у дитини розвинених адаптаційних механізмів не дає їй змоги швидко й ефективно пристосуватися до нових для неї умов лабораторного дослідження. І як результат - дослідник одержує значні порушення достовірності інформації про об'єкт дослідження. Камерний

експеримент (його запропонувала А.А. Люблінська) частково усуває цю проблему через вимогу проводити експериментальне обстеження дитини в приміщенні, де вплив чинників, які відволікають її, зведено до мінімуму. Найчастіше ж у педагогічній психології застосовується природний, або психолого-педагогічний експеримент. Його автор - О.Ф. Лазурський (1874—1917) - ще в 1910 р. на з'їзді з експериментальної педагогіки доповів про метод дослідження, який поєднував переваги спостереження й експерименту та усував вади кожного з них. За методом О.Ф. Лазурського, піддослідний ставиться в заздалегідь підготовлені, але звичні для нього умови, де й збирається інформація про особливості його поведінки. Скажімо, спеціально підготовлений учитель може в межах дослідження особливостей мислення вводити в навчальний процес певні експериментальні задачі й прийнятним способом фіксувати особливості розв'язування їх учнями. Так дослідник набуває можливості реєструвати викликані зміни в поведінці дитини, яка діє у природних умовах життєвого середовища.

За ступенем втручання в об'єкт дослідження психолого-педагогічні експерименти поділяються на констатуючі та формуючі. Констатуючі експерименти передбачають одержання інформації про наявний стан об'єкта. У межах формуючого експерименту за мету дослідження береться викликаний актогенез його певної психічної функції. У разі, якщо це пізнавальні функції, то йдеться про навчаючий експеримент, а якщо експериментально формуються особистісні утворення піддослідного, такий експеримент називають виховним. Кожен із цих експериментів може бути як індивідуальним, так і груповим.

Своєрідність організації експерименту в педагогічній психології відображає ряд вимог, які є тим жорсткіші, чим менша дитина. Їх можна сформулювати таким чином:

- короткотривалість експериментальної процедури;
- привабливість діяльності, яку дитина має виконувати в експерименті;

- легкість опанування формальною стороною діяльності, передбаченої експериментом;
- можливість для дитини завершити кожне експериментальне завдання успіхом або його видимістю.

Залежно від поставлених завдань експерименти можуть бути дослідницькими й випробувальними. Якщо в завданні дослідження міститься необхідність одержати якісно-кількісну характеристику психічного явища, то такий експеримент називають дослідницьким . У випадку, коли важливо одержати дані для психологічної характеристики окремої особи з метою експертизи її стану, консультування чи то корекційної роботи, мова йде про випробувальний експеримент, або тест.

Тест (в перекладі з англійської тлумачиться як проба, перевірка, випробування) - це стандартизоване, часто обмежене в часі, випробування для встановлення кількісних і якісних індивідуально-психологічних розбіжностей людей. Основною відмінністю тестів від інших емпіричних методів дослідження в психології є наявність чітких попередньо встановлених норм, з якими зіставляються одержані результати конкретного дослідження перед його інтерпретацією. Подальша робота передбачає перенесення характеристики психічних функцій групи, нормам якої відповідає одержаний результат, на об'єкт дослідження.

У психолого-педагогічній практиці тести відомі з 1896 р., коли французький психолог А. Біне запропонував до використання новий вид експерименту, який назвав синтетичним. Це була батарея тестів, кожен з яких складався з кількох тестових завдань, спрямованих на дослідження пам'яті, уяви, сприймання, навіюваності, сили волі, вправності та естетичних почуттів дитини. У 1904 р. А. Біне із лікарем Т. Сімоном одержали від Міністерства освіти Франції завдання розробити методичне забезпечення, яке б допомогло відділити дітей з вродженими розумовими дефектами від здібних до навчання, але ледачих, і, таким чином, відібрати контингент для шкіл спеціалізованого

навчання. Результатами їхньої роботи стала всесвітньо відома шкала Біне-Сімона - батарея тестів, яка базувалася на розумінні можливості виділити на основі обстеження не лише хронологічний, а й психологічний вік дитини. Останній розумівся як її спроможність демонструвати позитивні результати виконання завдань як характерних, так і не характерних для її однолітків. У першому випадку йшлося про співпадання хронологічного й психологічного віків, у другому - очевидним було випередження або ж недостатність психологічного розвитку дитини стосовно вікової норми.

Взагалі, розрізняють кілька груп тестів, які зазвичай використовують у дослідженнях із педагогічної психології. Це тести досягнень, тести інтелектуального розвитку, тести особистості та міжособистісних відносин.

Тести досягнень орієнтовано на діагностику досягнень людини після завершення навчання, рівня засвоєння нею знань, умінь і навичок із певного предмета, який вивчався. Такі тести широко розповсюджені у психолого-педагогічних дослідженнях як засоби вступного, поточного або підсумкового контролю знань при випробуванні ефективності впровадження новітніх педагогічних прийомів, технік і технологій.

Тести інтелектуального розвитку - це сукупність методик, спрямованих на діагностику розвитку загальних здібностей індивіда до пізнання. Серед останніх виділяють такі пізнавальні якості, як логічне мислення, смислова й асоціативна пам'ять, здатність до просторової візуалізації, порівнювання, узагальнювання, конкретизації та переносу певних евристик у нові умови тощо. Узагальнений показник розвитку інтелекту виражається в коефіцієнті інтелектуальності. У вітчизняній педагогічній психології для оцінки загальних пізнавальних здібностей учнів найчастіше використовують такі методики, як: «Шкільний тест розумового розвитку», «Шкала виміру інтелекту Векслера», «Тест Амтхауера структури інтелекту» та інші.

Тести особистості дослідники використовують при вивченні особливостей поведінки дітей у певних соціальних ситуаціях, своєрідності їхніх інтересів, ціннісних орієнтацій, емоційно-вольових проявів та інших

характерологічних особливостей. До таких тестів належать: «Тематичний апперцептивний тест», «Тест Люшера, Рене Жиля тест-фільм» та ін.

Праксометричний метод (метод аналізу процесу й продуктів діяльності). Виходячи з принципу єдності психіки й діяльності, важливим методом дослідження в педагогічній психології є метод аналізу процесу й продуктів діяльності. Методики, побудовані на такій основі, мають назву праксометричних (від грецького праксис, тобто діяння, діяльність). Через такі методики досліджуються здібності дитини до навчання, особливості її творчої діяльності, інтересів і схильностей. При аналізі продуктів діяльності активно використовується принцип проєкції, тобто кристалізації у продуктах діяльності конкретної людини змісту її психічної активності та її особливостей. Як такі продукти у психолого-педагогічних дослідженнях застосовуються письмові роботи школярів, їхні твори (вірші, проза), малюнки, технічні вироби, комп'ютерна продукція та інші результати продуктивної діяльності.

Проективні методи дослідження займають виключне становище в психолого-педагогічній діагностичній практиці. Такими є, наприклад, наведені особистісні тести, праксометричні засоби, методики завершення речень або історій.

Особливе місце серед проективного психолого-педагогічного інструментарію займають різноманітні малюнкові методики («Намалюй людину», «Кінетичний малюнок сім'ї», «Неіснуюча тварина» тощо), оскільки малюнок для дитини є не мистецтвом копіювання предметів дійсності, а мовленням, через яке вона відтворює не те, що бачить, а те, що знає, тобто, свій внутрішній план свідомості. Така ситуація є особливо показовою для дитини у віці від 5 до 10 років, коли комунікативний потенціал її усного й писемного мовлення є недостатньо розвиненим, щоб виразити всю різноманітність вражень від речей та інформації, ситуацій і подій реального й фантастичного змісту, з якими вона стикається. З огляду на це корисно ознайомитися з принципами застосування малюнка в дитячій психологічній діагностиці, що їх розробили Л. Шванцера та Й. Шванцера.

Психолог, який працює в дитячій діагностиці, повинен бути в змозі класифікувати малюнок з позиції змістових характеристик особистості дитини, рівня її розвитку (показники загальних здібностей), відхилень розвитку (показники органічних і функціональних аномалій) та з позиції незвичайних ознак (креативні показники). Але чим старша дитина, тим менш надійним показником її розумового розвитку є малюнок.

Для дітей дошкільного віку й деяких молодших школярів малювання є грою, тому й ситуація діагностики повинна бути організована як ігрова діяльність.

При виконанні серії обстежень потрібно використовувати єдине методичне забезпечення (однаковий формат паперу певної зернистості, олівці певної твердості кольорів, пастелі однакових відтінків).

У ході обстеження необхідно фіксувати такі обставини, як дата, час обстеження, освітлення, адаптованість дитини до ситуації, рівень її домагань, вербальний супровід малювання, загальне бачення завдання, спосіб тримання олівця, повертання малювальної площини, інші.

В індивідуальній діагностиці слід виходити насамперед із тих малюнків, за виникненням яких була можливість спостерігати.

Малюнок ніколи не повинен бути єдиним відправним пунктом інтерпретації. Виявлені за його допомогою проєктивні тенденції необхідно перевіряти за допомогою інших методів обстеження.

З метою підвищення достовірності висновків, доцільно проводити інтерпретацію малюнка двома спеціалістами.

Опитувальні методи. Великого поширення у психолого-педагогічній практиці набули опитувальні методи (анкетний метод, метод бесіди). Їхніми інструментальними засобами є методики, завдання яких представлено у вигляді запитань, і це дає змогу одержати інформацію про обстежуваного з його слів. У психології перші психодіагностичні опитувальники для потреб педагогічної практики на початку XX ст. розробив американець С. Хол. Запитання цих анкет стосувалися моральних і релігійних почуттів школярів різного віку, їхніх

ранніх споминів, ставлення до інших людей тощо. Узагальнивши тисячі відповідей, С. Хол написав ряд праць із психології дітей шкільного віку, найпопулярніша з яких – «Юність» - датована 1904 р. На сьогодні такі методики існують у двох основних формах:

- усна форма (бесіда та інтерв'ю, які різняться за ступенем стандартизації процедури проведення);
- письмова форма (особистісні опитувальники та опитувальники-анкети; зміст перших характеризує певні сторони особистості людини, через інші розкриваються позиції людини відносно ширшого кола питань).

Кожна з цих форм має свої переваги і вади.

Усні опитувальники забезпечують активний безпосередній контакт дослідника з піддослідним, можливість індивідуалізації та варіативності запитань, уточнювання їх. Разом з тим при контакті обох сторін організованого дослідження є загроза навіювання респондентові позиції інтерв'юера, виникають організаційні складності при необхідності охоплення дослідженням великого кола осіб.

Письмові опитувальники, навпаки, допускаючи як групові, так і індивідуальні способи збирання даних, забезпечують можливості охопити дослідженням велику кількість респондентів. Але стандартний характер запитань, відсутність індивідуалізованого контакту з кожним з учасників дослідження знижують показники повноти й відвертості відповідей.

Існують певні обмеження в застосуванні опитувальних методів, пов'язані з віковими особливостями розвитку дитячої вибірки. Обмеження в застосуванні письмових форм опитувальників пов'язане з рівнем оволодіння письмом дитиною. Оскільки базовою психологічною функцією, яка експлуатується при застосуванні опитувальних методів, є самоусвідомлення, рефлексія респондента, то, зрозуміло, що й використання особистісних опитувальників доречне лише при достатній розвиненості такої функції дитячої психіки, якою є особистісна рефлексія. Хронологічно це припадає на період молодшого підліткового віку - 12 років і більше.

Найдоцільнішими опитувальними засобами психолого-педагогічної практики обстежування дітей дошкільного й молодшого шкільного віку є бесіда та інтерв'ю. Останнє може бути керованим, тобто стандартизованим (мати стійку стратегію й тактику) та частково стандартизованим (стійка стратегія, тактика допускає певні варіації). Бесіда також поділяється на два види за критерієм керованості - некерованості. У першому випадку передбачається наявність стійкої в загальних рисах стратегії й зовсім вільної тактики відносно кількості, послідовності й часу обговорювання питань. Ініціатива ведення бесіди залишається за психологом.

При некерованій бесіді ініціатива вибору теми і змісту обговорюваних питань переходить на сторону респондента.

Структура діагностичного інтерв'ю (бесіди) має такий вигляд:

вступ: залучення дитини до співробітництва, встановлення з нею психологічного контакту при необхідності зняття напруги переживань дитини;

- вільні, некеровані висловлювання дитини;
- загальні запитання (на зразок "Чи можеш ти розказати мені що-небудь про своїх однокласників?", "Як ти зазвичай проводиш час після школи?"), які дають змогу разом із попередньою інформацією локалізувати семантичну сферу психологічних проблем дитини;
- докладне обстеження через поглиблене вивчення виявлених проблем;
- закінчення з вираженням вдячності дитині за співробітництво й з висловленням надії на дальшу співпрацю.

При організації інтерв'ю (бесіди) доречно дотримуватись принципів, у свій час сформульованих для потреб недирективної психотерапії:

Психолог повинен демонструвати тепле, повне розуміння ставлення до дитини, це лежить в основі встановлення контакту з нею.

Він повинен приймати дитину такою, якою вона є.

Своєю позицією психолог створює атмосферу поблажливості, в якій дитина вільно висловлює свої почуття.

Психолог тактовно й обережно ставиться до позиції дитини, нічого не засуджує, але й не виправдовує, та все при цьому розуміє.

Підтримці продуктивного мікроклімату бесіди з дитиною сприяють і такі тактичні засоби, як:

- звертання до дитини на ім'я (краще в тій формі, яку використовує мати або інша близька дитині людина);
- стилізація мовлення, що забезпечується обізнаністю психолога з особливостями дитячої лексики, добором виразів і словосполучень залежно від віку, статі й життєвого середовища дитини;
- гнучке поєднування прямих (наприклад, "Ти боїшся темряви?"), непрямих ("Що ти відчуваєш у темряві?") та проєктивних запитань ("Діти бояться темряви?"), уникання запитань сугестивного характеру ("Чи треба боятися темряви?").

Стилізація запитань через:

а) пом'якшування загальноприйнятого негативного ставлення до явища ("Усім доводиться битися... Ну, а ти?");

б) приймання негативної дійсності за звичайну ("А тепер скажи, з ким ти іноді б'єшся?");

в) використання в бесіді перифразу або ж коментарів до розповіді дитини ("Тебе це образило...").

Фіксування відповідей дитини з використанням особливої системи швидкої й непомітної реєстрації запису, яка б не порушувала соціального зв'язку з дитиною (магнітофон, відеокамера, швидкопис або стенографування важливих відповідей).

Своєрідним різновидом опитувального методу в психолого-педагогічних дослідженнях виступає експертне оцінювання. Суть оцінювання полягає в залученні до інформації про явище, що вивчається, думок компетентних осіб

(як правило, психологів, педагогів), які підтверджують і доповнюють одна одну. В сукупності це дає змогу дійти об'єктивного висновку про особливості предмета дослідження, яким тут можуть виступати рівень навчальних можливостей учнів, перспективність використання певних діагностичних засобів, методів або прийомів навчання й виховання. Оцінювання можна здійснювати в усній і письмовій формі через використання спеціально розробленої анкети або ж запитань інтерв'ю.

До організації психолого-педагогічних досліджень із використанням методу оцінювання можна сформулювати такі науково-методичні вимоги:

- добір зручної й точної системи оцінок і відповідних шкалі з докладним викладом процедури присвоєння певного бала;
- ретельний відбір експертів за критеріями компетентності в оцінюваній галузі та здатності до об'єктивної, неупередженої оцінки;
- забезпечення незалежності оцінок окремих експертів.

Цей метод має не лише індивідуальну й групову, а й колективну форму застосування. В останньому випадку йдеться про психолого-педагогічний консиліум, у межах якого організовується колективне обговорювання питання компетентними й зацікавленими особами. До таких засобів найчастіше звертаються в реальній педагогічній практиці, коли виникає нагальна необхідність вирішити конкретну проблему навчального або виховного змісту, здійснивши колективний аналіз причин, психологічних чинників педагогічної ситуації та накресливши шляхи реалізації адекватних засобів досягнення кращих результатів.

Синтетичний метод дослідження. Синтетичним методом дослідження в педагогічній психології є складання психолого-педагогічної характеристики особистості учня. Найчастіше в психолого-педагогічній практиці такого роду характеристики складаються з метою ґрунтовного дослідження інтелектуального або особистісного потенціалу піддослідного, для потреб індивідуалізації навчання й виховання, первинного консультування учня, а

також для визначення перспектив психолого-педагогічної корекції його пізнавальної або комунікативної сфер.

Характеристика особистості учня (дошкільника) створюється за такою схемою:

1. Загальні відомості про учня: прізвище, ім'я та по батькові, вік, навчальний заклад, клас. Стан фізичного розвитку й здоров'я.

2. Відомості про соціальне походження, сімейні й побутові умови життя та навчання учня: походження, місце перебування, сімейне становище, матеріальні й житлово-побутові умови; чи потребує якоїсь допомоги, хто її здійснює, ставлення до того самого учня.

3. Становище учня в навчальному колективі: взаємовідносини з іншими учнями, офіційний і неофіційний статус серед них; ступінь чутливості до впливів (виховних і інших) з боку інших осіб, групи членства; особистісна активність, ставлення до інших тощо.

4. Навчальна діяльність, участь у навчальній, науково-дослідній роботі: ставлення до навчання взагалі й до окремих предметів, що вивчаються, зокрема, успішність із них; участь у наукових гуртках, олімпіадах (звернути увагу на планування, виконання й продуктивність роботи).

5. Психічні процеси, стани, якості учня:

а) увага, відчуття, сприймання, індивідуальні особливості їх;

б) пам'ять, мислення й уява, їхні особливості, зокрема: запам'ятовування, розуміння й засвоювання навчального матеріалу; вміння висловлювати думки в усній і письмовій формі, логічно розмірковувати; оперативність, широта й глибина мислення, його критичність, гнучкість, здатність робити правильні висновки та узагальнення, спрямованість і продуктивність уяви;

в) емоції та почуття, їхня характеристика;

г) інтереси, спрямованість, активність, допитливість і цілеспрямованість у діяльності по засвоюванню, пізнаванню наукових положень та істин; ступінь прагнення до нового, до самостійності пошуку, відповідальності за результати

занять, учіння й освіти, морально-інтелектуального й культурного росту та виховання.

6.Індивідуально-психологічні особливості учня: якості темпераменту й характеру; навички, звички, вчинки, стиль поведінки й діяльності, ділова характеристика. Дисциплінованість, обов'язковість, відповідальність, вимогливість до себе і до інших.

7.Суспільно-громадське обличчя учня: інтерес до подій внутрішньо-політичного і міжнародного життя країни, до соціально-економічних питань.

8.Загальні висновки й пропозиції: найхарактерніші психологічні особливості особистості учня, які необхідно враховувати при індивідуальному підході до нього в процесі навчання й виховання. Спрямованість і перспективи розвитку й використання можливостей і здібностей учня.

9.Повна інформація про прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка склала характеристику, дату та мету складання.

Методи психологічного консультування та корекції. У межах практичної педагогічної психології здійснення прямого психолого-педагогічного впливу на дитину передбачає використання таких відносно нових для психологічної науки методів, як психологічне консультування й корекція.

Консультування — це метод надавання усної допомоги дитині або дорослим, які нею опікуються, у вигляді порад і рекомендацій на основі попереднього обстеження дитини та умов її соціалізації й виділення тих проблем, із якими зіткнулася дитина або її батьки і педагоги в ході виховання й навчання.

Консультування здійснюється у формі бесід з дитиною й дорослими, зацікавленими в її розвитку, в межах яких їм надаються кваліфіковані поради щодо організації дальших дій по розв'язуванню виявлених психолого-педагогічних проблем з метою оптимізації ситуації, що склалася.

Корекція як метод передбачає безпосередній психолого-педагогічний вплив психолога та педагога на вихованця, який потребує психологічної допомоги. Зрозуміло, що як і в попередньому випадку, така допомога

організовується на основі уважного обстеження психіки дитини, виявлення індивідуальних і соціальних резервів її повнішої адаптації до умов педагогічного і ширшого суспільного середовища.

Метою психолого-педагогічної корекції є допомога дитині в розвитку саме тих психологічних функцій, відставання в показниках яких не дає їй змоги виходити на рубежі досягнень розвитку, характерних для осіб її віку. Особливо ефективно метод корекції зарекомендував себе в ситуаціях подолання відставання у навчанні, спричиненого недорозвиненістю мисленнєвих і мнемічних функцій, порушеннями емоційно-вольової регуляції активності учнів, явищ важковиховуваності педагогічно занедбаних дітей і вихованців з акцентуаціями розвитку характеру.

Тема II

Процедура проведення діагностичного обстеження

Діагностика проводиться психологом індивідуально з кожною дитиною. Важливо, щоб обстеження проходило в атмосфері доброзичливості: дитину слід заохочувати, надавати їй емоційну підтримку.

Спочатку проводиться бесіда-знайомство, що дозволяє дитині адаптуватися в нових умовах, а дорослому – встановити з нею контакт.

Одним з важливих діагностичних показників є емоційна реакція дитини на факт обстеження (адекватність поведінки). Можна виділити кілька варіантів поведінки дітей у такій ситуації. Найбільш природна реакція – хвилювання, яке відчуває більшість дітей в незвичних умовах. У цих випадках діти можуть триматися дещо насторожено, напружено. Іноді у них спостерігаються збудження, неадекватна веселість, фамільярність з дорослим. Байдужість, безпричинний сміх, недотримання дистанції в старшому дошкільному віці

можуть бути показником нерозуміння ситуації дитиною і свідчити, зокрема, про низький розумовий розвиток.

Після попередньої бесіди, коли контакт з дитиною встановлено, можна переходити до наступного етапу – діагностики з використанням субтестів. Дитина виконує ряд завдань, а психолог в цей час веде протокол обстеження, в якому фіксуються результати виконання завдань, дії і висловлювання дитини, робляться позначки для планування наступної розвивальної роботи.

Протокол є частиною Діагностичної карти, яка заповнюється на кожну дитину і включає в себе також схему бесіди, може містити розділи «Примітки» та «Рекомендації». У примітках наводиться додаткова інформація, відзначаються особливості роботи дитини: наявність або відсутність інтересу до завдання, темп, акуратність, прояви стомлення, впевненість, вміння зосередитися; посадка дитини за столом, відомості про те, якою рукою працює дитина (ведуча рука), чи правильно тримає олівець, характер дій (цілеспрямований або хаотичний), специфіка емоційних реакцій і т.п. (залежно від завдання, яке виконує дитина).

За результатами проведеного обстеження для кожної дитини виробляються індивідуальні рекомендації, які також фіксуються в картці.

Крім того, результати всіх дітей заносяться у Зведену таблицю групи. Аналіз отриманих результатів дозволить побачити рівень розвитку психічних процесів дітей конкретної групи та розробити корекційно-розвивальні програми на групу в цілому.

Оцінка результатів

Результати за кожним субтестом оцінюються відповідно до рекомендацій автора методики, як правило розподіляються в балах: 2 бали (вища оцінка), 1 бал (середня), 0 балів (нижча). При необхідності, після проведення діагностики за всіма субтестами підраховується загальна сума балів. При кількісній обробці отримані результати умовно діляться на 3 рівня: високий, середній, низький.

Кількісні показники по групі можуть бути зображені графічно. (Це допомагає наочно уявити ситуацію в цілому).

Друга молодша група (3-4 роки)

Вікові особливості дітей

Анатомо-фізіологічні особливості

Три роки – це вік, коли дитина вступає в період дошкільного дитинства.

Основні показники фізичного розвитку дитини на цей момент такі: ріст $96 + 4,3$ см, вага $12,5 + 1$ кг, окружність грудної клітки $51,7 + 1,9$ см, окружність голови 48 см, кількість молочних зубів 20. Обсяг черепної коробки трирічної дитини становить вже 80% від обсягу черепа дорослого.

Особливості опорно-рухового апарату. Фізіологічні вигини хребта дитини четвертого року життя нестійкі, кістки і суглоби легко піддаються деформації під впливом несприятливих впливів. Суглоби пальців можуть деформуватися (наприклад, якщо малюк часто ліпить з надмірно жорсткого пластиліну). Неправильні пози (зведення плечей, опускання одного плеча, постійно опущена голова) можуть стати звичними, порушується постава. А це, в свою чергу, негативно позначається на функції кровообігу і дихання. В період 3-4 років діаметр м'язів збільшується в 2-2,5 рази, відбувається диференціація м'язових волокон. Дітям, особливо на початку четвертого року життя, легше даються рухи всією рукою (прокотити м'яч, машину), оскільки велика мускулатура в своєму розвитку випереджає дрібну. Але поступово в процесі образотворчої діяльності, в будівельних і дидактичних іграх удосконалюються рухи кисті і пальців. Піднімання рук вгору, в сторони, нахили, похитування і повороти тулуба одночасно сприяють оволодінню своїм тілом.

Дихальні шляхи у дітей відрізняються від таких у дорослих. Просвіти повітроносних шляхів (гортань, трахея, бронхи, носові ходи) у дитини значно вужчі. Слизова оболонка, яка їх вистилає, ніжна і ранима. Це створює схильність до запальних захворювань органів дихання. Дитина трьох-чотирьох років ще не може свідомо регулювати дихання і погоджувати його з рухом. Важливо привчати дітей дихати носом природно і без затримки. Дуже корисні

для малюків вправи, що вимагають посиленого видиху: ігри з пушинками, легкими паперовими виробами.

Серцево-судинна система в порівнянні з органами дихання краще пристосована до потреб зростаючого організму. Проте серце дитини працює добре лише за умови потужних навантажень. Швидкість кровотоку у дітей більша, ніж у дорослих. Кров'яний тиск в середньому становить 95/58 мм ртутного стовпчика. В дошкільному віці відбувається вдосконалення будови і діяльності *центральної нервової системи*. До трьох років у дитини буває зазвичай достатньо розвинена здатність до аналізу і синтезу впливів навколишнього середовища. У цих процесах значна роль належить не тільки безпосередньому сприйняттю, але й мовленню, за допомогою якого дитина узагальнює й уточнює те, що сприймається. Здатність до концентрації збудження полегшує зосередження дітей на навчальному матеріалі. Однак вона легко порушується при зміні обстановки під впливом орієнтовного рефлексу, що виникає. Якщо на занятті в момент пояснення з вулиці донісся якийсь шум або в кімнату увійшов сторонній, діти миттєво відволікаються. Вихователі на цей випадок повинні знати прийоми, за допомогою яких можна з мінімальною затратою часу перемкнути увагу дітей на навчальне завдання. Процеси збудження і гальмування в корі головного мозку легко іррадіюють. Зовні це виражається в зайвих рухах, метушливості, діти багато говорять або, навпаки, замовкають. Часто спостерігається підвищена збудливість, і це призводить до швидкої стомлюваності дітей.

У дитини 3-3,5 років взаємодія сигнальних систем ще недосконала. Рівень міжаналізаторних зв'язків такий, що в момент виконання вправ діти часом не можуть сприймати словесні корективи вихователя. Більш ефективною буде надання дитині безпосередньої допомоги: повернути її корпус, руки, задаючи правильну амплітуду рухів, і т.д. На цьому етапі важливо гармонійно поєднувати безпосередні і словесні впливи на дітей.

Розвиток особистості

Четвертий рік життя характеризується двома якісно новими рисами. Одна пов'язана з формуванням особистості дитини, інша – з формуванням її діяльності.

З віком малюк в ряді інших знань набуває і знання про самого себе (про те, що у нього є ім'я, та ін.). У два з половиною роки дитина впізнає себе в дзеркалі, а дещо пізніше на фотографії. Період появи в мові дитини займенника «я», (наприкінці раннього віку) знаменується змінами в її поведінці – виникає прагнення діяти самій. Л.І. Божович зазначає, що з виникненням «системи Я» в психіці дитини виникають і інші новоутворення. Найзначнішим з них є самооцінка і пов'язане з нею прагнення відповідати вимогам дорослих, бути хорошим.

Наявність одночасно існуючих, але протилежно спрямованих тенденцій: зробити згідно власному бажанню та відповідно до вимог дорослих – створює у дитини неминучий внутрішній конфлікт і тим самим ускладнює його внутрішнє психічне життя.

Елементи самосвідомості у дитини трьох-чотирьох років проявляються не завжди у вдалому протиставленні себе оточуючим. Тому кінець третього і частково четвертий рік життя називають «кризовим» віком, якому властиві спалахи негативізму, упертості, нестійкість настрою.

Друга особливість полягає в тому, що дії дітей в грі, малюванні, конструюванні набувають свідомий характер, що дозволяє малюкам створювати якийсь конкретний образ (в малюванні, ліпленні), зводити споруди, виконувати певну роль в грі і т.д. Навмисність, довільність дій, тобто підпорядкування їх певним зразкам, важливі для розвитку дитини, але на четвертому році її життя вони тільки формуються. Тому діяльність носить нестійкий характер. Малюкові важко, наприклад, при несподіваних змінах обстановки утримати у свідомості мету діяльності. Відволікання дітей велике і на заняттях, і в грі, і в побуті. Молодші дошкільники відволікаються протягом однієї гри іноді до 12-13 разів.

Довільність діяльності передбачає наявність вміння її планувати. Але це більш характерно для середнього та старшого дошкільного віку. У молодшому ж віці з ігрового матеріалу дитина вибирає 2-3 предмети, потрібних для початку гри, не турбуючись про решту; вибирає роль, яка їй подобається, не думаючи про взаємодію з партнером. Тому, щоб підтримати гру, потрібно все необхідне для її продовження розташувати в поле зору дітей.

На стійкість діяльності, результативність та якість роботи позитивно впливає пропозиція дітям значущого в їх очах мотиву діяльності. Молодшого дошкільника залучає мотив зробити річ для себе, для своєї гри (ліплення, малювання, конструювання). Мотив суспільної користі для дитини ще малоефективний, але вона охоче трудиться для близької людини: виховательки, мами, бабусі та ін., для улюбленої ляльки.

У віці 3-4 років дитина поступово виходить за межі сімейного кола. Її спілкування стає позаситуативне. Дорослий починає виступати для дитини не тільки в якості члена сім'ї, але і як носій певної суспільної функції. Бажання дитини виконувати таку ж функцію призводить до протиріччя з її реальними можливостями. Рішенням цього протиріччя стає розвиток ігрової діяльності як провідної в дошкільному віці.

Головною особливістю гри є її умовність: виконання одних дій з одними предметами передбачає їх віднесення до інших дій з іншими предметами. Основним змістом гри молодших дошкільнят є дії з іграшками і предметами-заступниками. Тривалість гри невелика. Молодші дошкільнята обмежуються грою з однією-двома ролями з простими, нерозгорнутими сюжетами. Ігри з правилами в цьому віці тільки починають формуватися.

Найбільш вираженою особливістю дітей початку 4-го року життя є їх прагнення до самостійності. Дітям притаманна здатність до цілепокладання, вміння заздалегідь уявити собі деякий бажаний результат і активно діяти в напрямку його досягнення.

Однак будь-які зусилля для досягнення результату повинні приносити задоволення. І для багатьох цілей, які ставить перед собою маленька дитина, це

задоволення залежить у першу чергу від визнання і схвалення її досягнень дорослими. Підтримка і схвалення дорослих породжують у дітей радісне відчуття своєї компетентності, уявлення про себе як про того, що може і який уміє. Коли дитина заявляє: «Я сама», вона опиняється в становищі, вихід з якого можливий за двома напрямками:

Розвиток психічних процесів

Роки дошкільного дитинства – це роки інтенсивного психічного розвитку і появи нових, раніше відсутніх психічних особливостей. Провідною потребою дитини даного віку є потреба в спілкуванні, повазі, визнанні самостійності дитини. Провідна діяльність – ігрова. У цей період відбувається перехід від маніпулятивної гри до рольової.

Сприйняття. Провідною пізнавальною функцією є сприйняття. Значення сприйняття в житті дошкільника дуже велике, так як воно створює фундамент для розвитку мислення, сприяє розвитку мовлення, пам'яті, уваги, уяви. У молодшому шкільному віці ці процеси будуть займати провідні позиції, особливо логічне мислення, а сприйняття буде виконувати обслуговуючу функцію, хоча і продовжить розвиватися. Добре розвинене сприйняття може проявлятися у вигляді спостережливості дитини, її здатності помічати особливості предметів і явищ, деталі, малюночки, які не помітить дорослий. В процесі навчання сприйняття буде удосконалюватися і відточуватися в процесі узгодженої роботи, спрямованої на розвиток мислення, уяви, мови. Сприйняття молодшого дошкільника 3-4 років носить предметний характер, тобто властивості предмета, наприклад колір, форма, смак, величина та ін., які не відокремлюються у дитини від предмета. Вона бачить їх злито з предметом, вважає їх нероздільно належними йому. При сприйнятті вона бачить не всі характеристики предмета, а тільки найбільш яскраві, а іноді й одну, і по ній

відрізняє предмет від інших. Наприклад: трава зелена, лимон кислий і жовтий. Діючи з предметами, дитина починає виявляти їх окремі якості, досягати різноманітності властивостей. Це розвиває її здібність відокремлювати властивості від предмета, помічати схожі якості в різних предметах і різні в одному.

Увага. Здатність дітей управляти увагою дуже невелика. Як і раніше складно спрямувати увагу дитини на предмет за допомогою словесних вказівок. Щоб переключити її увагу з об'єкта на об'єкт, часто потрібно неодноразово повторювати інструкцію. Обсяг уваги з двох об'єктів на початку року зростає до чотирьох до кінця року. Дитина може утримувати активну увагу протягом 7-8 хвилин. Увага носить в основному мимовільний характер, її стійкість залежить від характеру діяльності. На стійкість уваги негативно впливає імпульсивність поведінки дитини, бажання негайно отримати вподобаний предмет, відповісти, зробити щось.

Пам'ять. Процеси пам'яті залишаються мимовільними. Як і раніше переважає впізнавання. Об'єм пам'яті істотно залежить від того, пов'язаний матеріал в смислове ціле або розрізнений. Діти даного віку на початку року можуть запам'ятати за допомогою наочно-образної, а також слухової вербальної пам'яті два об'єкти, до кінця року – до чотирьох об'єктів.

Дитина добре запам'ятовує все, що представляє для неї життєвий інтерес, викликає сильний емоційний відгук. Міцно засвоюється інформація, яку вона бачить і чує багато разів. Добре розвинена рухова пам'ять: краще запам'ятовується те, що було пов'язане з власним рухом.

Мислення. В три-чотири роки дитина, нехай недосконала, намагається аналізувати те, що бачить навколо себе; порівнювати предмети один з одним і робити висновки про їх взаємозалежності. В побуті та на заняттях, в результаті спостережень за навколишнім, які супроводжуються поясненнями дорослого,

діти поступово отримують елементарне уявлення про природу і побут людей. Дитина і сама прагне пояснити те, що бачить навколо. Правда, зрозуміти його часом буває важко, оскільки, наприклад, наслідок вона часто приймає за причину факту.

Порівнюють, аналізують молодші дошкільнята в наочно-дієвому плані. Але у частини дітей вже починає проявлятися здатність вирішувати завдання за уявленням. Діти можуть порівнювати предмети за кольором і формою, виділяти відмінності за іншими ознаками. Можуть узагальнювати предмети за кольором (це все червоне), формі (це все кругле), величині (це все маленьке).

На четвертому році життя діти дещо частіше, ніж раніше, користуються в розмові родовими поняттями типу іграшки, одяг, фрукти, овочі, тварини, посуд, включають в кожне з них більше число конкретних найменувань. Однак відношення загального до окремого і окремого до загального розуміється дитиною своєрідно. Так, наприклад, слова посуд, овочі є для нього лише збиральними назвами для груп предметів, а не абстрактними поняттями, як це буває при більш розвинутому мисленні.

Уява. На четвертому році життя уява у дитини розвинена ще слабо. Малюка можна легко вмовити діяти з предметами, перевтілюючи їх (наприклад, використовувати паличку як термометр), але елементи «активної» уяви, коли дитину захоплюють сам образ і можливість діяти самостійно в уявній ситуації, лише починають формуватися і проявлятися.

У молодших дошкільнят задум народжується нерідко після того, як виконано дію. А якщо і формулюється до початку діяльності, то дуже нестійко. Задум легко руйнується або втрачається по ходу його реалізації, наприклад, при зустрічі з труднощами або при зміні ситуації. Саме виникнення задуму відбувається стихійно, під впливом ситуації, предмету, короточасного емоційного переживання. Малюки ще не вміють направляти свою уяву. У дітей 3-4 років спостерігаються лише елементи попереднього планування гри або продуктивних видів діяльності.

Мовлення. Мовлення дітей в основному продовжує залишатися ситуативним та діалогічним, але стає більш складним і розгорнутим. Словниковий запас збільшується за рік в середньому до 1500 слів. Індивідуальні відмінності коливаються від 600 до 2300 слів. Змінюється словниковий склад мови: зростає в порівнянні з іменами іменниками частка дієслів, прикметників і інших частин мови. Довжина речень збільшується, з'являються складні речення.

У мовленні дітей четвертого року життя є ще одна особливість: займаючись якою-небудь справою, діти часто супроводжують свої дії малозрозумілою для оточуючих негучною промовою - «бурмотінням». Ці «розмови з собою» мають величезне значення для розвитку дітей. З їх допомогою дитина утримує в пам'яті поставлені перед собою цілі, будує нові плани, обмірковує шляхи їх досягнення, нарешті, виконує на словах дії, які опускає в реальності.

Тема III

Етапи психодіагностики. Комплексне обстеження дитини на предмет готовності до навчання.

Готовність до шкільного навчання.

Діагностика готовності до навчання в школі є діагностикою навичок і вмінь дошкільника до читання, письма та математики, а також загального ступеня шкільної зрілості.

Для визначення рівня навичок та вмінь дошкільника слугують методики діагностування здатності дитини до:

- сприймання (зорового та слухового);

- зорово-моторної координації (копіювання малюнків або окремих деталей, малювання із заплющеними очима);
- уваги (стійкість, розподіл, вибірковість);
- довільної регуляції діяльності (виконання правил, дія за зразком, уміння стримувати емоційні прояви, саморегуляції навчальної діяльності);
- запам'ятовування (слухового, зорового, образного, опосередкованого, запам'ятовування цифр);
- мислення (образного, наочно-дієвого, оригінального та логічного)

Вікові особливості дітей 5-6 років

Розвиток вищої нервової діяльності характеризується прискореним формуванням ряду морфологічних ознак. Так, поверхня мозку шестирічної дитини складає вже більше 90% розміру поверхні кори головного мозку дорослої людини. Бурхливо розвиваються лобні долі мозку. Завершується, наприклад, диференціація нервових елементів тих шарів (так званих асоціативних зон), в яких здійснюються процеси, що визначають успіх складних розумових дій: узагальнення, усвідомлення послідовності подій і причинно-наслідкових відношень, формування складних мжаналізаторних зв'язків і ін.

Так, діти старшого дошкільного віку розуміють складні узагальнення, що утворюються на основі міжфункціональних зв'язків. Наприклад, раніше вони засвоїли, що під поняттям «одяг» мають на увазі різні предмети: пальто, сукня, сорочка, штани та ін. Тепер вони здатні виділяти ознаки, що об'єднують різні групи, наприклад, можуть усвідомити, що іграшки, меблі, посуд об'єднує те, що всі вони зроблені руками людини. У дітей розширюються уявлення про основні види взаємозв'язків між живою і неживою природою. Все це створює можливість засвоєння дошкільнятами систематизованих знань.

У навчально-виховному процесі необхідно широко використовувати здатність центральної нервової системи до створення складних

міжфункціональних зв'язків. У дитини 5-6 років проявляється паралельність, одночасність протікання нервових процесів в різних аналізаторних системах. На шостому році життя дитини удосконалюються основні нервові процеси: збудження і особливо гальмування. В даний період дещо легше формуються всі види умовного гальмування (дифференційоване, умовне та ін.). Удосконалення дифференційованого гальмування сприяє дотриманню дитиною правил поведінки. Діти частіше чинять «як треба» і утримуються від недозволеного.

Однак завдання, засновані на гальмуванні, слід розумно дозувати, так як вироблення гальмівних реакцій супроводжується зміною частоти серцевих скорочень, дихання, що свідчить про значне навантаження на нервову систему.

Властивості нервових процесів (збудження і гальмування) – сила, врівноваженість і рухливість – також удосконалюються. Діти швидше відповідають на запитання, міняють дії, рухи, що дозволяє збільшувати щільність занять, включати в рухові вправи елементи, що формують силу, швидкість, витривалість.

Але все-таки властивості нервових процесів, особливо рухливість, розвинені недостатньо. Дитина часом повільно реагує на екстрене прохання, в необхідних випадках не може швидко за сигналом відштовхнутися, відскочити, стрибнути та ін.

У дітей п'яти-шести років динамічні стереотипи, які складають біологічну основу навичок і звичок, формуються досить швидко, але перебудова їх утруднена, що теж свідчить про недостатність рухливості нервових процесів. Дитина, наприклад, негативно реагує на зміну звичного способу життя. З метою вдосконалення рухливості нервових процесів і додання гнучкості сформованим навичкам використовують прийом створення нестандартної (на час частково зміненої) обстановки при проведенні рухливих ігор, режимних заходів тощо.

Розвиток особистості

Вік п'яти років – останній з дошкільних періодів, коли в психіці дитини з'являються принципово нові утворення. Це довільність психічних процесів –

уваги, пам'яті, сприйняття та ін. І звідси впливає здатність керувати своєю поведінкою, а також зміни в уявленнях про себе й у самосвідомості, і в самооцінці.

Поява довільності – вирішальна зміна в діяльності дитини: метою останньої стає не зміна зовнішніх, оточуючих дитини предметів, а оволодіння власною поведінкою.

Істотно змінюється уявлення дитини про себе, її образ Я. Приблизно до п'яти років в образі Я дитини присутні тільки ті якості, які, на думку малюка, у нього є. Після п'яти років у дитини починають з'являтися уявлення не тільки про те, яка вона є, а й про те, якою вона хотіла би бути і якою не хотіла би стати. Іншими словами, крім наявних якостей, починають з'являтися уявлення про бажані і небажані риси і особливості. В образі Я, крім Я-реального – тих якостей, які, на думку дитини, у неї є, з'являється і Я-потенційне, яке включає в себе як позитивні риси, які дитині хотілося б у себе бачити, так і негативні, які їй не хотілося б мати. Зрозуміло, цей процес перебуває ще в зародку і має специфічні форми. Так, дитина шостого року життя не говорить і не думає про те, що вона хотіла би мати ті чи інші риси характеру, як це відбувається з підлітками. Дошкільник зазвичай просто хоче бути схожим на персонажів казки, фільму, розповіді, на кого-небудь із знайомих людей. Дитина може уявляти себе цим персонажем, - не грати його роль, а саме уявляти, приписуючи собі його якості.

Поява Я-потенційного, або Я-ідеального, тобто того, яким дитина хоче себе бачити, є психологічною передумовою становлення навчальної мотивації. Справа в тому, що вчитися дитину спонукає не тільки і не стільки інтерес до дисциплін, що вивчаються. Навряд чи старанне виписування палочок і букв може мати для дітей особливий інтерес. Важливим чинником вчення, оволодіння новими знаннями і вміннями є бажання бачити себе «розумним», «знаючим», «який вміє».

Ще одна важлива зміна відбувається у сфері відносин з однолітками. Починаючи з цього віку одноліток поступово набуває по-справжньому серйозного значення для дитини.

До цього центральною фігурою в житті дітей, незважаючи на оточення однолітків, все ж залишався дорослий. Причин тому декілька. До трьох років одноліток є для дитини лише більш-менш приємним або цікавим об'єктом. На четвертому році життя дитину більше цікавлять предмети та іграшки, з якими діє одноліток, ніж він сам. Спільна гра – найважливіша основа дитячих взаємин – по-справжньому ще недоступна дітям, і спроби налагодити її породжують безліч непорозумінь. Спілкування у формі обміну враженнями і думками не представляє інтересу, бо одноліток не здатний ні зрозуміти особисті проблеми та інтереси іншого, ні надати йому підтримку або висловити необхідне співчуття. Та й мовні можливості дітей четвертого року не дозволяють повноцінно здійснювати таке спілкування. На п'ятому році діти починають переходити до спільної гри і до епізодичного не ігрового спілкування з однолітками у формі обміну думками, інформацією, демонстрації своїх знань.

На шостому році життя дитини різні лінії психічного розвитку, з'єднавшись, утворюють сприятливі умови для появи нового типу взаємин з однолітками. Це, по-перше, розвиток мовлення, який у більшості дітей досягає, як правило, такого рівня, що вже не перешкоджає взаєморозумінню. По-друге, накопичення внутрішнього багажу у вигляді різних знань і відомостей про навколишнє, який дитина прагне осмислити і впорядкувати, яким вона бажає поділитися з оточуючими. Розвиток довільності, а також загальний інтелектуальний та особистісний розвиток дозволяють дітям самостійно, без допомоги дорослого налагоджувати і здійснювати спільну гру.

В цей віковий період відбуваються істотні зміни у житті дітей: це, по-перше, зміна ролі взаємостосунків дитини з однолітками в її емоційному житті і ускладнення цих взаємин. По-друге, поява інтересу до особистості і особистим якостям інших дітей. Проходить поділ дітей на більш помітних і популярних,

однолітків, які користуються симпатією і повагою, і дітей малопомітних, що не являють на цьому тлі інтересу для решти.

Діти 5-6 років вже можуть розподіляти ролі до початку гри і будують свою поведінку, дотримуючись ролі. Ігрова взаємодія супроводжується промовою, відповідною за змістом та інтонаційно взятій ролі. Мова, яка супроводжує реальні відносини дітей, відрізняється від рольової промови. Оскільки діти починають освоювати соціальні відносини і розуміти підлеглість позицій в різних видах діяльності дорослих, одні ролі стають для них більш привабливими, ніж інші. При розподілі ролей можуть виникати конфлікти, пов'язані з субординацією рольової поведінки. Спостерігається організація ігрового простору, в якому виділяються смислові «центр» і «периферія». (В грі «Лікарня» таким центром є кабінет лікаря, в грі «Перукарня» – зал стрижки, а зал очікування виступає як периферія ігрового простору.) В іграх дії дітей стають досить різноманітними.

До моменту надходження в старшу групу більшість дітей на заняттях, у праці та інших видах діяльності, уважно слухаючи педагога, приймають мету і мотив діяльності, що пояснюється. Це забезпечує інтерес і позитивне відношення дитини до майбутньої роботи, дозволяє удосконалювати її пам'ять, уяву. Завдання діти виконують тим краще, чим більш значуща для них мотивація майбутньої діяльності. Так, дуже ефективна ігрова мотивація. Наприклад, більшу кількість нових слів діти запам'ятовують не так на заняттях, як під час гри в «магазин», отримавши завдання зробити необхідні покупки. У грі у всіх дітей шостого року значна тривалість (до 40-70 хвилин) утримання мети в пам'яті. Самостійно ставлять мету в індивідуальній грі вже вихованці середньої групи, але в старшій з 80 до 92% збільшується кількість тих, які вміють ставити мету в загальній грі.

Розвиток психічних процесів

У старшому дошкільному віці пізнавальне завдання стає для дитини саме пізнавальним, а не ігровим. У неї з'являється бажання показати свої вміння,

кмітливість. Активно продовжують розвиватися пам'ять, увага, мислення, уява, сприйняття.

Сприйняття. Продовжує вдосконалюватися сприйняття кольору, форми і величини, будови предметів; відбувається систематизація уявлень дітей. Вони розрізняють і називають не тільки основні кольори та їх відтінки по світлості, а й проміжні колірні відтінки; форму прямокутників, овалів, трикутників. Сприймають величину об'єктів, легко будують в ряд – за зростанням або спаданням – до десяти різних предметів.

Увага. Зростає стійкість уваги, розвивається здатність до її розподілу і переключення. Спостерігається перехід від мимовільної до довільної уваги. Обсяг уваги становить на початку року 5-6 об'єктів, до кінця року – 6-7.

Пам'ять. У віці 5-6 років починає формуватися довільна пам'ять. Дитина здатна за допомогою образно-зорової пам'яті запам'ятати 5-6 об'єктів. Обсяг слухової вербальної пам'яті становить 5-6 слів.

Мислення. У старшому дошкільному віці продовжує розвиватися образне мислення. Діти здатні не тільки вирішити задачу в наочному вигляді, а й в розумі здійснити перетворення об'єкта і т.д. Розвиток мислення супроводжується засвоєнням розумових засобів (розвиваються схематизовані і комплексні уявлення, уявлення про циклічність змін).

Крім того, вдосконалюється здатність до узагальнення, що є основою словесно-логічного мислення. В дошкільному віці у дітей ще відсутні уявлення про групи об'єктів. Об'єкти групуються за ознаками, які можуть змінюватися. Проте починають формуватися операції логічного додавання і множення груп. Так, старші дошкільнята при групуванні об'єктів можуть враховувати дві ознаки. Як приклад можна привести завдання: дітям пропонують вибрати найбільш несхожий об'єкт з групи, до якої входять два кола (великий і малий) і два квадрати (велике і мале). При цьому кола і квадрати відрізняються за кольором. Якщо показати на яку-небудь із фігур, а дитину попросити назвати найбільш несхожу на неї, можна впевнитися: вона здатна врахувати дві ознаки, тобто виконати логічне множення. Як було показано в дослідженнях

психологів, діти старшого дошкільного віку здатні міркувати, даючи адекватні причинні пояснення, якщо аналізовані відношення не виходять за межі їх наочного досвіду.

Уява. П'ятирічний вік характеризується розквітом фантазії. Особливо яскраво уява дитини проявляється в грі, де вона діє дуже захоплено.

Розвиток уяви у старшому дошкільному віці обумовлює можливість створення дітьми досить оригінальних і послідовних історій. Розвиток уяви стає успішним в результаті спеціальної роботи з її активізації. В іншому випадку цей процес може не привести до високого рівня.

Мовлення. Продовжує удосконалюватися мова, в тому числі її звукова сторона. Діти можуть правильно відтворювати шиплячі, свистячі і сонорні звуки. Розвивається фонематичний слух, інтонаційна виразність мовлення при читанні віршів, в сюжетно-рольовій грі, в повсякденному житті. Удосконалюється граматичний склад мови. Діти використовують практично всі частини мови, активно займаються словотворчістю. Багатшою стає лексика: активно використовуються синоніми і антоніми. Розвивається зв'язне мовлення. Дошкільнята можуть переказувати, розповідати по картинці, передаючи не лише головне, а й деталі.

Важливими моментами особистісної готовності до шкільного навчання є й відповідне ставлення дитини до дорослого (зокрема, вчителя), до інших дітей та до самої себе. У першому випадку йдеться про формування на кінець дошкільного віку такої форми спілкування дитини з дорослим, як позаситуативне спілкування, психологічним підґрунтям якого виступає беззастережне визнання дитиною авторитету компетентності дорослого, на підставі чого між ними встановлюються відповідні взаємовідносини референтності й керівництва-підлеглості. В таких обставинах діти адекватно сприймають учителя, усвідомлюють його професійну роль, правильно реагують на його вимоги й зауваження. У плані встановлення конструктивних взаємовідносин з однолітками важливою для першокласника є установка на

співробітництво й ділове спілкування з ними в ході навчальної діяльності, яка за своєю суттю є колективною. Нарешті, особистісна готовність до шкільного навчання передбачає й певні зрушення в само-ставленні дитини. Зокрема, самооцінка майбутнього учня, на відміну від самооцінкових суджень дошкільняти, повинна бути достатньо адекватною (не завищеною) й диференційованою. Про особистісну готовність дитини до шкільного навчання зазвичай роблять висновок через спостереження її поведінки під час бесіди з психологом або аналізуючи поведінку потенційного школяра на групових заняттях у дитсадку чи в підготовчих групах, які часто створюються при школах для майбутніх першокласників. Для потреб діагностики таких показників існують спеціально розроблені методичні засоби. Наприклад, орієнтовні плани бесід з дитиною, мета яких - виявити наявність у неї позиції учня, експериментальна методика діагностики переважання в дитини пізнавальної або ігрової мотивації, що є надійним індикатором її мотиваційної готовності до навчання.

Важливим критерієм особистісної готовності до навчання виступає й рівень розвиненості саморегуляції дитини, що визначається такою характеристикою, як довільність. Остання просто необхідна при виконанні будь-яких навчальних завдань. Елементарні передумови такої саморегуляції проявляються у здатності дитини діяти за зразком або інструкцією дорослого, тобто орієнтуватися на пояснення і на поданий зразок виконання дії, продукт яких є результатом здійснення такої дії. Суттєву роль у розвитку саморегуляції відіграють природні особливості дитини, зокрема врівноваженість її нервово-психічних процесів, розвиненість уваги й пізнавальних здібностей.

Серед найпопулярніших засобів психологічної діагностики цієї компоненти готовності слід назвати методики "Графічний диктант" і "Зразок - правило" *Д. Б. Ельконіна* й *О. Л. Венгера*, безсумнівна перевага яких у простоті методичного забезпечення й можливості проведення в груповій формі. У першому випадку діти на аркуші у клітинку створюють візерунок, керуючись інструкцією дорослого щодо напрямів руху олівця. В другий методиці

необхідно за зразком намалювати подібну фігуру, дотримуючись при цьому встановлених правил роботи.

Нині великого поширення набула методика "Копіювання безглузвих складів" (Ю. З. Гільбух), яка на додаток до діагностики довільності як уміння діяти за зразком надає ще й інформацію відносно розвиненості дрібних рухів руки дитини - важливої передумови для успішного оволодіння нею навичками письма.

Аналогічну функцію виконує й ігровий тест "Будиночок" (Н. І. Гуткіна), при малюванні якого за зразком дитина фактично відтворює всі елементи, необхідні для написання слов'янської абетки.

Інтелектуальна готовність до шкільного навчання проявляється насамперед у рівні розумової активності дитини. Це виявляється в її прагненні розумових навантажень через постановку запитань, потребу знайомства з новими предметами й явищами, запам'ятовування й переказ оповідань, віршів, через інтерес до оволодіння новими словами, виразами тощо. Розумова активність проявляється не лише в допитливості як інтелектуальній ініціативності дитини, її стійкому бажанні нових розумових дій, а й у наполегливості як здатності доводити почату розумову роботу до успішного завершення. Виділені показники, як правило, виявляють через спостереження за поведінкою дитини в ході взаємодії з нею.

Інтелектуальна готовність передбачає й певну широту уявлень дитини (образних, просторових), мовленнєвий розвиток, відповідний розвиток її пам'яті та мисленнєвих процесів (виділяння суттєвого, узагальнювання, формулювання висновків). Прекрасним індикатором інтелектуальної зрілості майбутнього учня може виступати його малюнок по пам'яті, в якому рельєфно відображається така інтегральна пізнавальна характеристика, як спостережливість (по суті, це проекція розвитку характеристик сприймання, довготривалої пам'яті й мислення дитини).

Так, методика Гудінаф "Намалюй людину" передбачає оцінку дитячого малюнка людини на повний зріст. Якщо малюнків кілька, вибирається

найкращий, але не з точки зору естетичних переваг, а за критерієм психологічної змістовності. Наявність окремих елементів малюнка (їх виділяється близько 70) оцінюється певними пунктами, які підбиваються в єдиний показник. За свідченням Ю. З. Гільбуха - автора вітчизняної модифікації цієї методики - даний тест має значну прогностичну силу. І якщо при прийомі в школу дитина одержує за нього 30 і більше балів, то це достовірно прогнозує майбутню успішність її навчання. Показники до 15 балів включно свідчать про недостатній рівень інтелектуальної готовності дитини до навчання й прогнозують її низьку успішність в навчальній діяльності.

Грунтовніше рівень інтелектуальної готовності дитини до навчання можна вивчати за допомогою добре відомих спеціалістам тесту Керна-Ірасека, методичного комплексу Дубровіної - Гуткіної, тесту Векслера. Останній буде особливо корисним при відборі дітей до спеціалізованих шкіл із програмами поглибленого навчання.

В Україні активно використовується "Методика психологічного обстеження та диференціації першокласників" у відповідності з їхньою готовністю до шкільного навчання (Ю. З. Гільбух, С. Л. Коробко, Л. О. Кондратенко).

Складовими цього діагностичного комплексу є чотири субтести:

- фонематичного слуху;
- словника;
- копіювання безглуздих складів;
- короткочасної пам'яті та умовиводів.

Методика має україномовний і російськомовний варіанти, норми оцінювання для дітей шести- й семирічного віку. Вона достатньо проста в експлуатації і нетривала за часом (20-25 хвилин на дитину), що відповідає психогігієнічним нормативам роботи з таким контингентом обстежуваних осіб.

Тема IV.

Принципи експрес діагностики розвитку пізнавальних процесів і ефективності навчання.

Взагалі на початку обстеження, можна провести діагностичні проби, з характеру виконання яких психолог може судити про стадію розвитку психічних процесів дитини, про зрілість тих чи інших новотворів його психіки.

Ці завдання не дозволяють робити висновки про конкретні знання, уміння і навички дитини і ні в якій мірі не є варіантами зрізових контрольних робіт, що діти відповідного віку зобов'язані виконувати добре.

У зв'язку з цим найчастіше нездатність дитини виконати те чи інше завдання не вимагає термінової корекції. У тих випадках, коли факт невиконання тієї чи іншої проби дійсно насторожує, дитині необхідна допомога. Звичайно ця допомога повинна носити більш широкий розвивальний характер, чим просто тренаж. Її характер і обсяг у кожному випадку індивідуальний, і визначає все це психолог.

Якщо обстеження проводиться силами не тільки психологів а й методистів, учителів, вихователів соціальних педагогів і інших фахівців дитячих центрів необхідно звернути особлива увага на форму ведення протоколів. Обов'язково повинно фіксуватися все, що зазначено в тексті завдань.

Нерідко деталі виконання завдання дитиною, що здаються педагогу несуттєвими, для психолога, що інтерпретує отримані матеріали, будуть найважливішими і показовими. Потрібно обов'язково фіксувати час виконання завдань: для самостійної роботи різного роду у хвилину, а для практичної роботи в процесі спілкування з педагогом - якісно (швидко, дуже швидко, не кваплячи, але впевнено і т.д.).

Дуже важливо також дотримуватися форми і порядку пред'явлення завдань. Дорослий, який по-своєму інтерпретує зміст завдання, може

спотворити його так, що воно утратить свою інформативну значимість. А ця значимість часто лежить зовсім не там, де представляється педагогу, що проводить обстеження. Наприклад, при рішенні задачі - у здатності вести внутрішній діалог чи на рівень домагань, при виконанні граматичного завдання - у здатності до логічних побудов. При цьому кінцевий результат - вирішена задача, виконане завдання може бути зовсім не важливим. Усе це потрібно враховувати. Обстеження варто проводити з п'ятирічками - наприкінці навчального року а з шостирічками - на початку.

Обстеження кожної дитини проводиться індивідуально. При цьому набір завдань, що повинна виконати дитина, досить великий для усіх вікових груп, тому бажано проводити обстеження не за один раз, а принаймні за два-три.

Не слід проводити обстеження при поганому функціональному стані дитини, коли вона перезбуджена, втомилася, не цілком здорова, чимось засмучена. При проведенні обстеження на початку навчального року краще починати його наприкінці вересня чи в жовтні. При обстеженні наприкінці навчального року не слід використовувати травневі дні між чи після свят.

Обстеження повинне проводити знайомий дитині дорослий, до якого та добре відноситься, кому довіряє.

Для встановлення контакту перед початком обстеження з дитиною необхідно провести спеціальну нетривалу бесіду. Щоб більш швидко залучити дитину до спільної роботи на початку обстеження їй необхідно дати цікаве завдання, що не вимагає довгої і складної мовної інструкції («Поштова скринька»). Попри це украй важливо, щоб пропоноване завдання було свідомо доступно дитині. У такий спосіб вона із самого початку потрапляє до ситуації успіху. Після цього можна переходити до більш складних завдань. Щоб дитина в процесі дослідження не втомлювалася, а також для підтримки інтересу до процедури обстеження, варто чергувати завдання вербального і невербального характеру, невербальні завдання з різними прийомами дослідження (ігровими і графічними).

***Технологія використання системи завдань
має наступні особливості.***

1. Перед початком обстеження психолог повинен підготувати стимульний матеріал для всіх методик, розташувати їх так, щоб він не був видний дитині. Навколишній простір дитини не повинен відволікати її від роботи: не рекомендується саджати дошкільника обличчям до вікна, проводити обстеження в сенсорно-насиченому приміщенні.
2. Після попередньої бесіди дитині можна запропонувати виконувати завдання.
3. Важлива умова обстеження - пристосування до індивідуальних особливостей дитини: її темпу, рівню стомлюваності, коливанням мотивації і т.д. Так, у випадку швидкого стомлення можна зробити перерву і поговорити з дитиною на іншу тему, даючи їй можливість відпочити.
4. Важливо утримувати зацікавленість дитини і швидко провести кожне завдання. Варто замінити одне завдання на інше, якщо з'являються ознаки пересичення. У спеціальних цілях, наприклад для визначення стану довільної регуляції поведінки дитини, а також для розширення представлень про особливості емоційного реагування, можна вимагати доведення дитиною нецікавого завдання до кінця.
5. У випадках відмовлення дитини від виконання завдань треба спробувати залучити її до діяльності за допомогою тактильного контакту чи шепоту та продемонструвати завдання наочно, а також запобігати вживання імперативних висловлень типу «зроби», «скажи» у власній мові.
6. Процедура обстеження бажано завершити короткою бесідою, що підводить підсумок роботі, спрямованої на якісну характеристику умінь дитини оцінити результати своєї роботи.
7. По ходу обстеження необхідно вести протокол, де фіксувати якісні особливості виконання дитиною завдання.
8. За підсумками виконання всіх завдань ведеться математична обробка результатів і складається психологічний висновок.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ СИХОДІАГНОСТИКИ

Тема V. ДІАГНОСТИКА ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

1. Критерії оцінки біологічної зрілості і функціонального стану дошкільників

Ступінь біологічної зрілості у дошкільників визначається за кількістю постійних зубів, відповідності довжини тіла дитини віковим нормативам і коефіцієнту соматичної зрілості (КСЗ).

Непрямими критеріями фізичної і фізіологічної готовності до навчання є:

- по-перше, прорізування постійних зубів;
- по-друге, досягнення певних пропорцій тіла, завдяки чому стає позитивним так званий *філіппінський тест*, дитина може при вертикальному утриманні голови перекрити правою рукою ліву вушну раковину;
- по-третє, коефіцієнт соматичної зрілості, визначається шляхом ділення об'єму голови на довжину тіла стає менше 0,44.

«**Зубний вік**» визначається шляхом підрахунку числа зубів, що прорізаються, і зіставлення його з існуючими віковими стандартами (табл. 1, 2).

Таблиця 1. Терміни прорізання постійних зубів у хлопчиків

(Прахин Е.И., Грицинская В.Л., Покидышева Л. И., 2003 г.)

Вік	Відставання	Середній темп	Випередження
6,5 років	0-1	2-8	Більше 8
7 років	Менше 5	5-10	Більше 10
7,5 років	Менше 7	7-12	Більше 12

Таблиця 2. Терміни прорізання постійних зубів у дівчаток
(Прахин Е.И., Грицинская В.Л., Покидышева Л. И., 2003 г.)

Вік	Відставання	Середній темп	Випередження
6.5 років	0-2	3-9	Більше 9
7 років	Менше 6	6-11	Більше 11
7,5 років	Менше 8	8-13	Більше 13

Оцінка фізичного розвитку дітей

Для індивідуальної оцінки фізичного розвитку рекомендується використовувати «Міжрегіональні нормативи для оцінки довжини і маси тіла дітей від 0 до 14 років»
Оцінювання відбувається шляхом порівняння об'єктивних даних з табличними

Таблиця 3. Таблиця для оцінки довжини тіла хлопчиків

Вік	центілі						
	3	10	25	50	75	90	97
	«коридори»						
	1	2	3	4	5	6	7
6	106.00	110.40	113.00	116.50	120.00	122.10	124.63
6.5	110.00	113.00	116.00	120.00	123.50	126.40	131.27
7	113.73	116.00	119.50	123.00	126,00	129.00	131.76

Таблиця 4. Таблиця для оцінки довжини тіла дівчаток

Вік	центілі						
	3	10	25	50	75	90	97
	«коридори»						
	1	2	3	4	5	6	7
6	107.18	110.00	113.00	116.00	120.00	122.00	124.91
6.5	113.55	115.50	119.00	122.00	126.00	129.34	133.00
7	116.05	118.34	122.00	125.50	128.50	132.15	136.50

Таблиця 5 Таблица для оцінки маси тіла хлопчиків

Вік	центілі						
	3	10	25	50	75	90	97
	«коридори»						
	1	2	3	4	5	6	7
6	16.26	18.48	19.20	20.80	22.90	24.70	26.41
6.5	17.50	18.62	20.10	22.10	24.00	25.90	27.99
7	18.00	19.79	21.00	22.90	24.93	27.50	31.00

Таблиця 6 Таблица для оцінки маси тіла дівчаток

Вік	центілі						
	3	10	25	50	75	90	97
	«коридори»						
	1	2	3	4	5	6	7
6	16.00	17.00	18.55	20.20	22.85	24.38	27.00
6.5	16.82	18.03	19.80	22.00	24.13	26.64	31.00
7	18.00	18.93	20.15	22.00	24.35	27.00	33.29

Таблиця 7. Таблица для оцінки об'єму грудної клітки хлопчиків

Вік	центнли			Центілі			
	3	10	25	50	75	90	97
	«Коридори»						
	1	2	3	4	5	6	7
6	54.00	55.00	57.00	58.00	60.00	63.00	65.25
6.5	54.00	55.65	58.00	60.00	61.37	63.69	66.00
7	56.00	57.00	59.00	60.25	62.00	64.50	67.29

Таблиця 8. Таблица для оцінки об'єму грудної клітки дівчаток

Вік	Центілі						
	3	10	25	50	75	90	97
	«коридори»						
	1	2	3	4	5	6	7
6	51.18	52.50	55.00	57.00	59.00	61.40	64.60
6.5	52.00	54.15	56.00	58.00	60.00	63.00	65.61
7	54.00	55.00	56.00	58.00	61.00	64.00	66.60

Визначення рівня резистентності організму дитини

Для визначення ступеня резистентності пропонується використовувати підрахунок кратності гострих захворювань у дитини впродовж одного року життя.

- *резистентність вважається*: високою -- гострі захворювання 0-1 раз на рік, без ускладнень і не тривало поточні (не більше 14 днів);
- *середньою* - гострі захворювання 2-3 рази на рік; *пониженою* - гострі захворювання 4-7 разів на рік;
- *різко зниженою* - гострі захворювання 8 і більше разів на рік.

Рекомендований наступний критерій для визначення групи часто дітей 6 р., які часто хворіють - 3 гострих захворювання на рік і більш (Баранов А.А., 2003 р.). Враховуючи що серед гострих захворювань у дітей 62,7% доводиться на рецидиви ОРВІ, рекомендується визначати індекс рецидивності (ІР). Він розраховується шляхом ділення числа захворювань на число місяців життя з початку рецидивуючого респіраторного захворювання і виражається у відсотках.

Залежно від величини індексу виділяють групи дітей:

1. ІР = 33-40% - діти, які відносно часто хворіють;
2. ІР = 41-50% - діти, які часто хворіють;
3. ІР = 50% і більш - діти, які дуже часто хворіють.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Для діагностики дітей віку немовляти і раннього віку використовують таблиці стадій розвитку дитини (табл. 1.1 —1.5):

моторної поведінки; 2) сенсомоторної поведінки; 3) психо-соціальної сфери; 4) мовної сфери; 5) когнітивної сфери.

Таблиця 1.1. Характерні ознаки моторної поведінки дітей раннього віку

Вік (тижні)	Характерні ознаки
4	Піднімає голову
4	Перестає кричати, якщо взяти на руки
4	Помічає об'єкти
4	Реагує на звуковий сигнал
7	Посміхається на обличчя людини
7	Створює шумові звуки, коли до неї говорять
8	Піднімає груди та утримується в цій позі
13	Грається з пальцями
13	Гучно сміється
13	Впізнає знайому людину
15	Готується, коли бачить, що її візьмуть на руки
16	Грається з предметами
17	Несе пальці до рота
17	Перестає кричати, коли чує музику
19	Грається з іграшками
27	Перевертається
31	Сидить одна протягом хвилини
37	Покращується поза при сидінні
40	Встає, тримаючись за оточуючі предмети
43	Повзе
43	Йде, коли її ведуть
43	Йде, тримаючись за предмети
46	Тягнеться, щоб встати
61	Стоїть сама
64	Ходить сама

Таблиця 1.2. Характерні ознаки сенсомоторної поведінки дітей раннього віку

Вік, міс.	Характерні ознаки
Від 0 до 1	Вправляння рефлексів: смокче, хапає, дивиться, слухає
Від 1 до 4	Адаптація основних сенсорних і моторних структур (смоктання різних предметів)
Від 4 до 8	Розвиток стратегій довготривалих цікавих відчуттів
Від 8 до 12	Дії з намірами; можливий пошук прихованих пред-
Від 12 до 18	Активні дії методом спроб і помилок
Від 18 до 24	Мислене уявлення дій перед їх здійсненням, викорис- тання нових пошукових дій за допомогою розумових комбінацій

Таблиця 1.3. Характерні ознаки психосоціальної сфери дітей раннього віку

Вік, міс.	Характерні ознаки
Від народження до 3	Пристосування до навколишнього світу
Від 2 до 7	Закоханість
Від 3 до 10	Розвиток інтенційної комунікації (діалог)
Від 9 до 18	Поява стійких почуттів до батьків і близьких людей (емоції печалі, радості, гніву)
Від 18 до 36	Розвиток емоційної уяви
Від 30 до 48	Емоційне мислення, самооцінка

Таблиця 1.4. Характерні ознаки мовленнєвого розвитку дітей раннього віку

Вік	Характерні ознаки
12 тижнів	Посміхається, коли до неї говорять, гулить
Ні тижнів	Повертає голову на звук людського голосу
20 тижнів	Вимовляє характерні голосні і приголосні звуки
(і міс.	Руління переходить у лемент
8 міс.	Повторює окремі склади («ма-ма»)
12 міс.	Розуміє деякі і може вимовляти окремі слова
18 міс.	Вимовляє до 50 слів
24 міс.	Вимовляє двослівні вирази. Вимовляє кілька
30 міс.	Словник із тисячі слів. З'являються запитання на
36 міс.	Добре володіє мовою

Таблиця 1.5. Характерні ознаки когнітивного розвитку дітей раннього віку
(за Ж. Піаже)

Період	Підперіод	Характерні ознаки	Вік
1. Сенсо-моторний	А. Центрація на власному тілі	Вправляння рефлексів	0—1 міс.
		Перші навички і перші кругові реакції	1 —4,5 міс.
			5 — 7 міс.
	Б. Об'єктивація практичного інтелекту	Диференціація засобу і мети. Початок практичного інтелекту Диференціація схем дії завдяки тритичним круговим реакціям. Поява нових засобів	8-9 - 11-12 міс. 11-12 - 18 міс. 18 — 24 міс.
2. Резентативний інтелект і конкретні операції	А. Доопераційний	Поява символічної функції. Початок інтеріоризації схем дії Інтуїтивне мислення, що спирається на сприймання	2 — 3 роки 4—5 років

Примітка. У табл. 1 - 4 взято крайні вікові межі. Якщо розвиток дитини не відповідає зазначеним у них стадіям, потрібна консультація лікарів (психоневролога, терапевта, психіатра). Діагностується затримка психічного розвитку або психологічна занедбаність дитини.

Діагностика розвитку моторної сфери

Характерні ознаки моторного розвитку дошкільника

Вік, роки	Характерні ознаки
2	Ходить, широко розставляючи ноги і хитаючись. Може штовхати і тягнути, бігати, міцно триматися руками за опору. Бере предмети обома руками
3	Ногу ставить ближче, хода твердіша. Краще утримує рівновагу в ходьбі і бігу, рухається легко. Бере предмети однією рукою. Малює на папері, складає кубики
4	Може змінювати ритм бігу. Стрибає. Демонструє силу і координацію рухів. Малює олівцем і фарбами, робить з кубиків будівлі
5	Може ходити по гімнастичних снарядах, стояти на одній нозі. Вміє застібати гудзики, замки, зав'язувати шнурки, користуватися посудом, письмовим приладдям

Головною метою діагностики дитини з порушенням рухового розвитку є отримання даних, які характеризують взаємозв'язок та взаємозалежність розвитку як загальної моторики так і дрібної, розвитку навичок самообслуговування.

Такий аналіз дає можливість оцінки моторного стану дитини на момент обстеження, що дозволяє визначати онтогенетичні, індивідуальні особливості дитини.

Оцінювання загальної моторики дітей з синдромом розладу рухових функцій проводиться як пасивне мануальне обстеження (визначення об'єму рухів в суглобах), так і спостереження за довільною руховою активністю протягом певного часу, за тим, як дитина рухається, чому не виконує якісно певну рухову функцію, можливість змінювати положення тіла, перевірка реакцій рівноваги та координації рухів, розуміння нею зверненої мови, особливості поведінки, рівня контактності, бажання активно рухатись. Спостереження бажано проводити за дитиною в ігровій формі, в спокійній, приємній обстановці, використовувати добре знайомі, доступні даному віку дітей іграшки, в присутності батьків.

Обстеження розвитку рухової сфери проводиться з урахуванням різних вихідних положень дитини (лежачи на спині, на животі, при сидінні, стоянні, ходьбі).

При цьому особлива увага звертається на якість виконання рухів: (повороти з положення лежачи на спині на живіт і навпаки (з торсією чи «блоком»), опора на ноги на повну стопу чи на пальці, крокування впевнене чи присутній перехрест ніг), наявність нередукованих тонічних рефлексів. До уваги бралась координація рухів, специфіка функціональної здатності рук, мотивація до рухової активності.

Оцінка основних рухових функцій дозволяє визначити, на якому етапі рухового розвитку та подолання тілом сил гравітації знаходиться дитина, встановити відповідність хронологічного і моторного віку, виявити причини, що

гальмують розвиток рухових функцій, провести планування корекційних заходів щодо усунення рухового розладу чи покращення функції загальної та дрібної моторики.

Оцінювання розвитку локомоцій здійснюється за допомогою оцінки основних рухових функцій (ООРФ).

ООРФ – це стандартизований спосіб спостереження, призначений для оцінки змін основних рухових функцій протягом часу у дітей із затримкою розвитку рухових функцій. *Ключ до оцінки* – 0 – не може виконати; 1 = намагається виконати; 2 = частково виконує; 3 = виконує повністю.

Якщо інше не вказано, то – «намагається» – виконує завдання менш ніж на 10%, а частково виконує – більш ніж на 10%, але менш ніж на 100%.

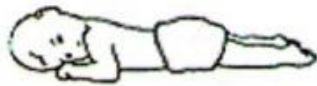
Хоча кожна група має специфічні описи до окремих завдань, цей ключ обов'язково враховується для оцінювання всіх груп.

Карта спостереження включає наступні категорії – лежання та перевертання; сидіння; повзання, рачкування; стояння; ходьба, біг, стрибки; тестування з допоміжними засобами пересування.

Наприкінці обстеження виводяться підсумкові оцінки по категоріях та цільовий бал у відсотках загальної рухової активності.

На рис. 8 вказані ключові аспекти загальної моторики, на які слід звертати увагу при оцінці рухової сфери дитини.

На що звертати увагу у фізичному розвитку*

- ☐ проблеми з підняттям голови
- ☐ підвищений тонус ніг, їх рухи обмежені або відсутні

- ☐ відштовхується головою
- ☐ тримає стиснуті кулаки, відсутність рухів руками

- ☐ "кругла" спина
- ☐ неможливість підняти голівку
- ☐ погано контролює положення голови

- ☐ важко витягнути руки та підтягнутися
- ☐ вигинається назад та напружує ноги

- ☐ відхиляє руки назад
- ☐ "скутість" ніг

- ☐ користується переважно однією рукою
- ☐ "кругла" спина
- ☐ погано використовує руки у положенні сидячи

- ☐ затруднене повзання
- ☐ використовує лише один бік тіла для руху

- ☐ нездатність випрямити спину
- ☐ не може перенести вагу тіла на ноги

- ☐ проблеми зі вставанням через підвищений тонус ніг та витягнуті пальці
- ☐ при намаганні встати користується тільки руками

- ☐ сидить, перенесши вагу тіла на один бік
- ☐ сильно зігнуті чи надмірно випрямлені руки
- ☐ має використовувати руки для утримання положення сидячи

- ☐ неможливість самостійно ходити
- ☐ слабка рівновага при стоянні, часті падіння
- ☐ хода на пальцях

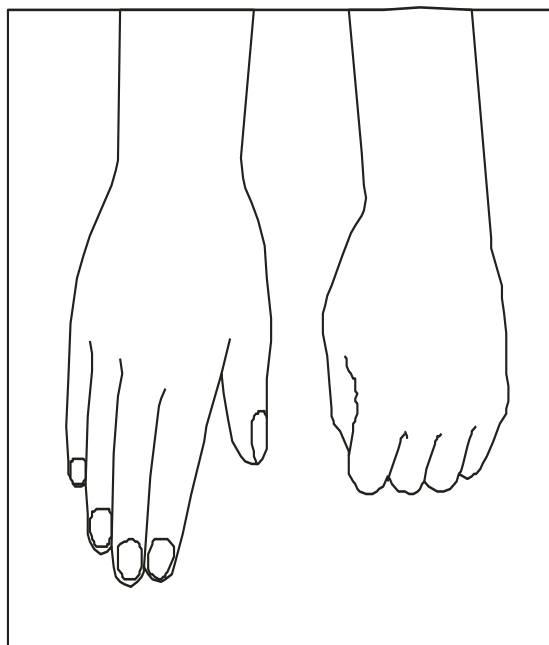
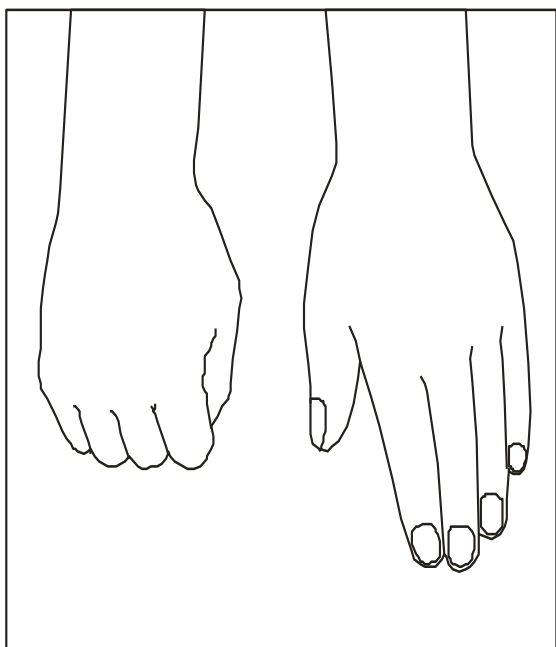
Тема VI .

Критерії оцінки біологічної зрілості і функціонального стану дошкільників. Моторна координація дитини дошкільного віку

Моторна координація (за В.В.Тарасун)

Завдання 1. Гімнастика для ручок (рецепторна координація рук)

Експериментатор саджає дитину напроти себе і просить, щоб вона слідувала за його рухами: одну руку він стискає в кулак, а іншу – одночасно розпрямляє. Потім він просить дитину, щоб та відтворила за ним ці рухи рук. Дитина повинна декілька раз одночасно поміняти положення обох рук, стискаючи одну і розпрямляючи іншу.

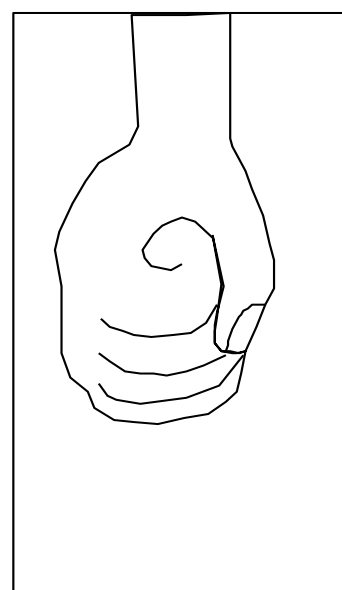
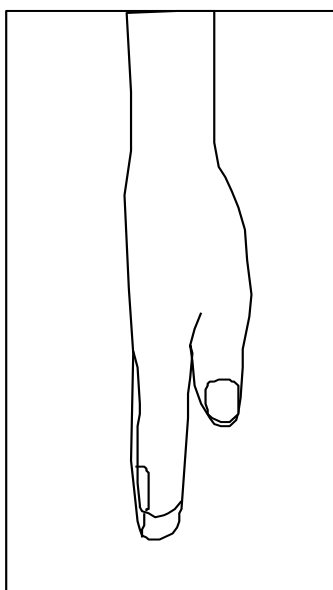
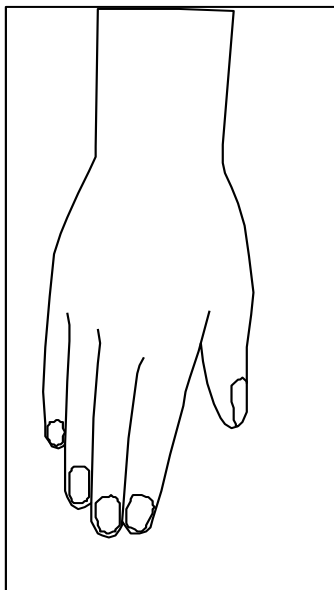
Шкала оцінювання

Варіанти виконання завдання:		Оцінка
1.	Правильне самостійне виконання завдання	5
<i>Педагогічна допомога</i> (виконання завдання дитиною після допоміжних пояснень та дій педагога)		
2.	Дослідник: «Добре подумай і пригадай, як треба виконувати завдання. В якому положенні знаходяться мої руки спочатку? А потім?»	4
3.	Дослідник: «Ще раз прослідкуй дуже уважно за рухами моїх рук». Педагог ще раз показує дитині, як виконувати завдання.	3
4.	Дослідник бере руки дитини, одну руку стискає в кулак, а іншу – залишає розпрямленою. Після чого просить дитину виконати цю вправу самостійно	2
5.	Невиконання завдання	1

Завдання 2. Рухові навички.

(Кулак-ребро-долоня)

Експериментатор саджає дитину напроти себе і пропонує пограти у гру «Весела ручка». Для цього він ложить на стіл папір і накриває його долонею, потім ставить руку ребром на аркуш, а потім – кулаком накриває папір. Весь комплекс вправ він показує три рази.

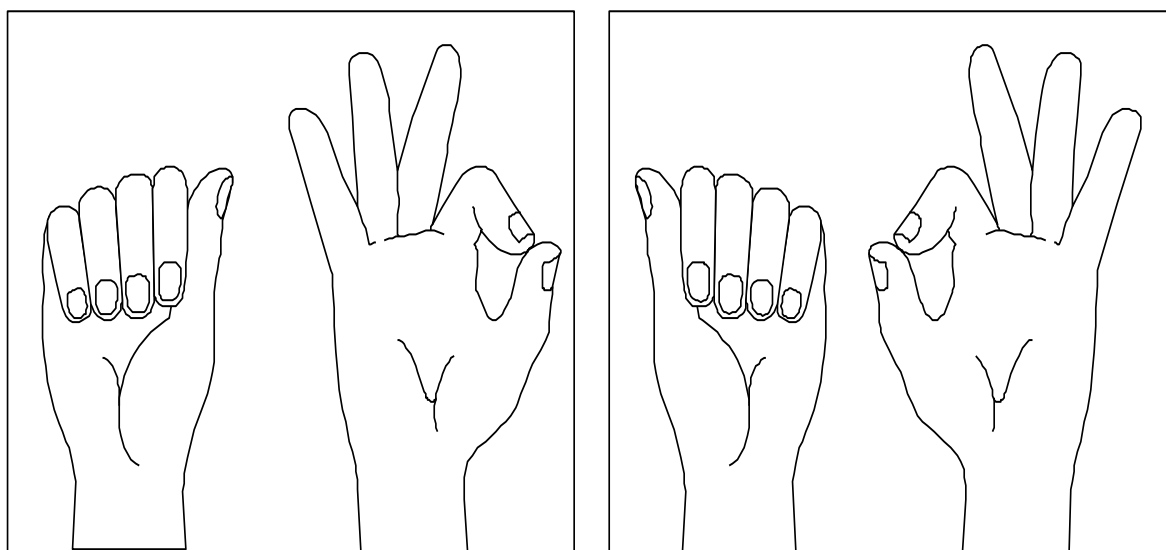

Шкала оцінювання

Варіанти виконання завдання:		Оцінка
1.	Правильне самостійне виконання завдання	5
<i>Педагогічна допомога</i> (виконання завдання дитиною після допоміжних пояснень та дій педагога)		
2.	Дослідник: «Згадай, будь ласка, умови гри. Виконуй».	4
3.	Дослідник ще раз повільно демонструє гру і пояснює дитині, як виконувати завдання.	3
4.	Дослідник бере руку дитини і послідовно виконує завдання її рукою: спочатку кладе долоню дитини на аркуш паперу, потім ставить руку дитини ребром на папір, а далі складає руку дитини в кулак і накриває ним папір. Після цього він пропонує дитині виконати завдання самостійно.	2
5.	Невиконання завдання	1

Завдання 3. Кулак – кільце (Праксис поз за зоровим зразком)

Дослідник просить дитину швидко з'єднати пальці однієї руки в кулак, а потім – у кільце. Він демонструє виконання завдання. Завдання виконується спочатку однією рукою, а потім іншою

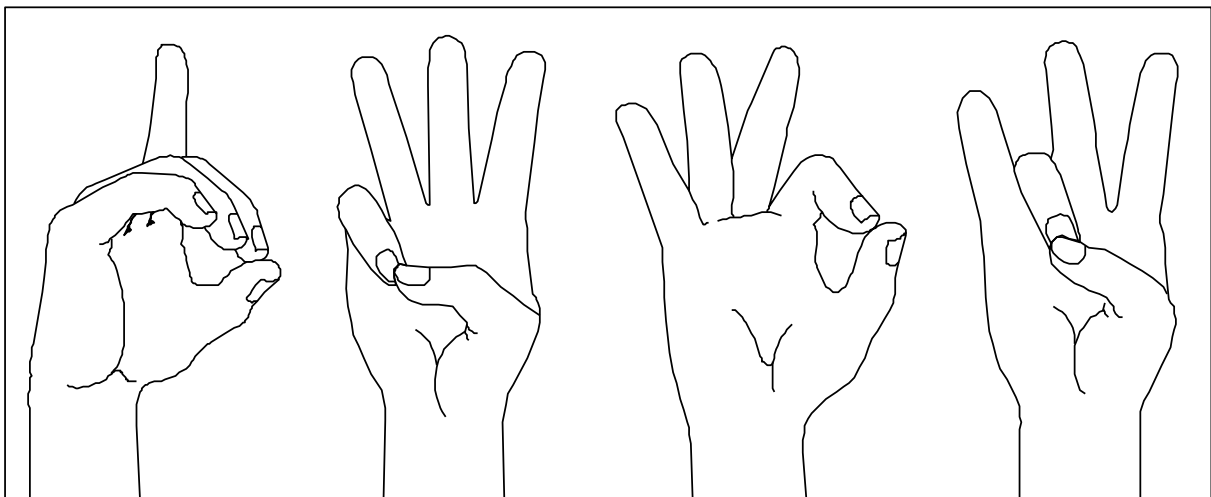

Шкала оцінювання

Варіанти виконання завдання:		Оцінка
1.	Правильне самостійне виконання завдання	5
<i>Педагогічна допомога</i> (виконання завдання дитиною після допоміжних пояснень та дій педагога)		
2.	Дослідник: «Згадай, яку вправу для рук я тобі показував?. Яким був порядок рухів руки? Виконуй».	4
3.	Дослідник: «Подумай добре, коли ти сердишся, який жест ти виконуєш? (Погрожує кулаком) А як ти показуєш рукою, коли в тебе все добре? (Жест О'к)»	3
4.	Дослідник ще раз показує дитині як виконувати завдання і просить за ним повторити: «Дивись ось кулак. (педагог і дитина стискають пальці в кулак) А ось кільце! (педагог і дитина з'єднують пальці в кільце). А тепер ми зробимо так само іншою рукою». Після цього педагог пропонує дитині виконати завдання самостійно.	2
5.	Невиконання завдання	1

Завдання 4. Порядок руху пальців.

Дослідник звертається до дитини: «Давай пограємо з пальчиками. Дивись, великий пальчик сумує, всі інші разом, а він один. Щоб не було сумно нашому великому пальчику, хай він привітається спочатку з самим довгим пальчиком (середнім), потім – з найменшим пальчиком (мезинцем), потім – з вказівним і, наостанок, - з тим пальчиком який залишиться (безіменний)». Дослідник показує дитині завдання і просить, щоб вона виконала його самостійно.

Шкала оцінювання

Варіанти виконання завдання:		Оцінка
1.	Правильне самостійне виконання завдання	5
<i>Педагогічна допомога</i> (виконання завдання дитиною після допоміжних пояснень та дій педагога)		
2.	Дослідник: «Згадай, з ким наш пальчик хоче привітатися? Виконуй».	4
3.	Дослідник: «Покажи найдовший пальчик, найменший пальчик, а також вказівний і той, який залишився. А тепер хай вони в такій само послідовності привітаються з великим пальчиком»	3
4.	Дослідник виконує вправу разом з дитиною. Бере руку дитини і з'єднує пальчики її руки у потрібній послідовності. Потім педагог пропонує дитині повторити вправу самостійно.	2
5.	Невиконання завдання	1

Завдання 5. Знайди пальчика-близнюка

Дослідник пропонує дитині гру: «Давай пограємо в гру, яка має назву «Знайди пальчика-близнюка». Тобі потрібно з'єднати одночасно тільки однакові пальчики обох рук. Дивись як я це роблю». Педагог показує дитині завдання, а потім пропонує їй зробити те ж саме.

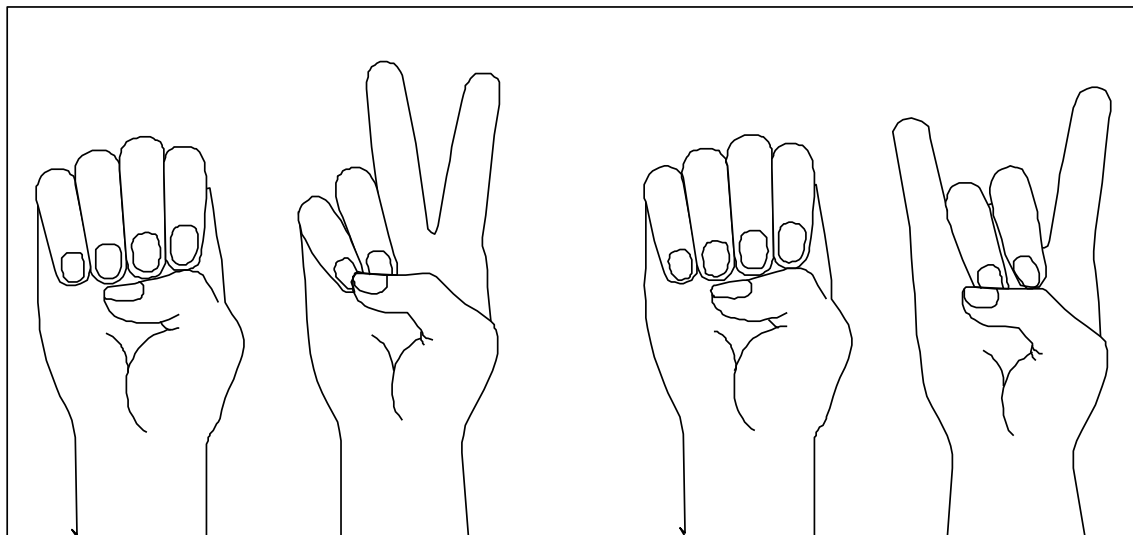
Шкала оцінювання

Варіанти виконання завдання:		Оцінка
1.	Правильне самостійне виконання завдання	5
<i>Педагогічна допомога</i> (виконання завдання дитиною після допоміжних пояснень та дій педагога)		
2.	Дослідник просить дитину знайти вказівному пальчику брата-близнюка. Після чого просить всім іншим пальчикам знайти по братику-близнюку.	4
3.	Дослідник: «Дивись, ось великий пальчик, вказівний, середній, безіменний, мезинець. Ті ж самі пальчики є й на іншій руці. Тепер по черзі з'єднай їх».	3

4.	Дослідник бере обидві руки дитини і виконує вправу її руками, коментуючи при цьому кожне з'єднання пальців. Після цього педагог пропонує дитині виконати завдання самостійно.	2
5.	Невиконання завдання	1

Завдання 6. Повтори те, що відчув(праксис поз за кінетичним зразком)

Дослідник просить дитину заплющити очі, потім бере її праву руку і стискає пальці у кулак, а другий (вказівний) і третій (середній) пальці витягує з кулака. Потім знову стискає пальці у кулак і витягує другий (вказівний) і п'ятий (мізинець) пальці. Після цього дослідник просить дитину повторити виконані рухи самостійно спочатку правою рукою, а потім лівою.

Шкала оцінювання

<i>Варіанти виконання завдання:</i>		<i>Оцінка</i>
1.	Правильне самостійне виконання завдання	5
<i>Педагогічна допомога</i> (виконання завдання дитиною після допоміжних пояснень та дій педагога)		
2.	Дослідник просить дитину заплющити очі і згадати рухи, які виконувались пальцями руки.	4
3.	Дослідник просить дитину заплющити очі, потім стискає її пальці в кулак і виймає вказівний та середній пальці. Після цього педагог просить дитину повторити всі рухи спочатку і до кінця.	3
4.	Дослідник просить дитину заплющити очі, стискає	2

	пальці в кулак і просить, щоб вона назвала цю дію. Після цього педагог витягує вказівний і середній пальці, а дитина називає, які пальці руки у неї витягнуті і т.д. Після цього педагог просить дитину розплющити очі і виконати всі ці дії самостійно.	
5.	Невиконання завдання	1

Примітка: Кінестетичний праксис у нормі є сформованим до 5 років, а кінетичний формується до 7 років.

Тема VII.

Методи діагностики сенсорно - перцептивного розвитку дітей дошкільного і молодшого шкільного віку

(А.А. Палій "Методи діагностики психічного розвитку дітей").

Діагностика сприймання кольору

Підготовка дослідження

Зробити кружечки діаметром 3 см., зафарбовані в основні й додаткові кольори та їх відтінки (кількість кружечків та їх колір залежить від віку дитини); коробочки таких самих кольорів і відтінків; 4 картки розміром 25×10 см., що поділені на 10 квадратів. На першій картці наклеїти кружки основних кольорів, на другій – додаткових, на третій – відтінки кольорів, четверта картка – чиста.

Проведення дослідження

Експеримент проводиться індивідуально з дітьми 2–7 років і складається з 4 серій, інтервал між якими – 1 день. Кожна серія складається із 3 підсерій, що різняться за змістом матеріалу (основні, додаткові кольори та їх відтінки).

Вікові особливості сприймання кольорів

Вік дітей	Вибір кольору за наочним взірцем	Розташування кольорів за наочним взірцем	Вибір кольору при називанні його дорослим	Самостійне називання кольору
2–3 роки				
3–4 роки				
4–5 років				
5–6 років				
6–7 років				

Перша серія

Перед дитиною кладуть коробки, дають набір кружечків (по 5 штук кожного кольору) і просять розкласти їх у коробках у відповідності до їх кольору. При цьому колір не називають.

Друга серія

Дитині дають набір кружечків (по 5 штук кожного кольору), показують картку-взірець і просять розкласти кружки так само, як на взірці.

Третя серія

Дитині дають 5 кружечків різного кольору. Потім називають колір і просять її знайти кружечки такого самого кольору.

Четверта серія

Дитині дають 5 кружечків різного кольору і просять назвати колір кожного. Якщо дитина називає кружечки близьких кольорів однаково, то її просять сказати, чи однакові вони за кольором. Обробка даних Складають 3 таблиці, які містять дані щодо сприймання основних, додаткових кольорів та їх відтінків. На основі цього роблять висновки про вікові особливості сприймання кольору в різних ситуаціях.

Кількісні результати заносять в таблицю 2.1.

Тест «Овочі та фрукти»

Тест спрямований на дослідження розрізнення 3–4-річними дітьми кольорів. Дитині пропонують по черзі кілька таблиць з чорно-білими зображеннями на кожній карті, і до них набір 4-5 різних кольорів (карток).

Приклади стимульного матеріалу

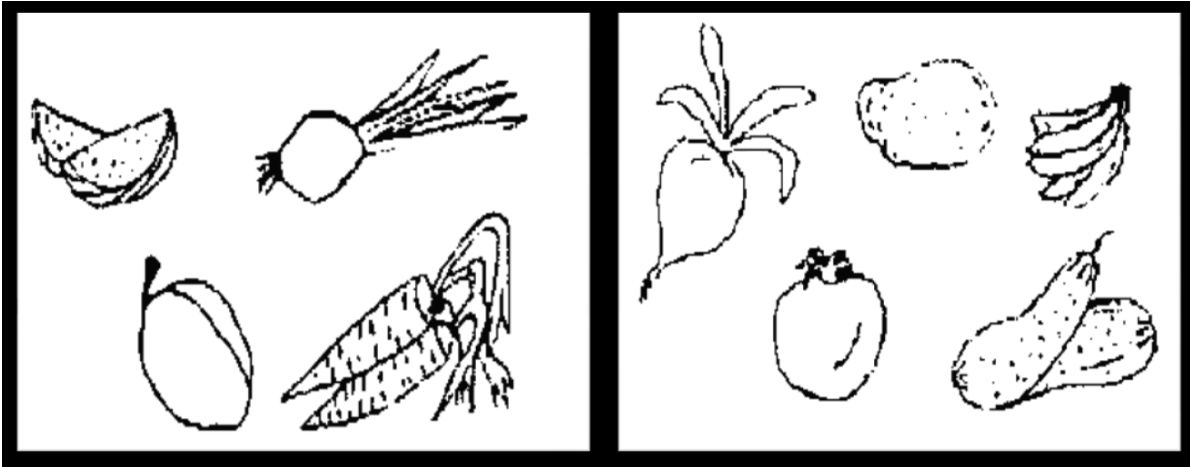

Рис.1

Рис.2

До рис. 1: фіолетова, помаранчева, зелена і рожева кольорові картки.

До рис. 2: коричнева, бордова, жовта, червона і зелена картки.

Дитині пропонують до кожного зображення на таблиці підібрати підходящу кольорову картку.

У нормі всі діти легко справляються з такими завданнями. Замість овочів на них можуть бути намальовані тварини, квіти, інші предмети, що мають однозначне забарвлення.

Тести на розрізнення 4–6-річними дітьми колірних відтінків

Методика 1. Дитині пропонують 10 карток одного кольору, але різні за світлістю (колірною насиченістю). Необхідно розкласти їх по порядку від

найтемнішого до найсвітлішого (самостійно виготовте такі картки за допомогою акварелі та води).

Методика 2. Дитині пропонують 10 карток зеленого кольору з різним ступенем насиченості в ньому жовтого відтінку. Необхідно також розкласти картки по порядку, від менш жовтих, до більш жовтих.

Методика 3. Серед 10 карток різного кольору необхідно вибрати тільки ті, які мають зелений відтінок (наприклад, сіро-зелені, синьо-зелені, жовто-зелені та ін.)

Оцінка результатів: чим більша точність розкладки кольорів, тим вища здібність до сприйняття кольорів у дитини.

Ці здібності піддаються тренуванню при відсутності дефектів зору. У японців, наприклад, завдяки їх заняттями каліграфією, у багато разів більше розвинена здатність розрізняти відтінки сірого кольору, ніж у європейців.

Тест «Коробочка форм»

З допомогою цього тесту досліджується рівень розвитку дій сприйняття і ступінь їх інтеріоризації у дітей 2,5–4 років. При проведенні цього тесту перевіряють також наявність у дитини сенсорних еталонів форми.

Стимульний матеріал: дерев'яна або пластмасова коробка, в кришці якої прорізані отвори у формі основних геометричних фігур – кола, квадрата, трикутника, прямокутника і т. д. У наборі є і тривимірні фігури (дерев'яні або пластмасові), в основі яких ті ж геометричні фігури, тобто куля, куб, паралелепіпед і т. д.

Інструкція: «Давай пограємо, як ніби ця коробочка – поштова скринька, в яку тобі потрібно опустити ось такі листи (показують геометричні фігури). Тільки запам'ятай, що для кожного листа існує спеціальний отвір, у який він може

увійти. Тому уважно дивись на фігурку-лист і шукай отвір, що для нього призначений».

Фігурки кладуть перед дитиною поруч з коробочкою. У процесі роботи дорослий може звернути увагу дитини на інформативні точки, якщо вона не намагається дослідити фігурку, а намагається силою увіпхнути її не в той отвір. У такому випадку дітям показують, що у даної фігурки є, наприклад, три гострі кути, а отвір круглий, тому фігурка до нього не увійде, і треба знайти такий отвір, в якому також є три кути. Потім разом із дитиною відшуковують такий отвір і демонструють, як легко входить в нього фігурка. Допомога можлива при роботі з першими 1-3 фігурками, потім або дитина починає діяти самостійно, або тестування припиняють. Якщо Ви хочете перевірити, наскільки добре малюк володіє еталонами форми, можна дати йому додаткове завдання – розкласти фігурки за формою, склавши до купи всі куби, кулі або паралелепіпеди.

При інтерпретації отриманих даних, перш за все, слід звертати увагу на характер діяльності дітей – наявність орієнтування, ступінь його інтеріоризованості.

Для дітей 2,5–3 років у нормі ще не характерно виділення орієнтовною фази діяльності, вони намагаються засунути фігурки в будь-який отвір, не розглядаючи їх і не співвідносячи одну з одною. Тому, допомагаючи дітям, дорослі їх навчають, формуючи орієнтування і дії сприйняття одночасно. Більш здібні діти і швидше навчаються, швидше «схоплюють» новий матеріал і відразу після показу способу дії з однією-двома фігурками починають діяти самостійно.

У нормі орієнтування як самостійний етап діяльності з'являється в 3-3,5 роки (хоча в імпульсивних дітей може з'явитися і значно пізніше, до 4–4,5 років). Тому 3–4-річні діти мають оглядати фігурки перш, ніж почати їх опускати в коробку. Однак це орієнтування може бути ще зовнішнім, тобто дитина

допомагає собі пальчиками, обмацує фігурки, повертає їх у різні боки, намагаючись засунути в коробку. У цьому випадку також допустима участь дорослого, який допомагає дітям перейти до зорового орієнтування, яке в нормі повинне з'явитися до кінця третього року їх життя. У цей час спроба обмацати фігурку і, тим більше, силою втиснути її у невідповідний отвір вважається вже грубою помилкою, що свідчить про можливі порушення в інтелектуальному розвитку. В цьому випадку особливо важливо перевірити здатність до навчання (научання) дитини, так як це допомагає швидко скоригувати це відставання, поки воно не позначилося на розвитку мислення дитини.

Діагностика вмінь орієнтуватись у величині предметів

Підготовка дослідження

Підготувати одноколірну піраміду з 4 кілець.

Проведення дослідження

Дослідження проводять індивідуально з дітьми 2–4 років. Дитина сидить за столом, їй показують пірамідку, потім у неї на очах знімають одне кільце за іншим, розкладають їх послідовно. Після цього порушують порядок і пропонують дитині зібрати пірамідку самостійно. Інструкцію можна повторити двічі. Розташування кілець варіюється в наступному порядку:

I варіант – 3, 1, 2, 4 (в ряд);

II варіант – 3, 2, 4, 1 (в ряд);

III варіант – 3, 1, 2, 4 (в шаховому порядку);

IV варіант – 3, 2, 4, 1 (в шаховому порядку).

Цифра 4 – найбільше кільце, цифра 1 – найменше.

Обробка даних

Задача вважається виконаною, якщо дитина виконала один варіант (позначити який). Аналізують спосіб дії і підбір кілець шляхом «спроб і помилок», порівняння кілець шляхом накладання чи на основі зорового співвідношення і його залежності від віку дітей.

Діагностика орієнтування 2–4 річних дітей у величині предметів

Підготовка дослідження

Підготувати 10 паличок різної довжини від 2 до 20 см. Кожна паличка повинна відрізнятись від попередньої на 2 см.

Проведення дослідження

Дослідження проводиться індивідуально. Перед дитиною хаотично розкладають 10 паличок і пропонують виконати завдання: «Розклади палички в рядок так, щоб вони зменшувались за довжиною». Якщо дитині важко, то їй пояснюють спосіб побудови серійного ряду: «Вибирай кожний раз найдовшу паличку з тих, які не розкладені в ряд».

Обробка даних

Вираховують показники успішності й неуспішності побудови серійного ряду у відсотках. Завдання вважається виконаним правильно, якщо дитина не зробила ні однієї помилки.

Випробуваного зараховують до одного з 4 рівнів у залежності від способу виконання завдання:

I рівень — діти виконують завдання на основі зорового аналізу довжини паличок;

II рівень — діти виконують завдання, порівнюючи палички шляхом прикладання їх одну до одної;

III рівень – діти виконують завдання шляхом спроб (перестановкою паличок);
IV рівень – діти здійснюють нецілеспрямовані дії.

Діагностика просторових уявлень дітей 5–7 років

Підготовка дослідження

Підібрати 5 іграшок (наприклад, лялька, зайчик, мишка, качка, лисиця) і малюнок із зображенням 9 предметів, які розташовані стовпчиком по 3; аркуш паперу в клітинку, олівець.

Проведення дослідження

Дослідження проводиться індивідуально. Дитині пропонують виконати такі завдання.

1. Показати праву, ліву руку і ногу, праве і ліве вухо.
2. На столі перед дитиною розкладають іграшки таким чином: в центрі – мишка, справа – качка, зліва – заєць, спереду – лялька, позаду – лисиця і просять відповісти на питання про розташування іграшок: «Яка іграшка між качкою і зайчиком? Яка іграшка стоїть перед мишкою? Яка іграшка позаду мишки? Яка іграшка стоїть зліва від мишки? Яка іграшка справа від мишки?»
3. Дитині показують малюнок і запитують про розташування предметів: «Яка іграшка намальована всередині, зверху, знизу, в правому верхньому куті, в лівому нижньому куті, в правому нижньому куті?»
4. Дитину просять на аркуші паперу в клітинку намалювати в центрі – коло, зліва – квадрат, вище кола – трикутник, нижче – прямокутник, над трикутником – 2 маленьких кола, під трикутником – маленьке коло. Завдання дитина виконує послідовно.
5. Іграшки розташовують зліва, справа, спереду і позаду дитини на відстані 40-50 см. від неї, пропонують розповісти, де яка іграшка стоїть.

6. Дитині пропонують стати в центрі групової кімнати і розповісти, що знаходиться зліва, справа, спереду, ззаду від неї.

7. Завдання аналогічне попередньому, але виконується на вулиці.

Обробка даних

Підраховують показники правильності виконання завдань в процентах. Результати оформлюють у таблиці. Визначають, як залежать особливості сприймання простору з точки зору відліку, віддаленості об'єктів і віку дітей.

Таблиця 2.2

Просторові уявлення дітей

Вік дітей	Орієнтування на власному тілі	Орієнтування відносно себе	Орієнтування відносно предмету
5–6 років			
6–7 років			

Таблиця 2.3

Визначення просторового розташування різновіддалених предметів

Вік дітей	Орієнтування серед близько розташованих предметів	Орієнтування у груповій кімнаті	Орієнтування на вулиці
5–6 років			
6–7 років			

Сприйняття просторових відрізків дітьми 6–10 років

Оцінка здібності до сприйняття просторових відрізків (окомір) може проводитися за допомогою найпростішого пристрою – лінійки Гальтона – виготовленого із звичайної лінійки (рис. 1). Сторона лінійки, звернена до випробуваного, заклеюється білим папером, посередині знаходиться чітка смужка, яка розділяє лінійку на дві половини (ліву і праву). Зверху – два повзунки.

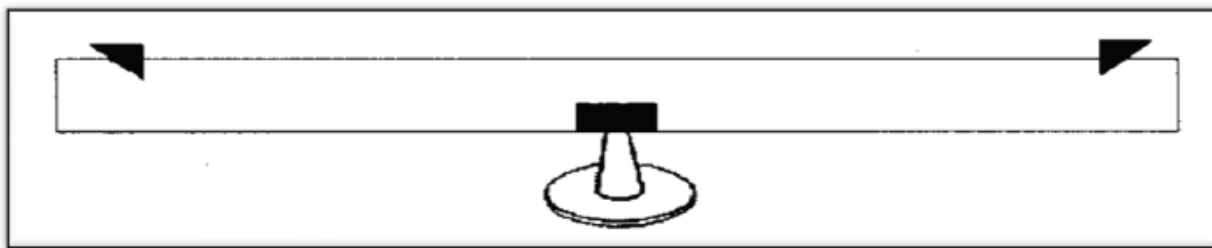

Рис. 1

Експериментатор відсуває один повзунок до центру (від чіткої лінії) на 5-12 см. Випробуваний, який знаходиться в 0,5 м від лінійки, повинен відсунути свій повзунок на таку ж відстань у протилежний бік. Береться відлік помилки. Проба повторюється 10 разів.

Визначається процентна точність (Т) вимірювання довжини відрізка за формулою:

$$T = \frac{100 - C2 \times 100}{C1},$$

де С2 – сума різниць від заданої довжини відрізка (сума помилок випробуваного в мм); С1 – сума відрізків, що пред'являються експериментатором. Оцінка результатів обстеження за описаною методикою виставляється за таблицею.

Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Відсоткова точність зміни довжини	99	98	97	96	94	92	88	82	76

Методика вивчення лінійного окоміру дітей 6–10 років

Пропонується стандартний аркуш паперу, на якому намальовані два відрізки (16 мм і 21 мм); пряма, обмежена зліва; прямокутна вісь координат і відрізок довжиною 35 мм; коло діаметром 50 мм (розміри випробуваному не повідомляються). Об'єкти розташовані таким чином, щоб початок кожного відрізка знаходилося в різних точках аркуша (див. рис. 1, зменшений у 3 рази).

Випробуваному дається завдання:

- 1) розділити перший відрізок на 4 рівні частини;
- 2) розділити другий відрізок на 3 рівні частини;
- 3) відзначити від точки вправо відрізок довжиною 45 мм;
- 4) відзначити по осях координат від центру відрізок, рівний по довжині розташованому в правій нижній частині аркуша;
- 5) поставити крапку в центрі кола. Показником успішності буде сумарна величина помилок за всіма завданнями (у мм).

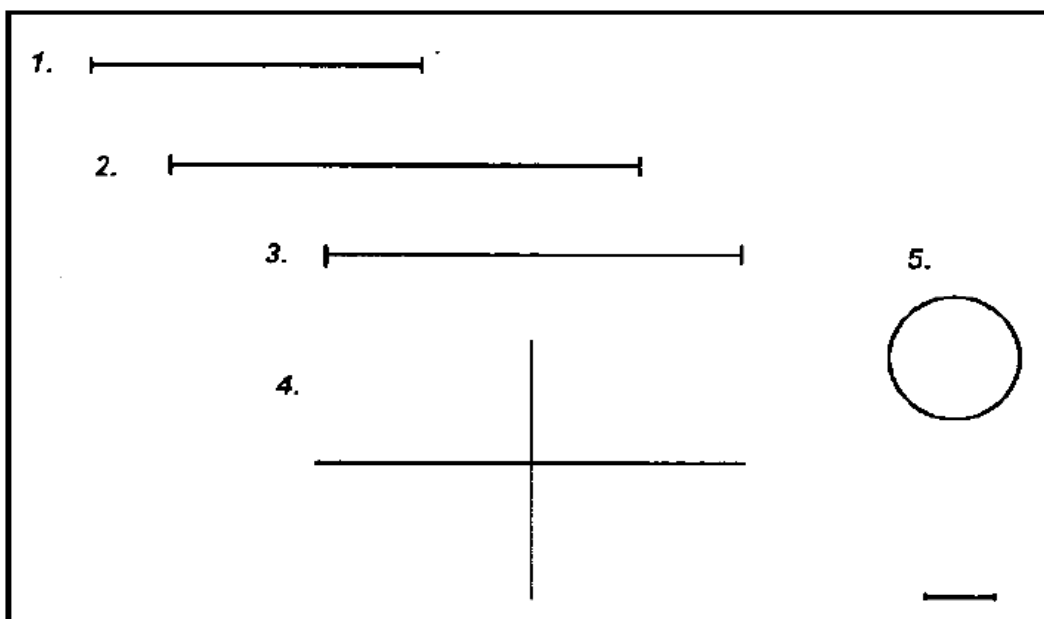

Рис. 1. Матеріал для вивчення лінійного окоміру

Тема VIII.

Діагностика психомоторного розвитку

Діагностика сприймання

*3. Методика «Які предмети заховані у малюнках?» (Р.С. Немов)
для визначення цілісного розвитку сприймання*

Обладнання: малюнки із захованими у них предметами (додаток 1), секундомір.

Методика проведення: Дитині презентують кілька малюнків, у яких приховані предмети, що добре їм відомі. Це є підготовчий етап. Час виконання залікового завдання обмежений однією хвилиною. У заліковому завданні дитині послідовно пред'являється три картинки. Кожна наступна картинка дається дитині тільки після того, як вона знайшла усі предмети на попередній.

Оцінка результатів:

Названі предмети	Кількість балів	Час виконання
14	10 балів	20 сек
всі предмети	8-9 балів	21-30 сек
всі предмети	6-7 балів	31-40 сек
дитина вирішила задачу пошуку	4-5 балів	41-50 сек
дитина справилася з задачею	2-3 бали	51-60 сек
дитина не змогла вирішити задачу з пошуку	0-1 бал	більше 60 сек

Інтерпретація результатів:

10 балів - дуже високий рівень розвитку;

8-9 балів - високий; 4-7 балів - середній;

2-3 бали - низький; 0-1 бал - дуже низьки

Діагностика психомоторики

Тест Керна-Йірсека (субтест 1 «Малювання людини»)

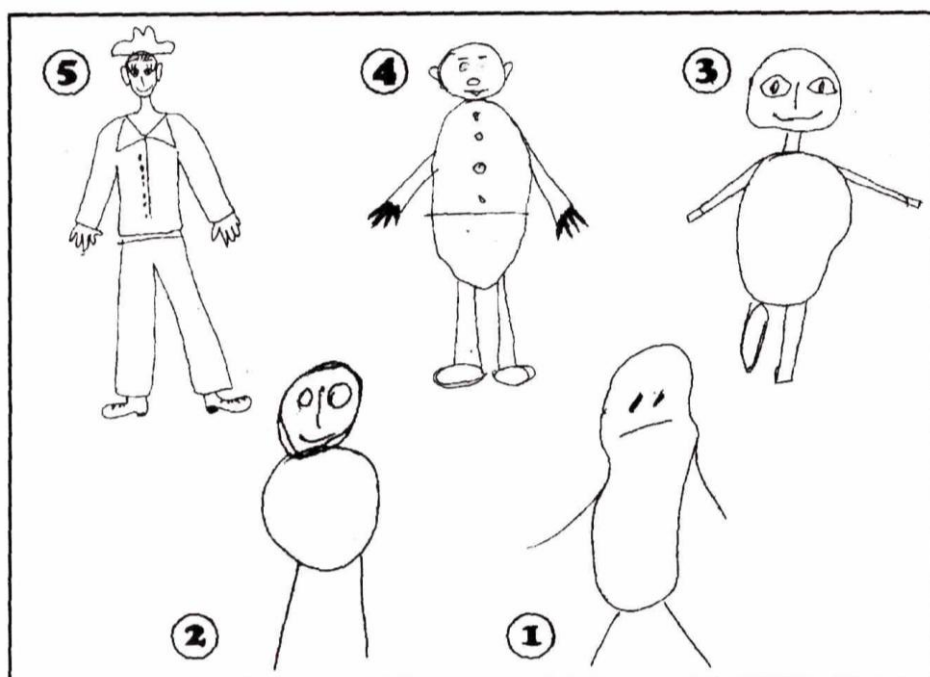
Мета: визначити певні інтелектуальні та психомоторні здібності.

Хід проведення. Дитині пропонується аркуш паперу і простий олівець. Далі експериментатор просить дитину намалювати людину, чоловіка. Допомога не надається, можна заохочувати дитину, якщо вона не наважується розпочати малювання. Намальоване зображення людини оцінюється, визначається рівень розвитку психомоторики та готовності до шкільного навчання.

Інструкція для дитини. «Намалюй, будь ласка, людину, чоловіка, дядька. так, як ти вмієш».

Оцінювання результатів: Для визначення рівня сформованості психомоторики та готовності до шкільного навчання, намальоване дитиною зображення людини порівнюється із зразком та характеристикою виконання завдання, після чого.

Зразок виконання:

Оцінювання результатів

Характеристика виконання завдання	Бали	Рівень розвитку психомоторики
Намальовані голова, шия, тулуб, кінцівки з пальцями. На голові волосся чи капелюх, ніс, очі, рот. Присутні ознаки одягу.	5	Високий рівень
Синтетичний спосіб зображення (окремо намальована голова, тулуб, кінцівки). Допускається відсутність трьох частин тіла: шиї, волосся, одного пальця. Проте не повинна бути відсутня якась частина обличчя.	4	
Намальована голова, тулуб; кінцівки двома лініями. Відсутні вуха, волосся, пальці, ступні.	3	Середній рівень
Примітивний малюнок голова з тулубом. Кінцівки зображені однією лінією.	2	Низький рівень
Каракулі	1	

Тест Керна-Йірсека (субтест 2 «Копіювання письмових літер»)

Мета: оцінити здібності до наслідування і витонченої координації рухів.

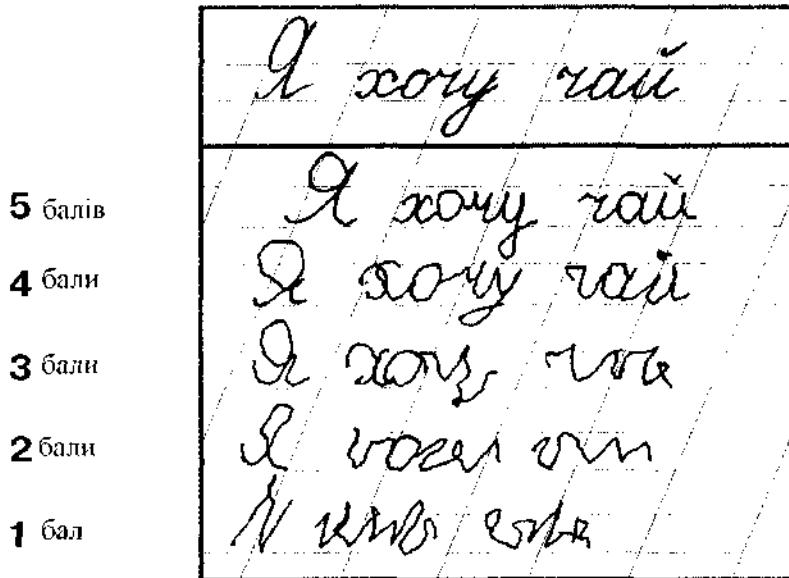
Матеріал: ручка або олівець, бланк, на якому написані слова гри "Я хочу чай" (Додаток 2).

Інструкція для дорослого: Покажіть дитині написаний текст і зачитайте інструкцію. Якщо під час виконання завдання дитина не розрахує довжину

графи і третє слово у неї не буде помішатися в рядку, слід підказати їй, що можна написати нижче або важче.

Інструкція для дитини: Подивися, тут щось написано. Гарненько придивися, як це написано і напиши теж сам.

Зразок виконання:

Оцінювання результатів:

Характеристика виконання завдання	Бали	Рівень розвитку психомоторики
Імітація, яку можна прочитати. Літери можуть бути більшими у 2 рази, ніж ті, що на зразку (але не більше). Літери утворюють три слова. Речення відхилене від горизонтальної лінії не більше, ніж на 30 градусів.	5	Високий рівень
Речення можна прочитати. Розмір літер і дотримання горизонтальної лінії не враховуються.	4	
Помітне розділення напису як мінімум на дві частини. Можна зрозуміти хоча б чотири літери зі зразка.	3	Середній рівень
Із зразком співпадають хоча б дві літери. Відтворений зразок все ще утворює рядок напису.	2	Низький рівень
Каракулі.	1	

Тест Керна-Йірсека (субтест 3 «Копіювання групи крапок»)

Мета: дослідити зорово-моторну координацію та вираженість витонченої координації рухів

Обладнання: Бланк тесту і ручка або олівець. (додаток 2).

Методика проведення: Дитині пропонують намалювати такі самі крапки, як на зразку праворуч в неї.

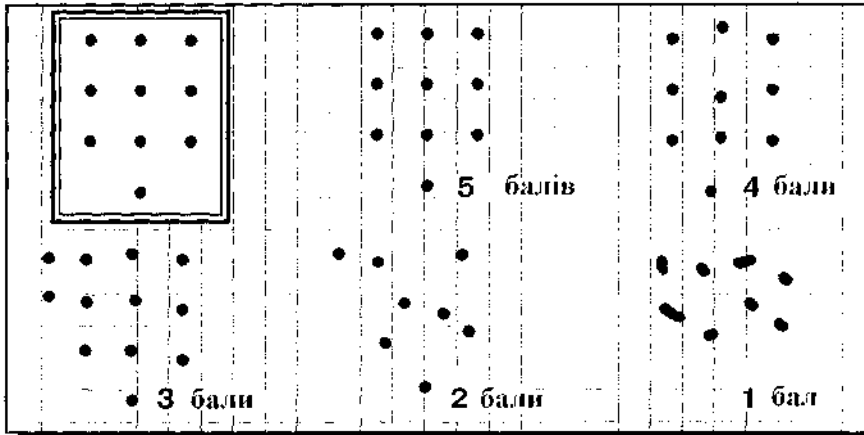
Інструкція для дорослого:

Покажіть дитині малюнок і зачитайте інструкцію.

Інструкція для дитини:

Тут намальовані точки. Спробуй намалювати їх так само.

Зразок виконання:

Оцінка результатів:

<i>Характеристика виконання завдання</i>	<i>Бали</i>	<i>Рівень розвитку психомоторики</i>
Докладне відтворення зразка. Одна точка може виходити за межі стовпчика або рядка. Допустиме зменшення зразка — не більше, ніж у півтора рази	5	Високий рівень
Кількість і розміщення точок повинні відповідати зразкові. Не більше, ніж три точки можуть бути відхилені на 0,5 ширини пробілу між рядками чи стовпчиками	4	
Малюнок в цілому відповідає зразкові, не відхиляючись по висоті і ширині більше, ніж у два рази. Кількість точок може не відповідати зразкові, але їх має бути не більше 20 і не менше 7.	3	Середній рівень
Контур рисунка не відповідає зразкові, але все ж складається з точок. Розміри і кількість точок на рисунку можна не враховувати. Інші зображення, наприклад, лінії, не допускаються.	2	Низький рівень
Каракулі.	1	

Тест для діагностики довільної сфери “Будиночок” (Н.І. Гуткіна)

Ціль – діагностика рівня розвитку довільної сфери; може використовуватися при визначенні готовності дітей до шкільного навчання. Методика дозволяє виявити: вміння дитини орієнтуватися в своїй роботі на зразок; вміння скопіювати його. Ці вміння потребують певного рівня розвитку довільної уваги, просторового сприйняття, сенсо-моторної координації та тонкої моторики руки.

Вік досліджуваних 5-10 років.

Інструкція:

Перед дитиною кладеться аркуш з намальованим будиночком, чистий аркуш такого ж розміру, що і аркуш з будиночком. “Перед тобою лежить аркуш паперу й олівець. На цьому аркуші намалюй точно таку картинку, яку ти бачиш на малюнку. Не поспішай, будь уважний, постарайся, щоб малюнок був такий же, як цей зразок. Якщо ти щось не так намалюєш, то стерти гумкою не можна. Треба поверх неправильного малюнка або поруч правильно намалювати. Тобі зрозуміло завдання? Тоді приступай до роботи”.

Обробка результатів:

Обробка експериментального матеріалу проводиться шляхом підрахунку балів, що нараховуються за помилки. В якості помилок розглядаються:

відсутність якої-небудь деталі малюнка (паркан, дим, труба, дах, вікно, основа будиночка) – 4 бали;

збільшення окремих деталей малюнка більш ніж в два рази при відносно правильному збереженні розміру всього малюнка (бали нараховуються за кожну деталь) – 3 бали;

неправильно зображений елемент (кільця диму, паркан – права і ліва сторони, штрихування на даху, вікно, труба) – 2 бали. Елемент оцінюється в цілому. Якщо частина його скопійована вірно, то нараховується 1 бал. Кількість елементів у деталі малюнка не враховується;

неправильне розташування деталей в просторі (паркан не на одній з основою будиночка лінії, зміщення труби, вікна і т.д.) – 1 бал;

відхилення прямих ліній більш ніж на 30 ° від заданого напрямку (перекіс вертикальних і горизонтальних ліній, завалювання забору) -1 бал;

розриви між лініями в тих місцях, де вони повинні бути з’єднані (за кожен розрив) – 1 бал. У тому випадку, якщо лінії штрихування на даху не доходять до її лінії, 1 бал ставиться за всю штриховку в цілому;

якщо одна лінія заходить за іншу (за кожне залізання), то ставите – 1 бал. Штрихування даху оцінюється в цілому;

безпомилкове копіювання малюнка – 0 балів. За хороше виконання малюнка виставляється “0”.

Таким чином, чим гірше виконано поставлене завдання, тим вищою є отримана досліджуваним сумарна оцінка.

Отже:

0 балів – добре розвинена довільна увага;

1-2 бали – середній розвиток довільної уваги;

більше 4 балів – слабкий розвиток довільної уваги.

Потрібно враховувати вік досліджуваного. П'ятирічні діти майже не отримують оцінку “0”. Якщо ж досліджуваний в 10 років отримує більше 1 балу, то це свідчить про неблагополуччя в розвитку.

Деякі зауваження до проведення методики

Якщо дитина не намалювала якісь елементи, то їй пропонується відтворити їх за зразком у вигляді самостійних фігур, щоб перевірити її вміння намалювати ці елементи. Їх відсутність може бути пов'язана не з розвитком довільної уваги, а з невмінням дитини їх намалювати.

По ходу роботи дитини психолог фіксує:

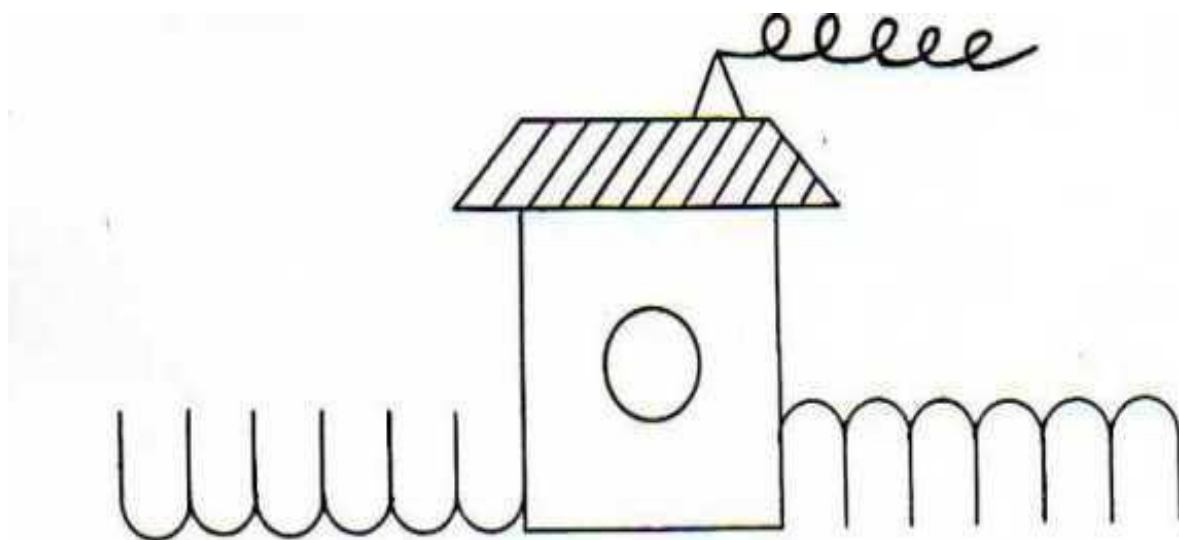
якою рукою вона малює;

як працює зі зразком: чи часто дивиться на нього, проводить лінії в повітрі над малюнком-зразком, чи звіряє зроблене зі зразком або малює по пам'яті;

швидко (або повільно) проводить лінії;

чи відволікається під час роботи;

висловлюється або задає запитання під час малювання

Тема IX.

Методи діагностики пам'яті дитини

Зорова пам'ять.

Методика „Складні фігури”

(Д. Векслера)

Матеріал: чотири таблиці з фігурами, секундомір.

Методика проведення: Дитині пред'являються по черзі таблиці А,Б,В,Г. Розмір кожної фігури – 20х30 см. Час показу – 3 сек. Відразу після закінчення показу дитині пропонують замалювати на бланку відповідей побачену фігуру.

Оцінка результатів:

Таблиця 1. Наявність двох перехрещених ліній із прапорцями, незалежно від спрямованості прапорців -1 бал;

- правильно поставлені по відношенню один до одного прапорці – 1 бал; точність, рівні лінії, поставлені під правильним кутом – 1 бал;
- точність, рівні лінії, поставлені під правильним кутом – 1 бал.
- Максимальна оцінка – 3 бали.
- Таблиця 2. Великий квадрат із двома діаметрами – 1 бал;
- чотири малих квадрати у великому квадраті – 1 бал;
- 16 крапок у малих квадратах – 1 бал;
- два діаметри з усіма дрібними квадратами – 1 бал;
- точність у пропорціях – 1 бал.
- Максимальна оцінка – 5 балів.
- Таблиця 3. Відкритий прямокутник із правильним кутом на кожному краї –
- 1 бал;
- центр, права чи ліва сторона відтворені правильно, фігура правильна, за винятком одного кута – 1 бал;
- фігура вірно відтворена, у приблизно рівних пропорціях – 3 бали.
- Максимальна оцінка – 3 бали.
- Таблиця 4. Великий прямокутник з маленьким у ньому - 1 бал;
- усі вершини внутрішнього прямокутника з'єднані з кутами зовнішнього -1 бал;
- маленький прямокутник точно розміщений у великому – 1 бал.
- Максимальна оцінка – 3 бали.

Інтерпретація результатів:

Низька оцінка – 4-5 балів;

Середня оцінка – 6-6,5 балів.

Гарна оцінка – 7-9 балів.

Дуже високий результат – 10-12 балів.

Тема IX.

Методи діагностики пам'яті дитини

Діагностика мимовільного запам'ятовування (А.А.Палій)

Для дослідження мимовільного характеру запам'ятовування в дошкільному віці використовуються наступні два методичні прийоми: 1. В інструкції не дається установки на запам'ятовування. Стимульний матеріал: набір з 10 картинок: 1. Риба. 6. Санки. 2. Відро. 7. Ялинка. 3. Лялька. 8. Чашка. 4. Молоток. 9. Годинник. 5. Портфель. 10. Телевізор.

Процедура виконання. Картинки пред'являються по одній (приблизно 1 картинка в секунду). Обстежуваний повинен відтворити весь набір картинок на вербальному рівні (назвати те, що намальоване на картинках). Порядок відтворення не має значення. У протоколі фіксується кількість правильно відтворених картинок. Обробка результатів За кожну правильно відтворену назву виставляється 1 бал. Рівні оцінки результатів: — 1-й рівень — 10-9 правильних назв (балів); — 2-й рівень — 8-7; — 3-й рівень — 6-5; — 4-й рівень — 4-3; — 5-й рівень — 2 і менш. 2. Приготуйте набір із 16 картинок, що зображають добре знайомі дітям предмети (гриб, цибуля, заєць, кульки, собака, мило, риба, книга, щітка, коза, ялинка, півень, відерце, олівець, праска, прапорець). Запропонуйте дитині познайомитися з цікавими картинками: «Я зараз тобі покажу картинки, а ти уважно на них подивися». Перед дитиною не ставиться завдання запам'ятати. Картинки пред'являються послідовно одна за одною, час показу — 5 с. Після демонстрації картинок робиться невелика пауза, після чого дитині несподівано пропонується відтворити по пам'яті назви всіх зображених на картинках предметів: «Назви картинки, які ти запам'ятав».

Допомагати дитині в процесі відтворення не треба. Можна тільки стимулювати процес пригадування: «А які ти ще пам'ятаєш картинки? Постарайся ще пригадати». Зафіксуйте порядок відтворення картинок. Після того, як переконаєтеся, що дитина більше нічого не пам'ятає, змішайте картинки з іншими і запропонуйте відібрати ті, які вона розглядала (всього картинок повинно бути не більше 22). Зафіксуйте, які картинки дитина впізнала. 2. Діагностика довільного запам'ятовування Для вивчення довільного характеру запам'ятовування у дошкільному віці існують також два методичні прийоми: 1. Приготуйте набір із 16 картинок, аналогічний за змістом і трудністю набору при мимовільному запам'ятовуванні (годинник, ліжка, муха, окуляри, будинок, м'яч, кран, качка, стіл, кавун, вікно, човен, парасолька,

чашка, санки, відерце). Запропонуєте дитині запам'ятати якомога більше картинок, щоб потім їх пригадати: «Я покажу тобі картинки, а ти їх уважно розглянь і постарайся запам'ятати, потім розповіси, які картинки ти запам'ятав». Час показу кожної картинки – 5 с. Після показу зробіть паузу, можна поговорити з дитиною на нейтральні теми, потім запропонуєте пригадати картинки. Зафіксуйте порядок відтворення. Повторіть процедуру впізнавання, як у першому експерименті (при мимовільному запам'ятовуванні).

Порівняйте результати. З'ясуєте, в якому експерименті дитина запам'ятала більше картинок, який вид пам'яті – довільний або мимовільний – виявився продуктивнішим. Зверніть увагу, які картинки діти запам'ятовують частіше, чи однакові картинки запам'ятовують хлопчики і дівчатка? Проаналізуйте поведінку дітей у дослідах (ставлення до завдання, уміння утримувати мнемічну задачу, відношення до матеріалу, мовні реакції і т. п.).

2. *Стимульний матеріал*: набір з 10 картинок: 1. М'яч. 6. Шапка. 2. Яблуко. 7. Матр'юшка. 3. Гриб. 8. Курча. 4. Морквина. 9. Мак. 5. Метелик. 10. Вантажівка. Інструкція: «Я тобі показуватиму картинки, а ти постарайся запам'ятати, що на них намальоване». Процедура виконання Картинки пред'являються по одній. Обстежуваний повинен відтворити весь набір картинок. Порядок відтворення не має значення. У протоколі фіксується кількість правильно відтворених назв картинок. Обробка результатів За кожну правильно відтворену назву виставляється один бал. Рівні оцінки результатів: — 1-й рівень – 10-9 правильних назв (балів); — 2-й рівень – 8-7; — 3-й рівень – 6-5; — 4-й рівень – 4-3; — 5-й рівень – 2 і менш. Аналіз результатів проводиться також, як і при використанні першого методичного прийому.

3. **Діагностика оперативного слухового запам'ятовування**
Призначення. Визначення обсягу безпосереднього запам'ятовування словесного матеріалу.

Устаткування: набір з 10 слів: 1. Будинок. 6. Молоко. 2. Сонце. 7. Стіл. 3. Ворона. 8. Сніг. 4. Годинник. 9. Вікно. 5. Олівець. 10. Книжка. *Інструкція:* «Я прочитаю (назву) тобі декілька слів, а ти постарайся їх запам'ятати і потім повторити».

Процедура виконання Слова пред'являють у повільному темпі (приблизно 1 слово в секунду). Весь набір слів пред'являють одноразово і виразно. Потім слова відразу відтворюються обстежуваним. Порядок відтворення значення не має. У протоколі фіксується кількість правильно відтворених слів. Обробка результатів За кожне правильно відтворене слово виставляється по 1 балу. Зміна слова вважається помилкою (сонце – сонечко, вікно – вікна). Рівні оцінки результатів: — 1-й рівень – 10-9 правильно

відтворених слів (балів); — 2-й рівень — 8-7; — 3-й рівень — 6-5; — 4-й рівень — 4-3; — 5-й рівень — 2 і менш. 4. Діагностика співвідношення мимовільної і довільної пам'яті Підготовка дослідження Підібрати 3 набори предметних малюнків розміром 5×7 см (по 16-25 у кожному) так, щоб кожний можна було розкласти на 4 групи, наприклад: тварини, фрукти, овочі, одяг. Проведення дослідження Проводять 3 серії експерименту через день індивідуально з дітьми 3–7 років. У кожній серії використовується новий набір малюнків, беруть участь одні й ті ж самі діти. Перша серія Вивчення пасивного мимовільного запам'ятовування. Дитині показують картинки із зображеннями різних предметів, які вона повинна роздивитись. Не ставлять завдання запам'ятати, говорять: «Я зараз покажу картинки, а ти уважно подивись на них». Малюнки експонуються послідовно один за одним. Після демонстрації одного з наборів дитину просять: «Назви малюнки, які ти запам'ятала».

Друга серія Вивчається активне мимовільне запам'ятовування, коли при запам'ятовуванні використовується прийом класифікації матеріалу. Дитині пропонують розкласти другий набір на 4 групи: «Що до чого підходить?» Після виконання завдання малюнки забирають і просять дитину пригадати і перерахувати всі малюнки за рядами. Третя серія Вивчення довільного запам'ятовування. Дітям, які брали участь у двох попередніх серіях, показують третій набір картинок і пропонують запам'ятати якомога більше малюнків для того, щоб потім їх пригадати. Засоби і прийоми запам'ятовування не вказують. Кожна картинка експонується протягом 3 секунд. Після показу всіх картинок діти відтворюють по пам'яті предмети, що були на них зображені.

Обробка даних Підраховують середнє арифметичне кількості відтворених назв предметів у кожній віковій групі. Отримані дані оформляють у таблиці (див. табл. 2.4). Співвідносять середні показники обсягу запам'ятовування за кожною серією експерименту і віку дітей. Встановлюють продуктивність різних видів запам'ятовування протягом дошкільного віку, а також співвідношення показників, що були отримані у тих самих дітей при різних видах запам'ятовування. Виявляють, як діти різного віку справляються із завданням пригадати матеріал, з якого віку починають використовувати способи запам'ятовування і які.

5. Діагностика ефективності запам'ятовування осмисленого матеріалу
Підготовка дослідження Підібрати 10 слів, які добре знайомі дитині і 10 слів, які мало знайомі; скласти ряд з 10 безглузвих складів. Підібрати 3 рядки з 10 слів у кожному: легкий, більш складний і найскладніший для найменування узагальнюючим словом. Проведення дослідження Експеримент проводиться індивідуально з дітьми 3–7 років. Дитині зачитують слова, попередньо

пояснюючи, що вона має запам'ятати якомога більше слів. Перша серія Має три підсерії, коли дитина повинна запам'ятати: 1) 10 добре їй знайомих слів; 2) 10 малознайомих слів; 3) 10 безглузвих складів. Друга серія Містить дві підсерії з варіаціями матеріалу для запам'ятовування: I підсерія: 1) 10 слів, які легко узагальнюються одним словом (наприклад, каструля, сковорода, тарілка, миска, чашка, ложка, виделка, склянка, чайник, глечик – посуд); 2) 10 слів, більш складних для найменування узагальнюючим словом (наприклад, курка, гуска, індик, соловей, горобець, лебідь, синиця, павич, ворона, лелека – птахи).

II підсерія: 1) 10 предметів, легких для найменування узагальнюючим словом (наприклад, стіл, стілець, шафа, ліжко, комод, табурет, диван, крісло, пуфик, тумбочка – меблі); 2) 10 предметів, більш складних для узагальнення (наприклад, велосипед, автомобіль, вантажівка, мотоцикл, потяг, човен, корабель, автобус, трамвай, метро – транспорт); 3) 10 предметів, дуже складних для узагальнення (зошит, олівці, фарби, кнопки, скріпки, ручка, пенал, лінійка, альбом, чорнило – канцтовари). Підсерії проводять з одними і тими ж дітьми з інтервалом не менше 15 хв. Обробка даних. За всіма серіями і підсеріями підраховують відсоток слів, які запам'яталися

.Запам'ятай 10 слів

(варіант тесту З.М. Істоміної)

Тест призначений для діагностики слухової вербальної пам'яті

Матеріал: 10 слів, не пов'язаних одне з одним за змістом.

Слова до тесту: яблуко, ніс, слон, дуб, лампа, голка, книга, машина, ворона, молоток.

Добираючи слова самостійно, потрібно слідкувати за тим, щоб слова називали знайомі дітям предмети, не були пов'язані за змістом, були односкладові чи двоскладові.

Слова слід вимовляти не поспішаючи, в одному темпі. Після того як ви голосно і виразно прочитали слово, зробіть паузу на 1-2 секунди і лише після неї вимовте наступне слово, зробіть паузу на 1-2 секунди і лише після неї вимовте наступне слово. Зверніть увагу, як дитина слухає слова, чи намагається їх запам'ятати, як часто відволікається. Не варто у цю хвилину робити їй зауваження. Після проведення тесту результати спостережень можуть допомогти вам проаналізувати, що перешкоджало, а що допомагало дитині під час запам'ятовування слів.

Повторне тестування бажано проводити не раніше, ніж через 2 - 3 місяці.

Відповіді дитини фіксуйте в протоколі.

Інструкція

Послухай уважно слова, які я прочитаю, і постарайся їх запам'ятати. Після того, як закінчу їх читати, ти назвеш ті слова, які запам'ятав.

Оцінювання результатів

Показник для реєстрації: кількість правильно відтворених слів (незалежно від їх послідовності). За кожне правильно відтворене слово нараховується 1 бал.

Максимальний результат - 10 балів.

Високий рівень - 6 - 10 балів.

Середній рівень - 4 - 5 балів.

Низький рівень - 1 - 3 бали.

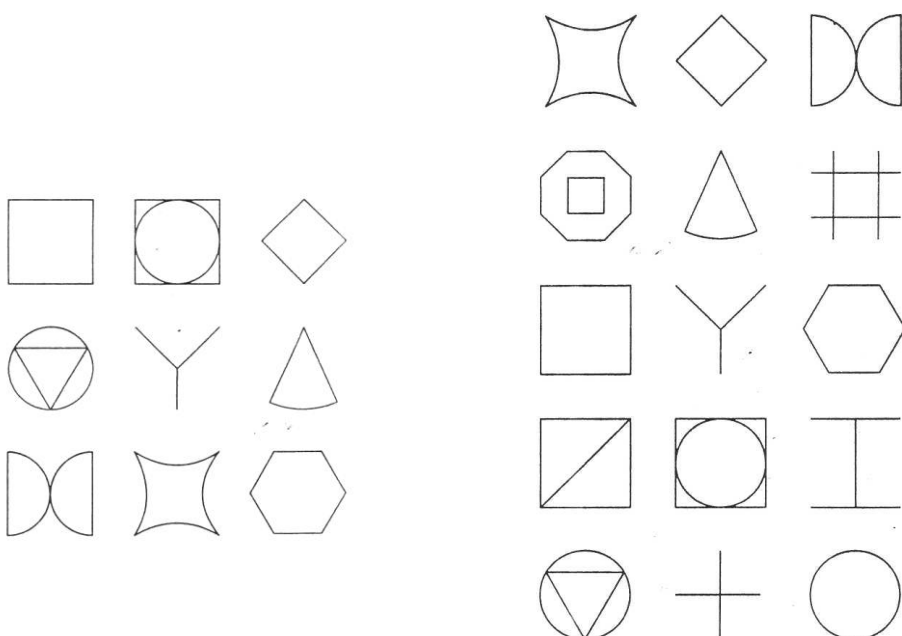
Запам'ятай малюнки

Оцінка короточасної зорової пам'яті

Дитині показують малюнок із зображенням різних фігур. Просять розглянути цей малюнок дуже уважно і запам'ятати фігури (їх має бути 9).

Далі дитині показують інший малюнок, на якому є 9 зображень зпершого малюнка і ще 6 інших, і просять її показати усі 9 картинок першого малюнка.

Час демонстрації першого малюнка 30 секунд. Після цього дану картинку

прибирають з поля зору дитини і замість неї показують іншу картинку.

Експеримент продовжується доти, поки дитина не впізнає всі зображення, але не довше 1,5 хвилин.

Оцінка результатів

10 балів — дитина впізнала на картинці всі дев'ять зображень, показаних їй на першій картинці, витративши на це менше 45 сек.

8-9 балів — дитина впізнала на картинці 7-8 зображень за час від 45 до 55 сек.

6-7 балів — дитина впізнала 5-6 зображень за час від 55 до 65 сек.

4-5 балів — дитина впізнала 3-4 зображення за час від 65 до 75 сек.

2-3 балу — дитина впізнала 1-2 зображення за час від 75 до 85 сек.

0-1 бал — дитина не впізнала на картинці жодного зображення протягом 90 сек і більше.

Картинки

Оцінка зорової пам'яті — короткочасної і довготривалої

Покажіть дитині по черзі 10 картинок, на кожній з яких зображений знайомий предмет. Час демонстрації кожної картинки 1-2 секунди. Після знайомства дитини всіма десятима картинками по черзі попросіть назвати предмети, які вона запам'ятала. Порядок не має значення.

Враховується, скільки предметом від їх загального числа названо дитиною по пам'яті; повтори не враховуються, а також названі предмети, яких на картинках не було. Покажіть дитині ті картинки, які вона забула. Попросіть знову пригадати всі картинки через 10 хвилин. Знову відзначте результат. Потім запропонуйте пригадати всі картинки через 1 годину.

Оцінювання результатів

Показник для реєстрації: кількість правильно відтворених назв картинок (незалежно від їх послідовності). За кожен правильно відтворену картинку нараховується 1 бал. Максимальний результат - 10 балів.

Високий рівень - 6 - 10 балів.

Середній рівень - 4 - 5 балів.

Низький рівень - 1 - 3 бали.

«Заучування 10 слів»

(методика запропонована А. Р. Лурія).

Мета: Оцінка стану пам'яті, стомлюваності, активності уваги.

Матеріал: Протокол з дев'ятьма короткими односкладовими і двоскладовою словами, не мають між собою ніякого зв'язку (див. Протокол).

Інструкція:

- 1) "Зараз я прочитаю кілька слів. Слухайте уважно. Коли я закінчу читати, відразу ж повторіть стільки слів, скільки запам'ятайте. Повторювати слова можна в будь-якому порядку";
- 2) "Зараз я знову прочитаю вам ті ж слова, і ви знову повинні повторити їх, - і ті, які вже назвали, і ті, які в перший раз пропустили. Порядок слів неважливий".

Далі досвід триває без інструкцій. Перед наступними трьома - п'ятьма прочитаннями експериментатор просто каже: "Ще раз". Після п'яти-шестиразового повторення слів експериментатор говорить випробуваному: "Через годину ви ці слова назвете мені ще раз".

На кожному етапі дослідження заповнюється протокол (рис. 10). Під кожним відтвореним словом в рядку, яка відповідає номеру спроби, ставиться хрестик. Якщо випробуваний називає "зайве" слово, воно фіксується у відповідній графі. Через годину випробуваний на прохання дослідника відтворює без попереднього зачитування запам'яталися слова, які фіксуються в протоколі кружечками.

Протокол

Фамілія, ім'я _____ Вік _____

Номер проби	Лес	Хліб	Окно	Стул	Вода	Копи	Гриб	Брат	Мед	Игла
1										
2										
3										
4										
5										
6										
Через час										

Рис. 10. Протокол дослідження пам'яті

Інтерпретація результатів: за отриманим протоколом складається графік, "крива запам'ятовування" (рис. 11). За формою кривої можна зробити висновки щодо особливостей запам'ятовування. Так, у здорових людей з кожним відтворенням кількість правильно названих слів збільшується, у хворих - відтворення падає, відтворюється менша кількість, відбувається "застрявання" на зайвих словах. Велика кількість "зайвих" слів свідчить про расторможенности або розладах свідомості. При обстеженні дорослих до третього повторення випробовувані з нормальною пам'яттю відтворюють правильно до дев'яти або десяти слів.

Крива запам'ятовування може вказувати на ослаблення уваги, на виражену стомлюваність. Підвищена стомлюваність реєструється в тому випадку, якщо

випробуваний відразу відтворив вісім-дев'ять слів, але з кожним разом все менше і менше (крива на графіку не зростає, а знижується). Крім того, якщо випробуваний відтворює все менше і менше слів, це може свідчити про забудькуватості і неувважності. Зигзагоподібний характер кривої свідчить про нестійкість уваги. Крива, що має форму плато, свідчить про емоційну млявості. Число слів, утриманих і відтворених через годину, свідчить про довготривалої пам'яті.

«Пам'ять на образи»

Мета: обстеження образної пам'яті (методика може використовуватися для профорієнтації).

Матеріал: таблиця з образами (рис. 12) (розмір зразка - 1/2 аркуша формату А4).

Інструкція: "Вам буде представлена таблиця з образами (показ таблиці). Ваше завдання полягає в тому, щоб за 20 секунд запам'ятати якомога більше образів. Через 20 секунд я приберу таблицю, і ви повинні будете намалювати або записати (висловити словесно) образи, які запам'ятали.

Оцінка результатів: проводиться за кількістю правильно відтворених образів. Норма - сім правильних відповідей.

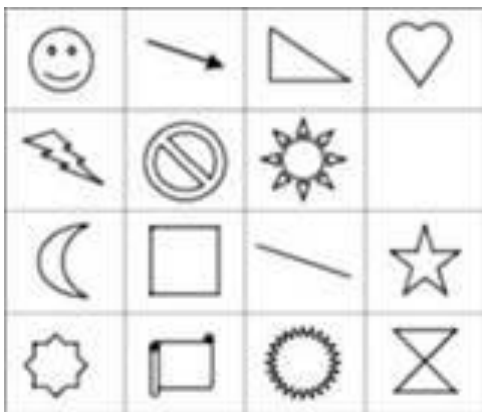

Рис. 12. Приблизний стомлений матеріал до методики

Оцінка результатів дослідження: підраховується кількість правильно відтворених образів. У нормі - це шість і більше правильних відповідей.

Оценка в баллах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Количество воспроизведенных образов	15-16	13-14	10-12	7-9	6	5	4	3	1-2

«8 предметів»

Мета: дослідження обсягу образної пам'яті.

Процедура проведення. Дитині пропонують аркуш із зображеннями восьми предметів.

Інструкція: «Подивися уважно на картинку, розглянь її і назви намальовані предмети, постарайся їх запам'ятати». Через деякий час психолог прибирає лист і пропонує дитині згадати, що було зображено на ньому.

Критерії оцінки:

- Дитина запам'ятала не менше 5 картинок – 2 бали.
- Дитина запам'ятала 3-4 картинки – 1 бал.
- Дитина запам'ятала менше 3-х картинок – 0 балів.

В Протоколі ставлять «+» або «-» під номерами від 1 до 8 і фіксують, скільки предметів запам'ятала дитина.

«Пам'ять на числа»

Мета: оцінка короткочасної зорової пам'яті, її обсягу і точності.

Матеріал: таблиця з 12 двозначними числами (рис. 13) (розмір 1/2 аркуша формату А4).

Інструкція: "Вам буде представлена таблиця з числами. Ваше завдання полягає в тому, щоб за 20 секунд запам'ятати якомога більше чисел. Через 20 секунд таблицю приберу і ви повинні будете записати (перерахувати усно із зазначенням місця розташування того чи іншого числа) всі ті числа, які ви запам'ятали".

Оцінка результатів дослідження: за кількістю правильно відтворених чисел проводиться оцінка короткочасної зорової пам'яті. Максимальна кількість інформації, що може зберігатися в короткочасній, інакше - оперативною, пам'яті - 10 одиниць матеріалу. Середній рівень: шість-сім одиниць.

13	91	47	39
65	83	19	51
23	94	71	87

Тема Х.

Психодіагностика уваги

Стійкість уваги.

Тест переплєтених ліній (Рея – Череднікової)

Матеріал: Бланк із переплєтеними лініями, секундомір.

Методика проведення: Дитині пропонується бланк із переплєтеними лініями.

Початок кожної лінії має номер ліворуч. А кінці ліній пронумеровані праворуч, номери початку і кінця тієї самої лінії не збігаються. Дитині пропонують простежити одну за одною всі лінії очима, без допомоги рук, і знайти кінець кожної лінії. При цьому вголос називати номер початку лінії і її кінця.

Необхідно фіксувати час, витрачений на весь тест, а також зупинки, помилки. на все завдання дається не більше 4-х хвилин.

Оцінка результатів:

Висота стійкості уваги – Рівномірний темп виконання, 8 сек. на кожну лінію, відсутність помилок (час - 1 хв. 20 сек. та менше).

Середня стійкість – Без помилок, час у межах 1,5 -2 хв. (чи 1-2 помилки, але швидше темп).

Низька стійкість – 3 і більше помилки за той самий час.

Дуже низька – Більше число помилок. Такий результат може говорити про стан тимчасового стомлення дитини в момент проведення тесту або про загальну слабкість (астенію) процесів уваги, пов'язану з іншими причинами. Низькі показники за більшістю тестів уваги – привід порадитися з фахівцем з психіатрії чи неврології.

Методика «Оцінка розподілу уваги»

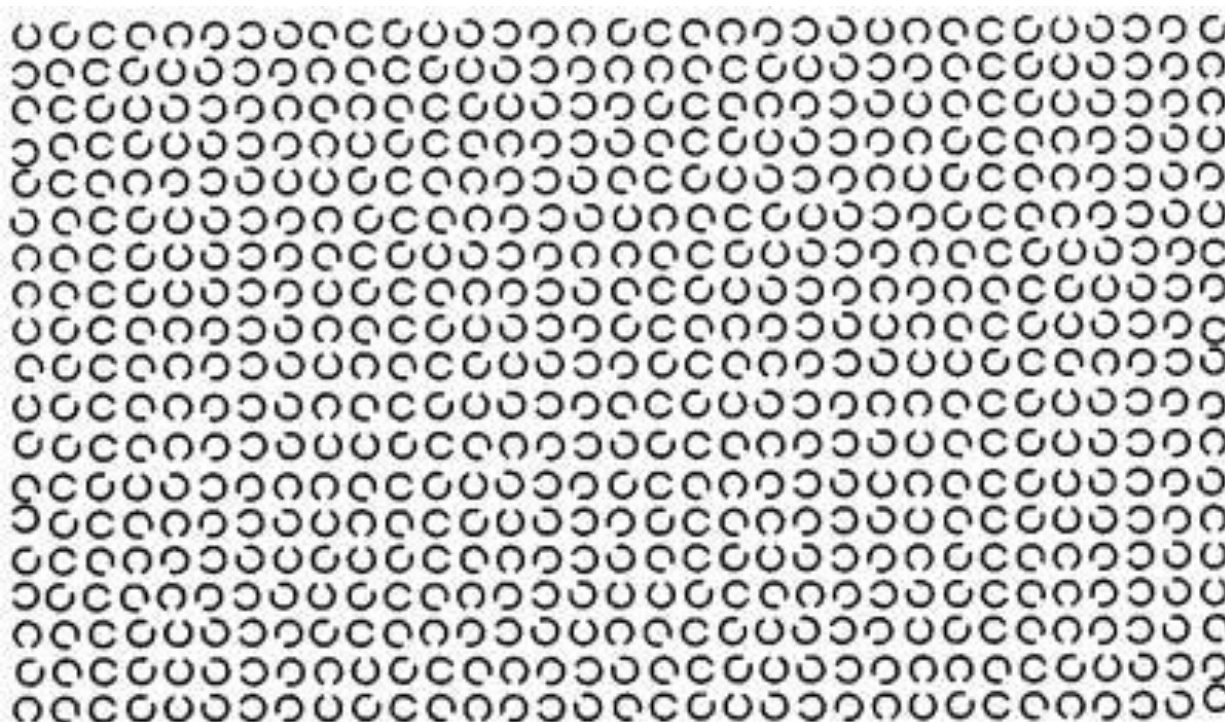
Дитині пропонується бланк з кільцями Ландольта в супроводі наступної інструкції:

«Зараз ми з тобою пограємо в гру, яка називається "Будь уважний і працюй якнайшвидше". У цій грі ти будеш змагатися з іншими дітьми, потім ми подивимося, якого результату ти домогся в змаганні з ними. Я думаю, що у тебе це вийде не гірше, ніж у решта дітей».

Далі дитині показується бланк із кільцями Ландольта і пояснюється, що він повинен, знаходити і по-різному закреслювати одночасно два різних види кілець, що мають розриви в різних місцях, наприклад зверху і зліва, причому перше кільце слід закреслювати одним способом, а друге іншим.

Робота проводиться протягом 5 хв. Через кожну хвилину експериментатор вимовляє слово «рися», в цей момент дитина повинна поставити риску в тому місці бланка з кільцями Ландольта, де його застала ця команда.

Після того, як 5 хв минули, експериментатор вимовляє слово «стоп». За цією командою дитина повинна припинити роботу і в тому місці бланка з кільцями, де застала її ця команда, поставити подвійну вертикальну риску.

Матриця з кільцями Ландольта

При обробці результатів експериментатор визначає кількість кілець, переглянутих дитиною за кожну хвилину роботи і за всі п'ять хвилин, протягом яких тривав психодіагностичний експеримент. Також визначається кількість помилок, допущених ним в процесі роботи на кожній хвилині, з першу по п'яту, і в цілому за всі п'ять хвилин.

Розподіл уваги дитини визначаються за формулою:

$$S = \frac{0,5N - 2,8n}{60},$$

де: S - показник розподілу уваги;

N - кількість кілець, переглянутих дитиною за хвилину (якщо за допомогою цієї формули визначається загальний показник розподіл уваги за всі п'ять хвилин, то, природно, N буде дорівнює числу кілець, переглянутих в проміжку п'яти хвилин, наступний показник n - числу помилок, пропущених протягом п'яти хвилин, а знаменник даної формули - 300);

n - кількість помилок, допущених дитиною за цей же час.

У процесі обробки результатів обчислюються п'ять хвилинних показників S і один показник S, що відноситься до всіх п'яти хвилинам роботи, разом узятих.

Концентрація уваги. Стійкість, розподіл, переключення, обсяг.

Тест «Коректурна проба» (додаток 2)

Застосовується для виявлення швидкості розподілу і переключення уваги, її обсягу і стійкості у дитини.

Обладнання: коректурна матриця з фігурами, олівець для дитини.

Інструкція: Дитині пропонується розглянути таблицю з фігурами.

Подивися на цю таблицю уважно. Тобі необхідно як найбільше закреслити різними способами три різних елементи у всій таблиці.

Наприклад: квадрат –поперечною рисою, коло – вертикальною, а зірочку – хрестиком. (Зразок поставити перед дитиною.) Починай і закінчуй за моєю командою”.

Роботу припиняють, коли дитина закінчує перегляди 10-ий рядок (усього переглянуто й оброблено 100 знаків)

Фіксується час виконання завдання і кількість допущених помилок.

Цей тест можна використовувати і для одержання інформації про працездатність дитини. З цією метою через кожні 30 секунд дорослий ставить оцінки кольоровим олівцем на бланку (попередивши про це дитину). Далі підраховується кількість переглянутих знаків за кожні 30 секунд складається графік продуктивності (по вертикалі відкладається кількість переглянутих знаків за кожні 30 секунд, а по горизонталі – витрачений на роботу час – 30-секундними відрізками).

Інтерпретація результату:

Слабкий рівень: завдання виконувалось понад 10 хвилин, помилки майже в кожному рядку, їх кількість більше 20.

Середній рівень: витрачений час до 7 хв., помилок до 10.

Добрий рівень: витрачений час до 6 хв., допущено 3-4 помилки.

Високий рівень: витрачений час до 5 хв. і допущено 1-2 помилки.

При побудові графіку працездатності враховується наступне: якщо крива на графіку має тенденції до деякого підвищення наприкінці роботи, рівномірну висоту лінії посередині й невеликий спуск на початку – це нормальна крива працездатності.

Якщо крива працездатності має різкі коливання по всій довжині чи зниження наприкінці роботи – це свідчить про стан швидкого виснаження уваги. У цьому випадку доцільно звернутися до фахівця.

Примітка: тест може бути проведений у груповій формі.

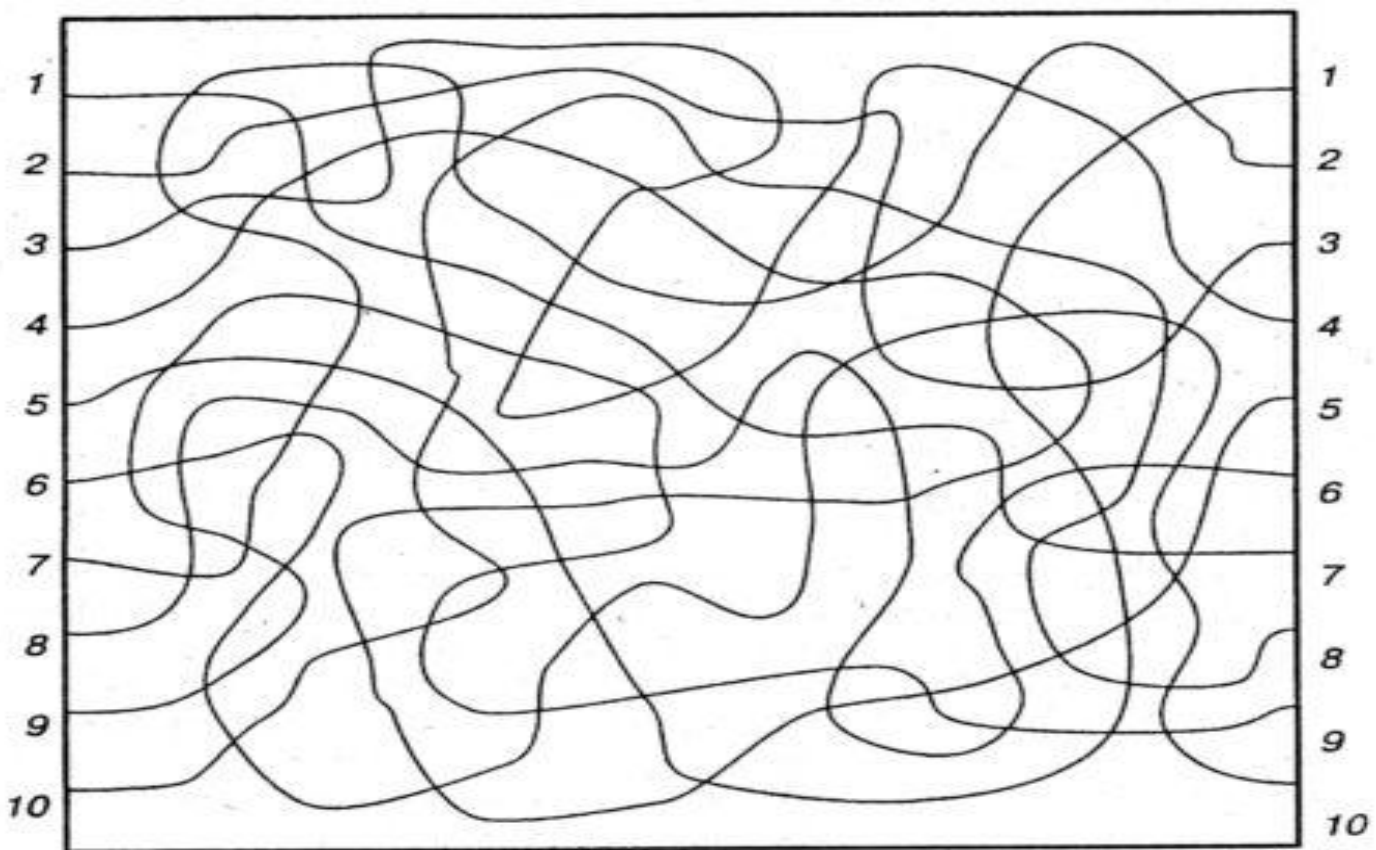
Тест «Переплетені лінії»

(діагностика концентрації та стійкості уваги)

Концентрація (зосередження) уваги - це здатність утримувати його на одному об'єкті, відвернувшись від усього іншого. **Стійкість** - часовий параметр, здатність до тривалої концентрації на об'єкті. Вперше вивчати концентрацію і стійкість уваги за допомогою переплетених ліній запропонував Андре Рей в 1958 році. Тест, якому дослідник піддавав випробовуваних, представляв собою аркуш паперу із зображенням 16 ламаних ліній, складним чином переплітаються між собою. Експериментатор фіксував час, витрачений тестованим на те, щоб простежити очима лінії від початку до кінця, і кількість допущених ним при цьому помилок. За більш ніж півстолітню історію свого існування методика відмінно себе зарекомендувала, з'явилося безліч її модифікацій, що набули широкого поширення в різних країнах світу. Добре вона відома і вітчизняним психологам. У професійному середовищі користується заслуженою популярністю модифікація «Переплутані лінії», запропонована в 1980 році доктором психологічних наук Костянтина Костянтиновича Платоновим. Її відмінністю від оригіналу є не тільки зміна стимульного матеріалу (збільшення кількості ліній до 25 і заміна ламаних на криві), а й можливість визначити, як стомлюваність впливає на процес тестування. Методика К.К. Платонова призначена для дослідження уваги школярів середнього та старшого віку, малюки з нею не впораються. Для діагностики уваги дошкільників і молодших школярів доцільно

використовувати варіант, запропонований Маргаритою Миколаївною Ільїної. Він відрізняється спрощенням стимульного матеріалу (в її модифікації всього 10 ліній), скороченням часу проведення дослідження (до 5 хвилин) і відповідністю нормативів віком випробуваних.

ОБРОБКА РЕЗУЛЬТАТІВ При використанні методики без обмеження випробуваного за часом підраховується показник продуктивності діяльності (Р) за формулою: $P = t \cdot 25 / n$, де t - час, витрачений на тест (в секундах), n - кількість правильних відповідей.

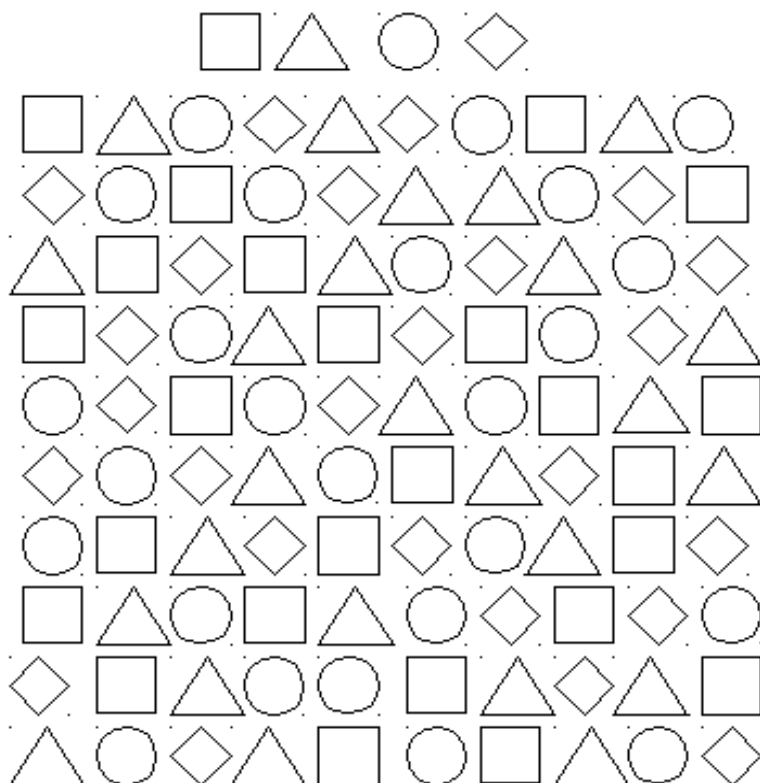

Тест П'єрона- Рузера

Мета дослідження: визначення рівня концентрації уваги.

Матеріали та обладнання: бланк тесту П'єрона - Рузера, олівець і секундомір.

Процедура дослідження

Дослід можна проводити як з одним досліджуваним, так і з групою з 5—9 осіб. Головні умови в роботі з групою - зручно розташувати досліджуваних, забезпечити кожного бланками тестів, олівцями і дотримуватися тиші в процесі тестування.

Інструкція досліджуваному: "Вам пропонується тест із зображеними на ньому чотирма геометричними фігурами: квадрат, трикутник, коло і ромб.

За сигналом "Починаємо!" розставте якомога швидше і без помилок у ці фігури такі знаки: у квадрат - плюс, у трикутник - мінус, у коло - нічого, у ромб - крапку. Розставляйте знаки послідовно у кожній фігурі по рядках зліва направо. Час на виконання завдання - 1 хв. За моєю командою "Стоп!" припиняєте роботу".

Бланк із геометричними фігурами тесту П'єрона- Рузера має такий вигляд:

Досліджуваний _____ Дата: _____
 Експериментатор _____ Час: _____
Тест

Експериментатор у ході досліду контролює час за допомогою секундоміра і подає команди: "Починаємо!", "Стоп!"

Надійність результатів дослідження досягається повторними тестуваннями, які краще проводити через значні проміжки часу.

Обробка та аналіз результатів

Результатами даного тестування є: кількість заповнених досліджуваним за 1 хв геометричних фігур з врахуванням кола та кількість допущених помилок.

Рівень концентрації уваги визначають за таблицею

Число опрацьованих фігур	Ранг	Рівень концентрації уваги
100	1	Дуже високий
91-99	2	Високий
80—90	3	Середній
65-79	4	Низький
64 і менше	5	Дуже низький

За допущені під час заповнення помилки ранг знижується. Якщо допущено 1—2 помилки, то ранг знижується на одиницю, якщо 3—4 — на два ранги, а якщо помилок більше 4-х, то концентрація уваги вважається гіршою на три ранги.

Аналізуючи результати, слід з'ясувати причини, які призвели до таких результатів. Серед них важливе місце належить установці, готовності досліджуваного виконувати інструкцію і заповнювати фігури знаками якомога швидше або ж його орієнтації на безпомилковість виконання тесту. У ряді випадків показник концентрації уваги може бути меншим від можливого через дуже велике бажання особистості проявити свої здібності, досягти максимального результату (тобто через своєрідне змагання). Зниження концентрації уваги можуть спричинити: поганий зір, хвороба, втомленість.

«Парні картинки» (увага, загальна обізнаність)

Мета: оцінка здатності концентрувати увагу на пропонованих об'єктах, спостережливості, зорової пам'яті.

Процедура проведення. Перед дитиною викладають картинки. Аналогічний набір знаходиться у психолога. Дитині по черзі пред'являють картинки, пропонують знайти таку ж і сказати, що на ній зображено.

Критерії оцінки:

- Дитина правильно сказала, що зображено на картинках, і знайшла пари – 2 бали.
- Дитина правильно назвала 3-5 зображень, але мала труднощі при виконанні завдання – 1 бал.
- Дитина назвала менше трьох зображень на картинках, не змогла підібрати пари – 0 балів.

В Протоколі зазначається, які предмети названі неправильно, яким словом замінені правильні назви.

«Лабіринти»

Мета: оцінка вміння розуміти інструкцію, **стійкості, концентрації, обсягу уваги**, а також цілеспрямованості діяльності і особливостей зорового сприйняття.

Процедура проведення. Перед дитиною на столі лежить малюнок.

Інструкція: «Подивися – дівчинка і хлопчик тримають за мотузочки кульку і змія. Тобі треба визначити, хто що тримає. Для цього потрібно вести по мотузочці пальчиком. Відривати пальчик від мотузочки не можна». Після виконання цього завдання психолог кладе перед дитиною інший малюнок і пропонує: «Покажи, по якій доріжці побіжать до себе додому собачка і білочка».

Критерії оцінки:

- Дитина виконує завдання і може простежити шлях до предмета самостійно – 2 бали.
- Дитина розуміє завдання, але помиляється через невміння зосередитися, виправляється за допомогою психолога («Подивись ще раз, будь уважний») – 1 бал.
- Дитина не виконала завдання – 0 балів.

В Протоколі відзначають, який лабіринт викликає труднощі, чи приймає дитина допомогу дорослого.

Тема XI.

Діагностика мовлення дитини дошкільного та молодшого шкільного віку.

Характерні ознаки мовленнєвого розвитку дошкільника

Вік, роки	Характерні ознаки
3	Переказує почуте й побачене за допомогою навідних запитань. Використовує складні речення, що свідчить про ускладнення процесу мислення. Ставить запитання — Чому? Розуміє, що таке «один, мало, багато», розрізняє правий і лівий боки. За однією характерною деталлю може впізнати ціле: по вухах — зайця, по хоботу — слона
3,5	Засвоює конструювання, виявляє елементи планування, сюжетно-рольової гри з предметами, а пізніше — з однолітками. Емоційна, самолюбива, образлива, радісна, доброзичлива, агресивна, схильна до співпереживання, стурбована тощо
4	Здатна зрозуміти те, що не бачила своїми очима, тобто те, про що їй розповіли. Створює прості, але досить докладні розповіді за картиною. Усвідомлено продовжує почате дорослим речення, здатна до узагальнення. Основне запитання — чому? (дитина із затримкою розвитку більше використовує запитання що?; де?; куди?)
4,5	Розвиває сюжетно-рольову гру з однолітками. Може займатися однією справою протягом 40 — 45 хвилин
5	Здатна ставити мету і планувати її досягнення. Задає запитання — навіщо?
5,5	Уміє називати своє прізвище, ім'я, по батькові, вік, адресу, транспорт, яким можна доїхати додому. Вміє користуватись конструктором, складати іграшку за схемою. Може намалювати людину з усіма частинами тіла
6	Дитині доступні усі види навчання, вона в принципі готова до навчання. Словниковий запас становить 4000 слів. Розуміє зміст прислів'їв та приказок, легко бачить сюжетний зв'язок картинок і складає за ними розповідь. Без утруднень узагальнює та виключає предмети, розв'язує прості арифметичні задачі. Знає багато ігор, вміє вигадувати сюжет

Тест «Словниковий запас»

Для з'ясування наявного в дитини необхідного словникового запасу, що дає змогу успішно розпочати навчання, нами сконструйований опитувальник, що дає уявлення про наявність у словнику дитини іменників (знання узагальнюючих слів), прикметників, дієслів.

Обладнання: опитувальник для дитини.

Інструкція: „Зараз я ставитиму тобі різні запитання, ти уважно слухай і спробуй дати відповіді”.

Зразковий опитувальник № 1 (назви предметів, що належать до різних значеннєвих груп):

- Яких ти знаєш тварин (свійських і диких)?
- Яких ти знаєш птахів, риб, комах?
- Які ти знаєш дерева, квіти?
- Які ти знаєш овочі, фрукти, ягоди?
- Які ти знаєш меблі?
- Який ти знаєш посуд?
- Який ти знаєш одяг, взуття?

Зразковий опитувальник № 2 (ознаки предметів).

Назвати якнайбільше ознак кожного з перерахованих нижче предметів з переобліком характерних для них величини, ваги, форми, кольору, смаку, запаху, температури, матеріалу, приналежності тощо. Наприклад: яблуко – ВЕЛИКЕ, ВАЖКЕ, КРУГЛЕ, ЧЕРВОНЕ, СОЛОДКЕ, АРОМАТНЕ, СВИЖЕ..., плаття – ДОВГЕ, ВОВНЯНЕ, ТЕПЛЕ, М'ЯКЕ, СИРЕ, В'ЯЗАНЕ, МАМИНЕ...

Стіл -

Стрічка-

Куртка-

Кавун-

Лимон-

Собака-

Собака-

Заєць-

Зразковий опитувальник № 3 (антоніми).

Назвати протилежні ознаки предметів, наприклад, ГАРНИЙ – ПОГАНИЙ. Тут не повинно бути відповідей „добрий – недобрий”.

ДОБРИЙ, СТАРИЙ, ЧОРНИЙ, СВІТЛИЙ, ВЕЛИКИЙ,
ДОВГИЙ, ВИСОКИЙ, ШИРОКИЙ, ТОВСТИЙ, ГОСТРИЙ, ВЕСЕЛИЙ,
СМІЛИВИЙ, ШВИДКИЙ, ГАРЯЧИЙ, ГУСТИЙ, ХВОРИЙ.

Зразковий опитувальник № 4 (для перевірки наявності у словнику дитини дієслів).

Що може робити ця тварина?

Собака (гавкає, грає кусається, бавиться, служить...)

Кішка -

Вовк-

Ведмідь-

Заєць-

Змія-

Жаба-

Зверніть увагу на підібрані дитиною дієслова: чи будуть це тільки звичні слова (типу ЇСТЬ, СПИТЬ, ХОДИТЬ, ЛЕЖИТЬ, СТОЇТЬ) чи вона зуміє дати більш точні визначення діям тварин):

КРАДЕТЬСЯ, ХОВАЄТЬСЯ, РЯТУЄТЬСЯ, ВИСТЕЖУЄ, ДОГАНЯЄ,
ТІКАЄ, ПРИЧАЇВСЯ, КИНУВСЯ, ПІДСТРИБНУВ, СХОПИВ,
ПІДНЯВ, ВИДЕРСЯ, ПІРНУВ, ЗЛЕТІВ, ШКРЕБЕТЬСЯ, ШАРУДИТЬ,
ВИЗИРАЄ, СПОСТЕРІГАЄ тощо.

Інтерпретація результату:

Результати виконання цих завдань дають можливість скласти загальне уявлення про багатство чи бідність словникового запасу дитини:

одні діти назвуть, наприклад, безліч різних тварин, зокрема й „екзотичних”, а інші обмежаться лише кішкою й собакою. Те саме стосується всіх інших значеннєвих груп предметів і частин мови.

Рівні розвитку:

Слабий: називає 1-2 предмети, що відносяться до різних значеннєвих груп, не розуміє змісту завдання за наявності узагальнюючих слів, допускає багато помилок, підбираючи слова-ознаки, дії предметів і антоніми. (У подібних випадках потрібно негайно приступати до збагачення словникового запасу дитини, ніби наповнюючи конкретним змістом кожне з названих узагальнених понять. Крім реальних предметів, тут дуже широко можна використовувати і відповідні картинки).

Середній: називає 3-4 предмети, що належать до різних значеннєвих груп, розуміє зміст завдання за наявності узагальнюючих слів, допускає 2-3 помилки, підбираючи слова-ознаки, дії предметів і антоніми.

Добрий: називає 5-6 предметів, що належать до різних значеннєвих груп, розуміє зміст завдання за наявності узагальнюючих слів, допускає 1-2 помилки в одному завданні, підбираючи слова-ознаки, дії предметів і антоніми.

Високий: називає всі предмети, що належать до різних значеннєвих груп, розуміє і швидко знаходить узагальнюючі слова, легко підбирає слова-ознаки і дії предметів, антоніми, не припускається помилок.

Тест „Володіння зв’язним мовленням”.

Обладнання: сюжетна картинка „Зимові забави”.

Інструкція: „Розглянь цю картинку і розкажи про те, що ти бачиш”.

Інтерпретація результату:

Слабкий рівень розвитку: дитина у змозі озвучити картинку лише двома чи кількома не зв’язаними один з одним, неправильно граматично оформленими реченнями, в яких перераховані назви намальованих предметів.

Середній рівень розвитку: розповідь складена з 5-6 коротких описових речень, що відображають реальні події на картинці.

Добрий рівень розвитку: розповідь складена з 7-8 розгорнутих речень, з’явилися додаткові деталі, не зображені на малюнку, але які стосуються сюжету.

Високий рівень розвитку: за картинкою складена велика і досить зв’язна розповідь, присвячена темі „Зима”, у яку привнесені події з власного досвіду дитини.

Методика „Послідовність подій”

Застосовується для дослідження розвитку логічного мислення дитини, її мовлення і здатності до узагальнення .

Запропонована А.Бернштейном, але інструкція і порядок її проведення модифіковані.

Інструкція: Як експериментальний матеріал використовуються три сюжетні картинки, запропоновані дошкільнику в неправильній послідовності. Дитина повинна зрозуміти сюжет, вибудувати правильну послідовність подій і скласти за картинками розповідь.

Усна розповідь показує рівень розвитку мовлення майбутнього першокласника: як він будує фрази, чи вільно володіє мовою, який його словниковий запас тощо.

Тема X.

Психодіагностика мисленєвих процесів

«Коробка форм» (сприйняття)

Мета: оцінка ступеня сформованості сприйняття форми і просторових відносин, здатності здійснювати аналіз розміщення фігур в просторі.

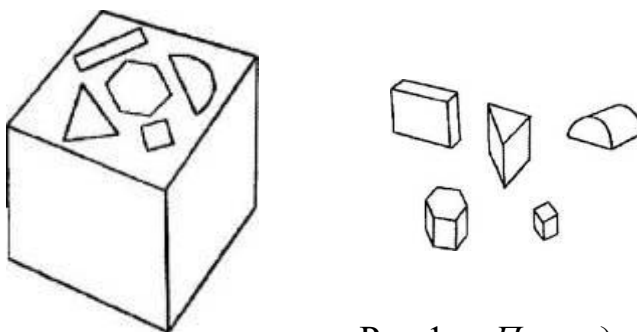

Рис.1 Процедура проведення. Перед дитиною розкладаються фігури-вкладиші і ставиться ящик з прорізами (дошка Сегена) (рис. 1), фігури виймають. *Інструкція:* «У цьому будиночку живуть фігури. У кожної свої дверцята. Знайди дверцята для кожної фігури ».

Критерії оцінки:

- Дитина виконує завдання на основі зорового співвідношення – 2 бали.
- Дитина часто приміряє, прикладає фігуру-вкладиш до отвору, який підходить і виконує завдання правильно – 1 бал.
- Дитина не впоралася із завданням – 0 балів.

В Протоколі зазначається, чи справилася дитина із завданням і як вона діє – шляхом зорового співвіднесення або методом проб і помилок, в розділі «Примітки» фіксуються висловлювання дитини під час виконання завдання, можна також попросити дитину назвати і показати знайомі фігури (наприклад, квадрат, трикутник) і відзначити, чи впоралася вона з цим завданням.

«Мотрійка 3-складова» (мислення)

Мета: виявлення розуміння дитиною інструкції, сформованості поняття величини; оцінка рівня розвитку наочно-дійового мислення.

Процедура проведення. Дитині показують мотрійку, психолог її розбирає, а потім збирає. Після цього мотрійку ставлять перед дитиною і пропонують їй зробити те ж саме. Крім того, дитину просять показати саму велику мотрійку, саму маленьку, поставити їх по зросту.

Критерії оцінки:

- Дитина розуміє інструкцію, самостійно шляхом проб розбирає і збирає мотрійку – 2 бали.
- Дитина справляється із завданням за допомогою дорослого – 1 бал.
- Дитина не справляється із завданням – 0 балів.

В Протоколі фіксується, як дитина впоралася із завданням, в розділі «Примітки» - чи змогла вона поставити мотрійки по зросту.

«Розрізні картинки 2-3-складові» (мислення, сприйняття)

Мета: оцінка сформованості наочно-дійового мислення, ступеня оволодіння зоровим синтезом (об'єднанням елементів в цілісний образ).

Процедура проведення. Перед дитиною викладають картинку, розрізану на дві частини. Частини розкладають так, щоб їх треба було не просто зсунути

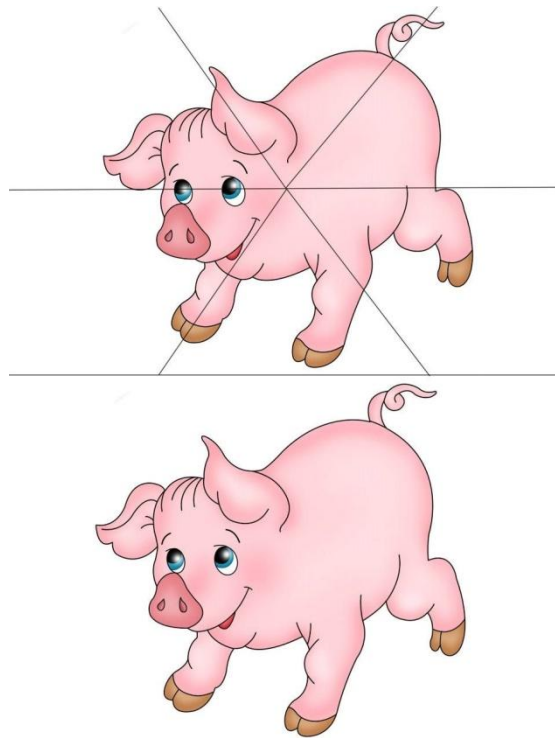
разом, а надати їм потрібне просторове положення. Дорослий запитує: «Як ти думаєш, що намальовано на цій картинці? Що вийде, коли ти складеш частини разом? »

Після виконання завдання картинку прибирають і пропонують дитині зібрати іншу картинку, розрізану вже на три частини.

Критерії оцінки:

- Дитина дізналася, що намальовано на картинці, і вірно збрала частини в обох випадках – 2 бали.
- Дитина виконала завдання шляхом проб – 1 бал.
- Дитина ставить картинки після численних неадекватних проб або не справляється із завданням – 0 балів.

В Протоколі слід зазначити, чи змогла дитина дізнатися, що зображено і скільки проб вона зробила, в розділі «Примітки» фіксується, якою рукою працює дитина.

Тест «Розрізні картинки» або «3 частин ціле»

Тест спрямований і на вивчення рівня розвитку дій сприйняття, вміння виділяти інформативні точки і по них відтворювати образ предмету.

В якості стимульного матеріалу використовують кольорові картинки, розрізані на кілька частин. Для 3–4-річних дітей використовують картинки, розрізані на 2–4 частини, а для 4–6-річних – картинки, розрізані на 4–6 частин. Якщо ви вважаєте за необхідне провести діагностику сприйняття у молодших шкolarів, рекомендується застосовувати більш складні малюнки – не з одним предметом, а з групами чи з ситуаціями.

Інструкція: «Подивись уважно на ці картки. Як ти думаєш, що це таке? Який предмет на них зображений? А тепер склади ці картки так, щоб вийшов названий тобою предмет».

Дитині почергово пред'являють розрізані зображення предметів – від простих до складніших. Картки розкладають хаотично, щоб ускладнити сприйняття. Картинку пропонують зібрати після того, як упізнаний намальований предмет. Якщо дитина не може визначити, що саме намальовано на розрізаних картинках, можлива допомога дорослого, який звертає увагу на найбільш характерну деталь. Якщо зображення не впізнане до початку роботи, пропонують почати збирати картинку, і в процесі тестування (або після його закінчення) дорослий ще раз запитує дитину, чи впізнала вона зображений предмет.

При інтерпретації, насамперед, звертають увагу на наявність у дитини цілісного образу предметів. У нормі діти легко справляються з такими завданнями, швидко дізнаються намальовані предмети, при складанні яких можливі деякі труднощі у деталях (наприклад, знайти правильне місце для ніг ляльки або її банта). Про порушення сприйняття можна говорити в тому випадку, якщо 3–4-річна дитина не може упізнати ні машинки, ні собачки. У цьому випадку необхідно почати навчання дитини, показати їй найбільш характерні деталі цих предметів, разом з нею зібрати картинку. Після навчання необхідно запропонувати дитині виконати аналогічне завдання, але вже без допомоги дорослого. У складних випадках дітям підказують, на що треба дивитися, тобто показують, як шукати інформативні точки не на одному, а на декількох предметах.

Методика Гільбух Ю. З. (рівень розвитку здатності дитини робити найпростіші умовиводи)

Інструкція. Експериментатор звертається до дитини, яка обстежується: *«Тобі подобається слухати різні історії? (Дитина зазвичай відповідає ствердно.) От я зараз почну маленьке оповідання, а ти спробуй добре його запам'ятати, щоб точно повторити. Слово в слово. Нічого не вилучати й не додавати. Згоден? (Зазвичай дитина відповідає згодою.)*

Були собі три хлопчики: Миколка, Петрик та Іванко. Миколка нижчий за Петрика, Петрик нижчий за Іванка. Повтори!»

Якщо обстежуваний не може повністю і без суттєвих перекручень відтворити ці три фрази, експериментатор каже: *«Нічого, не журися. Одразу це не виходить. Давай спробуємо ще раз. Слухай уважно.*

Були собі...»

У протоколі дослідження фіксується кількість повторів, що знадобилися дитині для виконання завдання. Цей показник слугує для оцінювання рівня короткочасної смислової пам'яті обстежуваної дитини: чим менше знадобилося повторів, тим вищий рівень. При цьому використовується така таблиця:

Вікові групи	Рівні розвитку короткочасної смислової пам'яті (кількість повторів, що знадобилися)		
	низький	середній	високий

Шестирічні діти	≥ 8	4-7	1-3
-----------------	-----	-----	-----

Семирічні діти	≥ 7	3-6	1-2
----------------	-----	-----	-----

Після того як дитина дала правильну відповідь, експериментатор переходить до перевірки її здатності робити найпростіші умовиводи: *«Молодець! Ти повторив правильно. А тепер подумай і скажи, хто з хлопчиків найвищий».*

Якщо дитина не спроможна правильно відповісти, експериментатор каже: *«Давай подумасмо ще раз. Миколка нижчий за Петрика, Петрик нижчий за Іванка. То хто з них найвищий?»* (повторюється лише завершальна частина оповідання й саме запитання).

Після того як дитина дає правильну відповідь, їй ставиться ще одне запитання: *«А хто ж із хлопчиків найнижчий?»*

Для того щоб запобігти намаганням батьків націлювати дитину на готову відповідь, слід різним дітям пропонувати різні варіанти даного тесту, які відрізняються лише формою, наприклад:

Були собі три дівчинки: Оля, Ганнуса й Наталка. Оля молодша за Ганнусю, Ганнуса молодша за Наталку. (Яка з дівчат найстарша? Яка наймолодша?)
Було собі троє поросяток: Хрюша, П'ятачок та Бублик. Хрюша товстіший від П'ятачка, П'ятачок товстіший від Бублика. (Хто з поросяток найхудіший? Хто найтовстіший?)

У лісі живуть три зайчики: Хвостик, Вухастик та Пухнастик. Хвостик бігає швидше за Вухастика, а Вухастик – швидше від Пухнастика. (Хто із зайчиків бігає найшвидше? Хто найповільніше?)

Оцінювання результатів

Визначаючи рівень розвитку здатності дитини робити найпростіші умовиводи, враховують загальну кількість повторів, що знадобилися їй для виконання даного тесту в цілому (починаючи із запам'ятовування). Наприклад, шестирічний учень уперше правильно відтворив задані фрази лише після того, як експериментатор повторив їх 5 разів (це число фіксувалося під час тестування його короткочасної пам'яті). Потім йому знадобилося ще одне повторення для першого умовиводу, а для другого – жодного. Отже, тест умовиводів – 6 повторів, що, відповідно до таблиці, наведеної нижче, визначається як середній рівень.

Інтерпретація результатів

Вікові групи	Рівні розвитку здатності робити найпростіші умовиводи (кількість повторів, яка знадобилася для виконання даного тесту в цілому)		
	низький	середній	високий
Шестирічні діти	≥ 10	4-9	1-3
Семирічні діти	≥ 8	3-7	1-2

Методика «Кубики Кооса».

ЗАВДАННЯ. Складання геометричних зображень за зразком.

Мета: Дослідження наочно-образних форм мислення. Виявлення рівня сформованості перцептивного моделювання.

Матеріал: 1) набір кубиків, сторони яких пофарбовані: 1 - червона, 1 - синя, 1 - червоно-біла (по діагоналі), 1 - жовта, 1 - біла, 1 - синьо-жовта (по діагоналі);

2. набір креслень;

3. прозора накладка (сітка) на креслення, яка розчленовує цілісний креслення на частини, які відповідають кількості кубиків.

Інструкція: «Подивися, на картці намальований візерунок. Його можна скласти з кубиків. Спробуй ».

Хід виконання завдання: дитині показують по одному кресленням з послідовно зростаючою складністю і набір кубиків, і пропонують скласти заданий візерунок.

Види допомоги:

- застосування трафаретів і накладок, що дозволяють зафіксувати кількість і характер деталей зображення;
- обведення контуру і частин фігури указкою, що дозволяє намітити деталі зображення;
- поділ креслення на частини і аналіз кожної з них окремо;
- використання дій накладенням деталей на а) зразок або б) трафарет, з подальшим викладанням фігур без опори на зразок (викладка поруч із зображенням);
- аналіз напрямків кутів фігур за допомогою графічних схем;
- малювання фігур, запропонованих для конструювання;
- викладка експериментатором 1-2-х частин зображення з подальшим продовженням роботи випробуванням.

Діапазон застосування: від 5-ти років і вище.

Норма виконання: діти 5-річного віку виконують завдання з 4-ма кубиками за допомогою зорового співвіднесення, але допустимо і примірювання. З 6-ти років діти виконують ті ж завдання при зоровому співвіднесенні, а з 7-ми років - діють на основі уявлень.

ШКАЛА ТЕСТІВ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ БІНЕ – СІМОНА (варіант Л.Термсна)

Тести для трирічних

1. Показати частини тіла. Запитати дитину: «Де ніс?» А потім: «Де око? Рот? Вушко?»

Позитивна оцінка - 3 правильні відповіді з 4-ьох.

2. Назвати предмети домашньої обстановки. Показати дитині ключик, ніжик, олівець, годинник або гребінчик і запитати: «Що це?»

Позитивна оцінка - 3 правильні відповіді з 4.

3. Перерахувати предмети на картинці. Показати дитині картинку з зображенням кімнати, крамниці, або подвір'я, човна на річці і запитати, що зображено на картинці.

Позитивна оцінка — правильне визначення не менше 3-х предметів

4. Назвати свою стать. Запитати хлопчика «Ти хлопчик чи дівчинка?» Дівчинку: «Ти дівчинка чи хлопчик?»

Позитивна оцінка — правильна відповідь.

5. Назвати своє прізвище, Запитати: «Як тебе звуть? А ще як?» (добиватися, щоб дитина назвала прізвище).

Позитивна оцінка - правильна відповідь

6. Повторити фразу з 6—7 складів. Спочатку запропонувати дитині повторити слова, наприклад: «кицька», «собачка», а потім: «кицька спить на ліжку», «мама купає ляльку», «надворі дуже спекотно» і т.д.

Позитивна оцінка - правильне повторення бодай однієї фрази після одноразового її називання.

Тести для чотирирічних

1. Порівняти дві лінії. Показати дві паралельні лінії, одну завдовжки 45 мм, другу - 60 мм. Запропонувати розглянути їх і сказати, яка з них довша, лінії показати тричі, міняючи їх місцями.

Позитивна оцінка - всі три відповіді правильні.

2. Розрізнити форму фігур. Перед дитиною лежать малюнки різних фігур: кружечок, хрестик, квадрат, півколо, трикутник, конус, циліндр, прямокутник, ромб, кут. Показувати по черзі одну якусь фігуру і просити дитину знайти таку ж серед тих, що лежать перед нею (мал. 2).

Позитивна оцінка - правильно показано 7 фігур з 10.

3. Порахувати 4 монети. (Або якісь предмети, наприклад, палички, олівці). Перед дитиною лежать по горизонтальній лінії 4 монети (або предмети). Запропонувати їй порахувати їх: один, два, три, чотири, показуючи пальцем. Порахуй так: один., продовжуй. Назвати лише загальне число не достатньо.

Позитивна оцінка - правильний рахунок з показуванням пальцем.

4. Змалювати квадрат. Перед дитиною покласти намальований квадрат, сторони якого дорівнюють 3 см. Запропонувати дитині намалювати такий самий. Пробувати малювати дозволяється до 3-х разів.

(потрібно виготовити кожну фігуру, зображену на малюнку, щоб окремо показувати дитині для запам'ятовування і розшукування її потім серед фігур, зображених на цьому малюнку.)

Позитивна оцінка — один малюнок близький до моделі.

5 Перший ступінь розуміння. Дитину запитати: «Що треба робити, коли хочеться спати?» «Що треба робити, коли холодно?» «Що треба робити, коли хочеться їсти? Пити?» і т.п. Питання можна повторювати по декілька разів. Відповідь можна чекати близько 20 секунд

Позитивна оцінка — принаймні дві правильні відповіді з 3-х.

6.Повторити 4 цифри. Дитині говорять: «Слухай уважно. Я назву тобі декілька цифр, а ти потім повтори їх точно так, як я назву їх. Слухай: 4, 7, 3, 9. Повтори: 2, 8, 5, 4. Повтори: 7, 2, 6, 1. Повтори.» Кожний рядок цифр називається дитині один раз. Дозволяється показати дитині, як треба повторити цифри.

Позитивна оцінка - безпомилкове повторення одного рядка

Тести для п'ятирічних

1.Порівняти дві гирьки (коробочки) різної ваги — 3 грами і 15 грам. Порівнювані предмети повинні бути однакової форми і кольору. Показавши дитині ці предмети, запропонувати взяти їх у руки, визначити, який з них легший, а який важчий. Повторити спробу до 3 разів, міняючи предмети місцями.

Позитивна оцінка - 2 правильні відповіді.

2.Назвати 4 кольори. Перед дитиною покласти 4 кольорові папірці: червоний, синій, жовтий, зелений. Розмір папірців 6х2 см. Попросити назвати кольори.

Позитивна оцінка — правильно названо всі 4 кольори.

3. Естетична оцінка. Показувати дитині (мал. 3) по черзі зображення обличч — 1, 2 і 3 пари і запитати: яке обличчя красивіше?

Позитивна оцінка - правильна оцінка трьох пар обличч.

4. Визначити предметні за способом'невживання Назвати по черзі предмети: стілець, стіл, лялька, виделка, олівець, автомобіль і запитати: «Ти бачив стілець»? Для чого він?» Правильна відповідь: «Щоб сидіти». Так про всі шість предметів.

Позитивна відповідь — правильне визначення 4-ьох слів з 6.

5. Головоломка. Показати дитині два трикутники /Маж ^ а потім прямокутник, який складається з цих двох трикутників і запропонувати скласти з цих трикутників прямокутник. Показати три варіанти, як це зробити, міняючи положення трикутників. На складання кожного разу дається по 1 хвилині.

6. Виконання трьох доручень. Запропонувати виконати такі доручення: «Ось цей ключик поклади на той стілець, потім відчини двері і принеси мені он ту коробочку. Зрозумів? Виконуй!».

Позитивна оцінка — правильне виконання по черзі всіх трьох доручень.

Тести для шестирічних

1 Відрізнити праву сторону від лівої. Дитину просять: «Покажи праву руку, ліве вухо, праве око». Запитання можна повторити, але в іншому порядку: «Покажи ліву руку, праве вухо, ліве око».

Позитивна оцінка - три правильні відповіді з 4-х.

2. Знайти недоліки в малюнках. Показати 4 малюнки, на яких щось недомальоване (мал. 5) і спитати, чого не вистачає на кожному малюнку.

Позитивна оцінка — три правильні відповіді з 4-х.

3. Порахувати 13 копійок. Перед дитиною лежать горизонтально 13 монет (або 13 інших предметів). Пропонують порахувати їх по порядку: один, два,..., .показуючи пальцем. Якщо дитина помилилась -дозволити їй повторити рахунок.

Позитивна оцінка — правильних"! рахунок.

4..Другий ступінь розуміння. Запитати: а) «Що треба зробити, коли побачиш, що впала маленька дитина?» б)

«Що треба зробити, якщо іде дощ, а необхідно йти до школи?» в) «Що ти зробиш, якщо спізнився на потяг, а треба їхати?»

Позитивна оцінка—дві відповіді з трьох — правильні.

Зразки правильних відповідей: а) допомогти дитині встати; б) взяти парасольку; в) дочекатися чергового потяга.

5. Назвати 4 монети. Перед дитиною на столі лежать 4 монети: 5 коп., 20 коп., 50 коп., 1 грн. Запитати: «Що це? Яка це монета?» (показати на кожну монету).

Позитивна оцінка — три правильні відповіді.

в. Повторити фразу з 16—18 складів. Пропонується повторити 3 фрази, наприклад: а) Ми підемо гуляти. Подайте мені мою хустинку; б) Петрик їздив до бабусі. Він допомагав збирати груші; в) Було холодно. Ми одягайся тепло, щоб не змерзнути.

Позитивна оцінка - одна з фраз повторена правильно, а дві - з незначними помилками

Методика «Поділи на групи»

Мета - оцінка образно-логічного мислення дитини.

Дитині показують картинку і пропонують наступне завдання: «Уважно подивися на картинку і роздподіли представлені на ній фігури на якомога більшу кількість груп. В кожну таку групу повинні входити фігури, які виділяються за одним загальним для них ознакою. Назви всі фігури, що входять в кожну з виділених груп, і той ознака, за якою вони виділені »

На виконання всього завдання відводиться 3 хв.

Висновки про рівень розвитку зауваження

Одна і та ж фігура при класифікації може увійти в кілька різних груп
10 балів

Дитина виділив все групи фігур за час менше, ніж 2 хв. Ці групи фігур наступні: трикутники, кола, квадрати, ромби, червоні фігури (на рис. Вони

чорного кольору), сині фігури (заштриховані в лінійку), жовті фігури (в клітинку), великі фігури, малі фігури.

Дуже високий

8-9 балів

Дитина виділив все групи фігур за час від 2,0 до 2,5 хв.

високий

6-7 балів

дитина виділив все групи фігур за час від 2,5 до 3,0 хв.

середній

4-5 балів

За час 3 хв дитина зумів назвати тільки від 5 до 7 груп фігур.

2-3 бали

За час 3 хв дитина зумів виділити тільки від 2 до 3 груп фігур.

низький

0-1 бал

За час 3 хв дитина зумів виділити не більше однієї групи фігур

Дуже низький

рис.1.

+ Дозволяє виявити рівень образно-логічного мислення. Дозволяє виявити у дітей наявність поняття про геометричні фігури.

- На проведення даної методики. Потрібна невелика кількість часу.

Немає можливості групового діагностування.

Вимагає витрат часу на підготовку роздаткового матеріалу.

Методика «Виключення четвертого зайвого»

Мета: дослідити процеси образно-логічного мислення, розумові операції аналізу та узагальнення у дитини.

Стимульний матеріал: картинки із зображенням 4 предметів, один з яких не підходить до решти за такими ознаками:

- 1) за величиною;
- 2) за формою;
- 3) за кольором;
- 4) по родовій категорії (дикі - домашні тварини, овочі - фрукти, одяг, меблі і ін. - 4 шт. Від простого до складного).

Процедура проведення методики: дитині пропонується серія картинок, на яких представлені різні предмети, в супроводі наступної інструкції: «На кожній з цих картинок один з чотирьох зображених на ній предметів є зайвим. Уважно подивися на картинку і визнач, який предмет і, чому є зайвим ». На вирішення завдання відводиться 3 хвилини.

Висновки про рівень розвитку зауваження

Одна і та ж фігура при класифікації може увійти в кілька різних груп.

10 балів

Дитина вирішила поставлену перед ним задачу за час менше, ніж 1 хвилина, назвавши зайві предмети на всіх картинках і правильно пояснивши, чому вони є зайвими.

Дуже високий

8-9 балів

Дитина правильно вирішила задачу за час від 1 до 1,5 хвилин.

високий

6-7 балів

Дитина впорався із завданням за час від 1,5 до 2 хвилин.

середній

4-5 балів

Дитина вирішив задачу за час від 2 до 2,5 хвилин.

2- бали

Дитина вирішила задачу за час від 2,5 до 3 хвилин.

низький

0-1 бал

Дитина за 3 хвилини не впоралася із завданням.

Дуже низький

Дозволяє досліджувати процеси образно-логічного мислення, розумові операції аналізу та узагальнення у дитини.

Дозволяє проводити роботу в групі. Не велика за часом.

Вимагає роздаткового матеріалу.

Методика «Послідовність подій»

(А. Бернштейн)

Мета: дослідження розвитку логічного мислення, мовлення, здатності до узагальнення.

Стомлений матеріал: серії сюжетних картин (3-6) із зображенням послідовності подій 2 варіанти:

а) картинки з явним змістом сюжету - по деталях зображення можна відновити причинно-наслідкові і тимчасові відносини;

б) картинки з прихованим змістом сюжету - коли потрібно залучити певні знання про закономірності явищ природи і навколишньої дійсності.

Процедура проведення методики: перед дитиною кладуть довільно картинки, пов'язані сюжетом. Дитина повинна зрозуміти сюжет, вибудувати правильну послідовність подій та скласти по картинці розповідь. Завдання складається з двох частин:

1) викладання послідовності подій картинок;

2) усна розповідь за ним.

Після того, як дитина розклав все картинки, експериментатор записує в протоколі (наприклад, 5, 4, 1, 2, 3), і потім просить дитину розповісти по порядку про те, що вийшло. Якщо дитина допустив помилки, йому ставлять запитання, мета яких допомогти виявити допущені помилки.

Інструкція: «Подивися, перед тобою лежать картинки, на яких намальовано якусь подію. Порядок картин переплутано, і тобі треба здогадатися, як їх поміняти місцями, щоб стало ясно, що намалював художник. Подумай, переклади картинки, як ти вважаєш за потрібне, а потім склади по них розповідь про ту подію, яка тут зображено ».

Висновки про рівень розвитку

Дитина самостійно знайшов послідовність картинок і склав логічний розповідь. При неправильно знайденої послідовності малюнків випробуваний проте складає логічну версію розповіді.

високий

Дитина правильно знайшла послідовність, але не змогла скласти гарну розповіді. Складання розповіді за допомогою навідних запитань експериментатора.

середній

Дитина не змогла знайти послідовність картинок і відмовилася від розповіді; за знайденої їм самим послідовності картинок склала нелогічну розповідь; складена дитиною послідовність не відповідає розповіді; кожна картинка розповідається окремо, сама по собі, не пов'язана з іншими - в результаті не виходить оповідання; на кожному малюнку просто перераховуються окремі предмети.

Низький

Дитина не змогла знайти послідовність картинок і відмовилася від розповіді.

+ Дозволяє досліджувати розвитку логічного мислення, мовлення, здатності до узагальнення. Дітям подобається складати картинки

- Вимагає роздаткового матеріалу. Займає багато часу. Робота проводиться індивідуально.

Методика «Нісенітниці»

Мета: оцінка образно-логічного мислення дитини. За допомогою цієї методики оцінюються елементарні образні уявлення дитини про навколишній світ, про логічних зв'язках і відносинах, що існують між деякими об'єктами цього світу: тваринами, їх способом життя, природою. За допомогою цієї ж методики визначається вміння дитини міркувати логічно і граматично правильно висловлювати свою думку.

Стимульний матеріал: картинки з безглуздим змістом 2 варіанти:

- а) побутові ситуації;
- б) природні явища.

Процедура проведення: спочатку дитині показують першу картинку, в ній є кілька досить безглузвих ситуацій на побутову тему. Під час розглядання картинки дитина отримує інструкцію приблизно наступного змісту: «Уважно подивися на цю картинку і скажи, чи всі тут знаходяться на своєму місці і правильно намальовано. Якщо щось тобі здається не так, не на місці або неправильно намальовано, то вкажи на це і поясни, чому це не так. Далі ти повинен будеш сказати, як насправді має бути ».

Примітка. Обидві частини інструкції нісенітниці виконуються послідовно.

Спочатку дитина просто називає все нісенітниці і вказує їх на картинці, а потім пояснює, як насправді має бути. Час експозиції картинок і виконання завдання обмежена 3 хвилинами. За цей час дитина повинна помітити, як можна більше безглузвих ситуацій і пояснити, що не так, чому не так і як насправді повинно бути.

10 балів

Така оцінка ставиться дитині в тому випадку, якщо за відведений час він зауважив всі наявні на зображенні нісенітниці, встиг задовільно пояснити, що не так, і, крім того, сказати, як насправді має бути.

Дуже високий

8-9 балів

Дитина помітив і відзначив все наявні нісенітниці, але від однієї до трьох з них не зумів до кінця пояснити або сказати, як насправді має бути.

високий

6-7 балів

Дитина помітив і відзначив все наявні нісенітниці, але 3-4 з них не встиг до кінця пояснити і сказати, як насправді має бути.

середній

4-5 балів

Дитина зауважив все наявні нісенітниці, але 5-7 з них не встиг за відведений час до кінця пояснити і сказати, як насправді має бути.

2-3 бали

За відведений час дитина не встиг помітити 1-4 з 7 нісенітниць, а до пояснення справа не дійшла.

низький

0-1 бал

За відведений час дитина встиг виявити менше чотирьох з 7 наявних нісенітниць.

Дуже низький

+ За допомогою цієї методики оцінюються елементарні образні уявлення дитини про навколишній світ, про логічних зв'язках і відносинах, що існують між деякими об'єктами цього світу: тваринами, їх способом життя, природою. За допомогою цієї ж методики визначається вміння дитини міркувати логічно і граматично правильно висловлювати свою думку.

- Проводиться індивідуально, вимагає роздатковий матеріал

. Методика «Класифікація»

(Автори: Шуберт А.М., Іванова А.Я.)

Техніка проведення. Для роботи з дітьми молодшого віку необхідні наступні картки: 1 - жінка, 2 - стіл, 3 - штани, 4 - школяр, 5 - стілець, 6 - пальто, 7 - ліжко, 8 - чоловік, 9 - рукавиці, 10 - немовля, 11 - шапка, 12 - шафа. Для

роботи з дітьми середнього і старшого віку необхідні наступні картки: 1 - моряк, 2 - свиня, 3 - плаття, 4 - конвалія, 5 - лисиця, 6 - куртка, 7 - мак, 8 - прибиральниця, 9 - голуб, 10 - яблуко, 11 - книги, 12 - метелик, 13 - дитина, 14 - дерево, 15 - каструля. Номери карток відповідають порядку їх пред'явлення. Робота умовно розділена на три етапи.

1 ЕТАП. Перед дитиною на столі розкладаються перші чотири картки. Потім слід інструкція: «Ось перед тобою лежать чотири картинки (називається кожна). Зараз я буду давати тобі інші картинки, а ти повинен будеш мені говорити, куди їх класти, до якої з цих картинок, які лежать на столі, вони підходять. Ось - лисиця. Куди її можна покласти? До цієї? До цієї? Або цієї?

а) якщо дитина об'єднує предмети за конкретно-ситуативному або випадковою ознакою, то йому дається навчальний урок: експериментатор сам укладає картку, пояснює, чому він туди її поклав і дає назву зібраної групі («тварини»), в подальшому вимагає узагальнені назви інших груп.

б) якщо дитина збирає групу правильно, але пояснення спирається на несуттєві ознаки або не може дати назву групі, то експериментатор дає вірне пояснення або назва (або, те й інше).

в) можливі випадки, коли експериментатор знаходить місце картці, а дитина швидко вловлює вірну зв'язок і дає правильну відповідь, якщо при пред'явленні наступної картки (куртки) дитина кладе її не туди куди слід, доцільна наступна допомога: - уточнююче запитання: «Чи може бути краще покласти її в інше місце? Подумай, куди її краще покласти? »

Якщо цей прийом не допомагає, то: «Подивися, ми поклали разом свиню і лисицю. Чому ми так зробили? Тому що вони тварини! А це що? (Показуючи на куртку і плаття) ». В подальшому можна звертатися до будь-якої правильно зібраної групі. Якщо допомога такого роду виявляється неефективною, дається повний навчальний урок (група, назва, пояснення).

Всі види допомоги, перераховані вище, необхідно строго дозувати, диференціювати і чітко фіксувати в протоколі.

2 ЕТАП. Пред'являється картка - яблуко. Дитину попереджають, що назви вже зібраних груп можуть змінюватися через нові картинок. Оскільки методика побудована за типом навчального експерименту, крім дозованої допомоги в її структуру спеціально введена складна група, що складається з різнорідних предметів і в більшості випадків збирається експериментатором. Мета - перевірка засвоєння дитиною більш загального поняття і застосування його на практиці. Дитині пред'являється картинка з книгами, яка повинна бути згрупованою разом з перш зібраною групою «одяг» і названа «речі».

експериментатор втручається в роботу випробуваного в зазначеному вище порядку (уточнення, організуюча допомога, повний навчальний урок).

3 ЕТАП. Починається з останніх 4-х картинок (з 12 по 15). На цьому етапі допустима лише «уточнююча» допомога (тобто уточнення словесних формулювань), тому що саме тут і виявляються остаточні показники навченості дитини на матеріалі даної методики.

РЕЗУЛЬТАТИ. Пропонований варіант предметної класифікації знаходиться в зоні труднощі досліджуваної вікової групи, проте очевидна його доступність цієї групи за умови надання допомоги, передбаченої структурою даного експерименту.

4.

1. Абсолютна більшість дітей відразу розуміють інструкцію, починають вірно об'єднання карток в групи. На першому етапі вони практично без труднощів збирають потрібні групи (перші чотири), проте відчують труднощі в називання зібраних груп, а також нерідко використовують при об'єднанні несуттєві ознаки.

2. При ускладненні рівня узагальнення (тобто при розкладці 9-15 карток) зростає число залучених конкретно-ситуативних зв'язків, частішають випадки опори на малоістотні ознаки. В цьому відношенні найбільш показовими є групи «рослини» і «речі». Таким чином, допомога здоровим дітям обмежується в основному підказками в назві зібраних груп, легкої корекцією ситуативних зв'язків і повним навчальним уроком на групі «речі». Надання ж допомоги в

повному обсязі потрібно дітям, що викликають сумніви в інтелектуальній повноцінності, підтверджує і в інших завданнях.

«+» - Дозволяє виявити рівень інтелектуального розвитку.

«-» - Вимагає роздаткового матеріалу, займає багато часу .

Методика «Лабіринт» (Автор: Л.А. Венгер)

Мета: діагностика розвитку наочно-образного мислення дітей.

Методичний матеріал: зображення галявин з розгалуженими доріжками і будиночками на їх кінцях, а також «листів», умовно вказують шлях до одного з будиночків, поміщених під галявинкою. На малюнках до завдань 1-2 зображені тільки розгалужені доріжки і будиночки в кінці них; на всіх інших кожен ділянку доріжки позначений орієнтиром, причому в задачах 3-4 однакові за змістом орієнтири дані в різній послідовності; в задачах 5-6 кожне розгалуження позначено двома однаковими орієнтирами. У завданнях 7-10 два однакових орієнтира дані в різних послідовностях і розставлені не на відрізках шляху, а в точках розгалуження. На «листах» до завдань 1-2 зображена ламана лінія, що показує напрямок шляху, по якому повинен вестися пошук. У «листах» до завдань 3-6 в певній послідовності знизу вгору дані зображення тих предметів, повз яких треба йти. У «листах» до завдань 7-10 зображені одночасно і повороти шляху (ламана лінія), і необхідні орієнтири.

Порядок виконання та інструкція: дітям спочатку дають дві вступні завдання, потім по порядку завдання 1-10. Інструкція дається після того, як діти відкрили перший листок з вступної завданням.

Інструкція: «Перед вами галявина, на ній намальовані доріжки і будиночки в кінці кожної з них. Потрібно правильно знайти один будиночок і закреслити його. Щоб знайти цей будиночок, треба подивитися на лист. (Експериментатор вказує на нижню частину сторінки, де воно поміщено.) У листі намальовано, що треба йти повз травички, повз ялинки, а потім повз грибка, тоді знайдете

правильний будиночок. Знайдіть цей будиночок, а я подивлюся, чи не помилилися ви ».

Щоб знайти потрібний шлях, дитина повинна враховувати в задачах 1-2 напрямки поворотів, в задачах 3-4 - характер орієнтирів і їх послідовність, в задачах 5-6 - поєднання орієнтирів в певній послідовності, в задачах 7-10 - одночасно орієнтири і напрямки поворотів.

Переходячи до другої задачі, перевіряючий пропонує дітям перевернути листок і каже: «Тут теж два будиночка, і знову потрібно знайти будиночок. Але лист тут інше: в ньому намальовано, як йти і куди повертати. Потрібно знову йти від травички прямо, а потім повернути в бік ».

Перевіряючий при цих словах проводить рукою по кресленням в «листі».

Рішення завдання знову перевіряється, помилки пояснюються і виправляються.

Потім йде вирішення основних завдань. До кожної з них дається коротка додаткова інструкція.

Методики для оцінки образно-логічного мислення (А.Палій)

Методика «Пори року» Ця методика призначена для дітей у віці від 3 до 4 років. Дитині показують картинку і просять, уважно поглянувши на цей малюнок, сказати, яка пора року зображена на кожній частині даного малюнка. За відведене на виконання цього завдання час – 2 хв. – дитина повинна буде не лише назвати відповідну пору року, але й обґрунтувати свою думку про неї, тобто пояснити, чому вона так думає, вказати ті ознаки, які, на її думку, свідчать про те, що на даній частині малюнка показано саме ця, а не яке-небудь інша пора року.

Оцінка результатів 10 балів – за відведений час дитина правильно назвала і пов'язала всі картинки з порою року, вказавши на кожній з них не менше двох ознак, що свідчать про те, що на картинці змальована саме дана пора року (всього не менше 8 ознак за всіма картинками). | 8-9 балів – дитя правильно назвало і пов'язало з потрібною порою року всі картинки, вказавши

при цьому 5-7 ознак, підтверджуючих його думку, на всіх картинках, разом узятих. | 6-7 балів – дитина правильно визначила на всіх картинках пори року, але вказала лише 3-4 ознаки, підтверджуючих її думку. | 4-5 балів – дитя правильно визначило пору року лише на однійдвох картинках з чотирьох і вказало лише 1-2 ознаки на підтвердження своєї думки. | 0-3 бали – дитина не змогла правильно визначити жодної пори року і не назвала точно жодної ознаки (різна кількість балів, від 0 до 3, ставиться залежно від того, намагалось або не намагалось дитя це зробити). Висновки про рівень розвитку – 10 балів – дуже високий. – 8-9 балів – високий. – 6-7 балів – середній. – 4-5 балів – низький. – 0-3 бали – дуже низький.

Методика «Що тут зайве?»

Ця методика призначена для дітей від 4 до 5 років і дублює попередню для дітей цього віку. Вона покликана досліджувати процеси образно-логічного мислення, розумові операції аналізу і узагальнення у дитини. Дітям пропонується серія картинок, на яких представлені різні предмети, у супроводі наступної інструкції: «На кожній із цих картинок один з чотирьох намальованих на ній предметів є зайвим. Уважно поглянь на картинки і визнач, який предмет і чому є зайвим». На рішення задачі відводиться 3 хв.

Оцінка результатів 10 балів – дитина вирішила поставлене перед нею завдання за час менше чим 1 хв., назвавши зайві предмети на всіх картинках і правильно пояснивши, чому вони є зайвими. | 8-9 балів – дитя правильно вирішило завдання за час від 1 хв. до 1,5 хв. | 6-7 балів – малюк упорався із завданням за час від 1,5 до 2,0 хв. | 4-5 балів – дитя вирішило завдання за час від 2,0 до 2,5 хв. | 2-3 бали – дитина вирішила завдання за час від 2,5 хв. до 3 хв. | 0-1 бал – малюк за 3 хв. не впорався із завданням. Висновки про рівень розвитку – 10 балів – дуже високий. – 8-9 балів – високий. – 4-7 балів – середній. – 2-3 бали – низький. – 0-1 бал – дуже низький.

Тема XIII

Психодіагностичне вивчення індивідуальних особливостей дошкільника.

Опитувальник для вивчення індивідуальних особливостей дошкільника.

Шановні дорослі!

Якщо запропоновані твердження правильно, на ваш погляд, характеризують дитину, поставте плюс (+), якщо неправильно – мінус (-).

Прізвище, ім'я дитини _____

Прізвище дорослого _____

Дата _____

Вік дитини _____

Час _____

№ п/п	Твердження	Відповідь
1.	Не може довго працювати не втомлюючись	
2.	Їй важко зосередитися на чомусь	
3.	Будь-яке завдання викликає зайве занепокоєння	
4.	Під час виконання завдань дуже напружена	
5.	Бентежиться частіше за інших	
6.	Часто говорить про можливі неприємності	
7.	Як правило, червоніє в незнайомій обстановці	
8.	Скаржиться, що сняться страшні сни	
9.	Руки зазвичай холодні й вологі	
10.	Нерідко буває розлад шлунку	
11.	Сильно упріває, коли хвилюється	
12.	Не має апетиту	
13.	Спить неспокійно, погано засинає	
14.	Полохлива, багато чого боїться	
15.	Зазвичай неспокійна, легко засмучується	
16.	Часто не може стримати сліз	
17.	Не любить братися за нову справу	
18.	Не любить братися за нову справу	
19.	Не впевнена у собі, у своїх силах	
20.	Боїться зустрічей із труднощами	

Схильність дитини до неврозу.

Тест-опитувальник

„Оцінювання рівня тривожності й схильності дитини до неврозу”

(за А.Захаровим)

Інструкція батькам:

Оцініть твердження, що стосуються особливостей поведінки вашої дитини, залежно від поведінкової реакції, що спостерігаються.

Якщо відзначена особливість поведінки виражена і тим більше зростає в останні роки, то пункт оцініть у **2 бали**.

Якщо зазначені вияви зустрічаються періодично, то відповідний пункт оцініть в **1 бал**.

За відсутності названих у пункті особливостей поведінки виставляється **0 балів**.

Твердження

1. Легко засмучується, багато переживає, усе занадто близько приймає до серця.
2. Коли щось не так – у сльози, плаче, не може заспокоїтися.
3. Вередує без причини, дратується через дрібниці, не може чекати, терпіти.
4. Дуже часто ображається, „дметься”, не терпить ніяких зауважень.
5. Украй хитливий у настрої, аж до того, що може сміятися і плакати одночасно.
6. Усе більше сумує і засмучується без видимої причини
7. Як і в перші роки, знову ссе соску, палець, усе вертить у руках.
8. Довго не засинає без світла і присутності поруч близьких; неспокійно спить, часто прокидається вночі; не може вранці відразу отямитися.
9. Стає надто збудливим, коли потрібно стримуватися, чи загальмованим і млявим при виконанні чогось.
10. З'являються виражені страхи, побоювання, боязкість у будь-яких нових, невідомих чи відповідальних ситуаціях.
11. Наростає непевність у собі, нерішучість у діях і вчинках.

12. Усе швидше втомлюється, відволікається, не може концентрувати увагу довгий час.

13. Усе сутужніше знайти з ним спільну мову, домовитися, стає сам не свій, без кінця змінюється рішення чи занурюється в себе.

14. Починає скаржитися на головні болі ввечері чи на болі у ділянці живота вранці; нерідко блідне, червоніє, уприває; чухається без видимої причини, алергія, різні висипи на шкірі.

15. Знижується апетит, часто і подовгу хворіє, підвищується без причин температура, часто пропускає дитячий садок чи школу.

Діагностика вад особистісного розвитку (ДВОР):

опитувальник для дітей 9-11 років

Анкетування проводиться груповим методом, з кожним класом окремо.

Інструкція. „Діти. вам пропонується відповісти на запитання, які стосуються різних сторін вашої особистості: поведінки, самопочуття, бажань, страхів, переконань тощо. Ви маєте чудову нагоду поглянути на себе збоку: які ви, що знаєте про себе, і поділитися цими знаннями з дорослими, аби вони краще пізнали вас, зрозуміли і могли краще з вами спілкуватися, навчати.

Свою згоду із твердженням опитувальника позначте плюсом (+) у спеціальному бланку для відповідей навпроти відповідного номера твердження; свою незгоду із твердженням позначте мінусом (-) у тому самому бланку навпроти відповідного номера твердження.

Не розмірковуйте довго над твердженнями, відповідайте, добре вслухаючись у зміст. Всі відповіді, які ви дасте, будуть правильними, якщо ви відповіли чесно”.

Зміст опитувальника

1. Мені важко зосередитися на чомусь одному.
2. Я не можу довго працювати не втомлюючись.
3. Я переживаю з будь-якого приводу.
4. Під час виконання завдання я дуже напружений, скутий.
5. Я часто думаю про можливі неприємності.
6. Я лякливий, багато що викликає в мене страх.
7. Я не люблю чекати.
8. Я не люблю починати нову справу.
9. Я сплю неспокійно, погано засинаю.
10. Я не впевнений у своїх силах, боюся труднощів.
11. Я завжди знаходжу швидку відповідь, коли про щось запитують (можливо, і неправильно, але дуже швидко).
12. У мене часто змінюється настрій.
13. Мені часто все набридає.
14. Я швидко, не вагаючись приймаю рішення.
15. Я часто відволікаюся на уроках.
16. Коли хтось з дітей на мене кричить, я також кричу у відповідь.
17. Я впевнений, що впораюся з будь-яким завданням.
18. Я люблю діяти, а не розмірковувати.
19. В іграх я не підкоряюся загальні правилам.
20. Я гарячкую під час розмови, часто підвищую голос.
21. Коли хтось мене образить, я прагну поквитатися з ним.
22. Іноді мені приносить задоволення, коли я щось зламаю, розіб'ю, розірву.
23. Я дуже серджуся, коли хтось сміється з мене.
24. Мені здається, що інколи я хочу зробити якусь шкоду.
25. У відповідь на розпорядження мені хочеться зробити все навпаки.

Страхи в будиночках

Тест О.І. Захарова, модифікація М.А. Панфілової

Підготовка дослідження. Для діагностики страхів у дошкільному віці нам необхідні малюнки двох будиночків (червоного і чорного) і протокол.

Проведення дослідження. Тест проводиться однією дитиною або з групою дітей. Після виконання завдання дітям пропонується страшний будинок на замок, який вони самі малюють, а ключ - викинути або втратити. (Тим самим психолог декілька заспокоює актуалізовані страхи.) Страхи в чорному будинку підраховуються і співвідносяться віковими нормами.

Інструкція. «У червоний і чорний будинок треба розселити страхи. У якому будинку (червоному або чорному) житимуть страшні страхи, а в якому - нестрашні? Я перераховуватиму страхи, а ти показуй, у якому будиночку цей страх житиме».

У протоколі фіксується в який будинок (червоний або чорний) поселить дитина той або інший страх, а також вільні вислови дитини стосовно того або іншого страху (якщо вони є).

Зразок протоколу до методики «Страхи в будиночках»

№ n/n	Страхи	Червоний будиночок	Чорний будиночок	Примітки
1	коли залишаєшся удома один			
2	нападу, бандитів			
3	захворіти, заразитися			
4	померти			
5	того, що помруть твої батьки			
6	якихось людей			
7	маму або тата			
8	того, що вони тебе покарають			
9	Баби Яги, Кося Безсмертного, Бармалея, Змія Горинича, чудовисьок (у школярів додаються страхи невидимок, скелетів. Чорної руки (страхи казкових персонажів)			
10	запізнитися в дитячий сад			
11	перед тим, як заснути			

12	страшних снів			
13	темноти			
14	вовка, ведмедя, собак, павуків, змій (страхи тварин)			
15	машин, поїздів, літаків (страхи транспорту)			
16	бурі, урагану, грози, повені, землетрусу (страхи стихії)			
17	коли дуже високо (страх висоти)			
18	коли дуже глибоко (страх глибини)			
19	Я в маленькій, тісній кімнаті, приміщенні, туалеті, переповненому автобусі, метро (страх замкнутого простору)			
20	води			
21	вогню			
22	пожежі			
23	війни			
24	великих вулиць, площ			
25	лікарів (окрім зубних)			
26	крові (коли йде кров)			
27	уколів			
28	болі (коли боляче)			
29	несподіваних, різких звуків, коли щось раптово впаде, стукне			

ВІКОВІ НОРМИ СТРАХІВ (за О. І. ЗАХАРОВИМ)
Середнє число страхів у дітей (за статтю і віком)

Вік	Число страхів		Вік	Число страхів	
	хлопчики	дівчатка		хлопчики	дівчатка
3	9	7	9	7	10
4	7	9	10	7	10
5	8	11	11	8	11
6	9	11	12	7	8
7	9	12	13	8	9
7 (шк.)	6	9	14	6	9
8	6	9	15	6	7

Визначення рівня тривожності дошкільника

(Лаврентьєва Г.П., Титаренко Т.М.)

Щоб перевірити свої оцінки тривожності дитини, зроблені на основі спостережень, заповніть цю анкету самостійно, а потім запропонуйте її батькам дитини, вихователеві або методисту, який добре знає вашого вихованця.

1. Не може довго працювати, не втомлюючись.
2. Йому важко зосередитися на чомусь.
3. Будь-яке завдання викликає надмірну тривогу.
4. Під час виконання завдання дуже напружений, скутий.
5. Ніякові частіше за інших.
6. Часто говорить про можливі неприємності.
7. Як правило, червоніє в незнайомій обстановці.
8. Скаржиться, що бачить страшні сни.
9. Руки звичайно холодні й вологі.
10. Нерідко бувають розлади шлунка.
11. Дуже пітніє, коли хвилюється.
12. Має поганий апетит.
13. Спить неспокійно, погано засинає.
14. Лякливий, багато що викликає в нього страх.
15. Звичайно неспокійний, легко засмучується.
16. Часто не може додержати слова.
17. Погано переносить чекання.
18. Не любить братися за нову справу.
19. Не впевнений у собі, своїх силах.
20. Боїться труднощів.

Додайте кількість плюсів, щоб дістати загальний бал тривожності.

Висока тривожність — 15-20 балів.

Середня тривожність — 7-14 балів.

Низька тривожність — 1-6 балів.

Анкета визначення рівня імпульсивності у дошкільника

(Лаврентьєва Г.П., Титаренко Т.М.)

1. Завжди знаходить швидку відповідь, коли про щось запитують (можливо, і неправильну, але дуже швидко).
2. У нього часто змінюється настрій.
3. Багато що його дратує, виводить із себе.
4. Йому подобається робота, яку можна виконувати швидко.
5. Вразливий, але не злопам'ятний.
6. Часто відчувається, що йому все набридло.
7. Швидко, не вагаючись, приймає рішення.
8. Може різко відмовитися від їжі, яку не любить.
9. Часто відволікається на заняттях.
10. Коли хтось із дітей на нього кричить, він також кричить у відповідь.
11. Звичайно впевнений, що впорається з будь-яким завданням.
12. Може нагрубіяти батькам, вихователям.
13. Часом здається, що він переповнений енергією.
14. Це людина дії, розмірковувати не вміє і не любить.
15. Вимагає до себе уваги, не хоче чекати.
16. В іграх не підкоряється загальним правилам.
17. Гарячкує під час розмови, часто підвищує голос.
18. Легко забуває доручення старших, захоплюючись грою.
19. Любить організовувати, й верховодити.
20. Похвала і осуд діють на нього дужче, ніж на інших.

Прагнучи якомога об'єктивніше оцінити рівень імпульсивності дошкільника, ви самостійно заповнили цю анкету й одержали незалежні характеристики від двох дорослих. Щоб уточнити результати, додайте всі бали, здобуті в кожному з трьох досліджень, і поділіть їх на три.

Наприклад, ваш показник імпульсивності Андрія Б. — 16 балів. Його бабуся, заповнивши анкету, набрала всього 12 балів, а батько — 17 балів. У такому разі: $16 + 12 + 17$ середній бал становитиме 15.

Висока імпульсивність: 15—20 балів

Середня імпульсивність: 7—14 балів

Низька імпульсивність: 1—6 балів

Анкета визначення рівня агресивності у дошкільника

(Лаврентьєва Г.П., Титаренко Т.М.)

1. Злий дух часом вселяється в нього.
2. Він не може змовчати, коли чимось незадоволений.

Коли хтось його образить, він обов'язково прагне поквитатися так само.

Часом йому без усякої причини хочеться вилятися.

5. Часом він із задоволенням ламає іграшки, щось розбиває, шматує, рве книжки.

6. Інколи він так наполягає на чомусь, що людям навколо уривається терпець.

7. Він не відмовиться від того, щоб подразнити тварин.

8. Взяти верх у суперечці з ним майже неможливо.

9. Дуже сердиться, коли вважає, що хтось кепкує з нього.

10. Здається, що інколи у нього спалахує бажання зробити якусь шкоду, шокувати оточення.

11. У відповідь на звичайні розпорядження прагне зробити все навпаки.

12. Часто не за віком сварливий.

13. Сприймає себе як самостійного і рішучого.

14. Любить бути першим, верховодити, підкоряти собі інших.

15. Невдачі надзвичайно дратують його, намагається шукати винних.

16. Легко свариться, вступає в бійку.
17. Старається спілкуватися з молодшими й фізично слабкішими.
18. У нього часті напади похмурої дратівливості.
19. Не рахується з ровесниками, не поступається, не ділиться нічим.
20. Упевнений, що будь-яке завдання виконає краще за інших.

Позитивна відповідь на кожне запропоноване твердження оцінюється 1 балом. Підрахуйте, скільки тверджень, на вашу думку, стосується досліджуваного дошкільника.

Висока агресивність: 15-20 балів.

Середня агресивність: 7-14 балів.

Низька агресивність: 1-6 балів.

ВИСНОВКИ

Ми сподіваємось, що нам вдалося познайомити читачів з різними областями змісту, функціями, підходами та методами психологічної діагностики дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, представити проблеми, можливості та обмеження деяких методик, а також відобразити перспективи проведення комплексної оцінки дитини для подальшої корекційної роботи з нею психолога, дефектолога, соціального педагога реабілітолога та інших спеціалістів.

Цінність науки перевіряється практикою, і в цьому відношенні психодіагностиці здавалося б турбуватися нема про що: доказів її практичних успіхів чимало.

Зараз психодіагностика в нашій країні користується повагою та великою увагою суспільства, батьків педагогів . Це пояснюється тим, що вона звернена до його завдань і проблем, намагаючись давати науково обгрунтовані висновки про людей. У повсякденному житті майже кожен в тій чи іншій мірі аналізує і обговорює інших людей, виступаючи в цьому сенсі "діагностом". Та на відміну від оцінок непрофесіоналів діагноз психолога, дефектолога накладає на нього чималу відповідальність і зобов'язання. Фахівці-діагности повинні розбиратися в безлічі різноманітних питань - теорії та методології психодіагностики, психологічних теоріях і концепціях, аналізі даних з опорою на статистичні методи, повинні вміти інтегрувати інформацію про клієнта, скласти висновок, вміти довести до клієнта результати діагностики і багато іншого.

У нашому посібнику ми намагалися вирішити проблему окреслення діагностичної задачі фахівцем, діагностом. Якість діагностики залежить не тільки від особистості того, хто їй займається, але і від якості використовуваних методик, а також адекватності теоретичних уявлень про відповідні психологічних конструктах.

Ми сподіваємось, що в методичному посібнику вдалося відобразити недосконалість і обмеженість ряду діагностичних методик і процедур, які очевидні для фахівців, причини цього, а також ті питання, над якими продовжують працювати психодіагности.

Кожна людина унікальна. Цим визначається його індивідуальність. Це положення безперечно. Однак саме уявлення про унікальність потребує наукової розшифровки.

Якщо прийняти за основу індивідуальності генотип, то всі її прояви можна визначити як фенотипічні. При такому підході на перший план висувається проблема відносин гено- і фенотипу, проблема і сама по собі не проста, а тим більше як проблема психології людини. Її наукова та практична актуальність не викликає сумнівів; також не викликає сумнівів і те, що для її розробки теоретичні міркування недостатні, знадобиться експериментальне обґрунтування, і в такому дослідженні можна бачити перспективу розвитку психологічної діагностики. Закономірностям відносин гено- і фенотипу приділяється багато уваги в сучасній генетиці, і було б великою помилкою недооцінювати ці закономірності стосовно людини. Психологічна діагностика у своєму розвитку не може ігнорувати досягнення генетики, очевидно, що ці досягнення мають для неї важливе значення. Це цілком ясно видно, коли справа йде про критерії надійності. Те, наскільки узгоджуються між собою проведені через якийсь інтервал два тестування, залежить від того, чи залишаються незмінними фенотипічні реакції піддослідних.

Тенденція до індивідуалізації діагностики, яка намітилася останнім часом, полягає також і в тому, що робляться спроби розробляти методики, відповідні специфічним проблемам клієнтів.

Ще одна сторона вдосконалення діагностичних методик, що залишається в центрі уваги психодіагностів, стосується їх вимірювальних можливостей. Розглядаючи в якості одиниці вимірювання окреме завдання, діагности віддають собі звіт в тому, наскільки з психологічної точки зору виконання чи невиконання різних завдань не є тотожними, наскільки різними

причинами вони можуть бути обумовлені і в тих випадках, коли ставляться до однієї людини, і коли ставляться до різних випробувань. Ті перекручування, які виникли в традиційному тестуванні через специфічність розуміння одиниці виміру, природно усуваються в критеріально-орієнтованому тестуванні. Психодіагностика є динамічно розвиваючою науковою дисципліною, орієнтованою на вирішення прикладних завдань.

Потрібно відзначити, що в даний час запити суспільства до психологічної діагностики помітно зростають. Так, в галузі освіти домінуюче значення набуває диференційоване навчання, природною базою якого визнаються індивідуальні психологічні особливості учнів. У визначенні цих особливостей вирішальна роль безсумнівно належить психологічній діагностиці. Та й у самій психології постійно виникає потреба в методиках, які могли б дати психологічну характеристику людей, дітей що знаходяться в різних ситуаціях; тут мова йде не тільки про експериментальні, а й про життєвих ситуаціях. При підготовці потрібних методик навряд чи можна нехтувати величезним досвідом, накопиченим психологічної діагностикою.

Розвиток і розширення досліджень по психологічній діагностиці представляються актуальним і необхідним справою з погляду інтересів як суспільства, так і окремої особистості. Однак важливо, щоб очікування суспільства щодо психодіагностики не були завищені, вони повинні відповідати її можливостям.

Весь сенс майбутнього і неминучого розвитку психологічної діагностики полягає в тому, щоб, з одного боку, підвищити достовірність тих висновків, які формуються на підставі методичних засобів які застосовуються в психодіагностиці, а з іншого боку - більш глибоко розуміти особливості психіки дитини, людини.

ГЛОСАРІЙ

Адаптивне тестування - різновид тестування, при якому порядок пред'явлення завдань або їх трудність залежить від відповідей випробуваного на попередніх завданнях; використовується найчастіше у формі комп'ютерної форми тестування.

Акцентуація характеру - надмірна виразність окремих рис характеру, демонстрована у виборчій уразливості людини по відношенню до певних ситуацій і стимулам.

Аффіляції мотивація - один з різновидів мотивації, пов'язана з потребою індивіда до прийняття при встановленні міжособистісних контактів і уникнення відкидання.

Батарей спільних досягнень - скоординовані серії тестів, які застосовуються для оцінки досягнень головних, довгострокових цілей навчання.

Батарей спеціальних здібностей - групи тестів, що вимірюють відносно незалежні особливості індивідів, в сукупності сприяють успішному здійсненню певної діяльності.

Бесіда - метод збору первинних даних на основі вербальної комунікації. При дотриманні певних правил дозволяє отримати надійну інформацію про події минулого і сьогодення, про стійкі схильності, мотиви тих чи інших вчинків, про суб'єктивні станах.

Бланкові методики (методики «олівець – папір») - діагностичні методики, стомлений матеріал яких пред'являється у формі паперового буклету (зошити) або бланка; відповіді випробуваний також розміщує на спеціальному бланку.

Валідність - комплексна характеристика, що включає, з одного боку, відомості про придатність методики для вимірювання того, для чого вона

створена, а з іншого - інформацію про те, які її дієвість, ефективність, практична корисність.

Валідність дискримінантна - показник, що виявляє відсутність зв'язку діагностичної методики з методиками, що мають інше теоретичну підставу.

Валідність конвергентна - показник, що відображає ступінь зв'язку діагностичної методики з родинними методиками.

Валідність конструктна - комплексна характеристика діагностичної методики, що показує, наскільки її результати можуть розглядатися в якості міри якогось теоретичного конструкту або властивості. Одним з її показників є факторний склад методики, що описує найбільш загальні категорії, що пояснюють її результати.

Валідність за змістом - характеристика ступеню відповідності змісту завдань діагностичної методики вимірюваної області психічних властивостей.

Валідність прогностична - показник, що встановлює відповідність результатів діагностичної методики незалежному зовнішньому критерію, отражаючому стан діагностуваної особливості якийсь час після випробування.

Вибірка стандартизації - група людей, частина популяції, на якій здійснюється стандартизація методики.

Групова згуртованість - характеристика психологічної єдності групи. Може відображати як внутрішнє (тобто з боку членів групи), так і зовнішнє його сприйняття. В останні десятиліття розглядається як багатовимірне освіту. Найважливіші функції групової згуртованості - ефективність вирішення групових завдань і збереження цілісності групи.

Діагноз психологічний - результат психодіагностичного обстеження, психологічний висновок, спрямований на опис та інтерпретацію виявлених індивідуально-психологічних особливостей людини і призначений для практичного застосування в цілях консультування, прогнозу певних досягнень або поведінки, організації корекційної або розвиваючої роботи,

розробки рекомендацій та інших видів використання, що визначаються завданням психодіагностичного обстеження.

Діагностика міжособистісних відносин - діагностика, спрямована на виявлення стихійно складаються неформальних відносин в групі постійно спілкуються один з одним людей.

Діагностування - процедура обстеження, проведення діагностичної методики; здійснюється за певними заздалегідь сформульованим правилам.

Діадні відносини 1) в соціальній психології діада розглядається як група з двох чоловік, і дискутується питання про те, чи вважати її найменшим варіантом малої групи (Г. М. Андрєєва, 2001), при цьому Діадні взаємодії описують лише кількість учасників, не уточнюючи характер відносин; 2) в психоаналітичній традиції діада - це пара "мати - дитина" в доедиповий період; 3) в психодіагностиці під Діадними традиційно розуміються парні взаємодії в сім'ї батька та дитини, а також подружні стосунки.

Дискримінативність – здатність до диференціювання методик в цілому чи окремих її завдань. Дискримінативність методики проявляється в значущості відмінностей її виконання різними випробуваними або їх групами, які відрізняються за яким-небудь характеристиками (віком, статтю, рівнем освіти та ін.), але відносяться до тієї популяції, для якої методика розроблена.

Дисимуляція - свідоме прагнення приховати свою хворобу, неблагополуччя і їх симптоми, проявляється в певних діях.

Диференціальна психологія - наука про індивідуальні психологічні особливості.

Диференціальна психометрія - технологічно-методична дисципліна, що стосується вимірювань індивідуальних відмінностей між людьми по когнітивним особливостям, мотивами, емоційним рисам та іншим психологічним характеристикам. Обґрунтовує вимоги, яким повинні

задовольняти психодіагностичні методики, процедура їх розробки і застосування.

Досягнення мотивація - один з різновидів мотивації, пов'язана з потребою індивіда домагатися успіхів у діяльності і уникати невдач.

Достовірність методики - рівень захисту її результатів від свідомих і несвідомих спотворень і фальсифікацій; психометрична характеристика, яка відноситься головним чином до опросників.

Захист психологічний - когнітивні, афективні і поведінкові способи адаптації індивіда, особливий стиль боротьби з труднощами і неприємностями.

Ідіографічний підхід в психодіагностиці - спрямованість діагностичного обстеження на опис і пояснення особистості як складного цілого з урахуванням її індивідуальної своєрідності, унікальності.

Інтелект («розум») - відносно стійка структура розумових здібностей індивіда, що виявляються в різних сферах практичної і теоретичної діяльності.

Інтелект тестовий (психометрический) - характеристика індивіда, що виявляється в успішності виконання тесту (тестів) інтелекту; визначається величиною 1С).

Інтерв'ю діагностичне - проводиться за певним планом бесіда, спрямована на отримання інформації про обстежуємого (респонденте) і передбачає прямий контакт з ним інтерв'юєра.

Інтроекція - метод дослідження і пізнання людиною своїх думок, образів, почуттів, намірів та інших актів власної активності.

Комп'ютерні діагностичні методики - методики, які передбачають збір діагностичної інформації в режимі діалогу «людина - комп'ютер».

Контент-аналіз - аналіз змісту продуктів діяльності людини, різних видів матеріалів і документів (зокрема, протоколів проєктивних методик, діагностичних інтерв'ю та ін.) Шляхом підрахунку частоти появи певних ключових елементів або кодифікованих ознак (наприклад, певних слів,

понять, образів, суджень і т.п.), що реєструються відповідно до завдань дослідження.

Контрольний список прикметників - перелік передбачуваних характеристик об'єкта оцінки, виражених у формі прикметників і розташованих в алфавітному порядку, серед яких випробуваному слід зазначити ті, які, на його думку, належать до об'єкта оцінки.

Конфіденційність - одна з етичних норм роботи психодіагноста, зобов'язання нерозголошення інформації, отриманої від випробуваного, або обмеження її поширення колом осіб, про якому випробовуваний був заздалегідь поінформований і дав згоду на передачу інформації цим особам.

Корекційно-психодіагностичність методики - можливість методики вказати перспективи та основні шляхи корекції розумового розвитку індивіда, обстеженого з її допомогою.

Корекція розумового розвитку - виправлення окремих дефектів мислення, що виявляються як в недосконалості деяких розумових операцій, дій і вмінь, так і в неволодіння змістовною стороною мислення.

Коефіцієнт інтелектуальності - кількісний показник тесту інтелекту, який вказує на успішність його виконання випробуваним але порівнянні з вибіркою, на якій проходила стандартизація тесту.

Креативність - особливий вид здібностей, що виявляються в успішності творчої діяльності.

Лабільність нервової системи властивість нервової системи, що виражається в швидкості виникнення і припинення нервових процесів.

Малоформалізовані методи - методи, що не мають строго визначених критеріїв перевірки та правил використання. Вони більшою мірою засновані на професійному досвіді та психологічній інтуїції психодіагноста.

Метод - технологічний прийом, спосіб дослідження, підхід до досліджуваного об'єкту, заснований на спорідненості теоретичної системи уявлень.

Метод спостереження - навмисне і цілеспрямоване сприйняття, обумовлене завданням дослідження.

Методика (у психології) - конкретний, приватний спосіб обстеження, призначений для отримання інформації про конкретний психічна властивість у конкретної групи обстежуваних в певних умовах для вирішення заздалегідь поставленої задачі.

Надійність психодіагностичної методики - характеристика точності вимірювань, а також стабільності і стійкості їх результатів по відношенню до дії різних сторонніх чинників.

Наукове спостереження - спостереження, здійснюване на основі продуманого плану, ретельної попередньої підготовки. Характеризується постановкою проблеми, вибором ситуацій для спостереження, визначенням психологічних якостей або особливостей поведінки, які повинні стати об'єктом спостереження, опрацьованою системою фіксації й запису результатів.

Номотетичний підхід в психодіагностиці - спрямованість психодіагностичного обстеження на оцінку особистості за допомогою стандартного набору рис з метою визначення її подібності з іншими людьми для того, щоб виявити, як в психіці окремої людини проявляються загальні закономірності.

Нормоорієнтовані тести (norm-referenced tests) - тести, що дозволяють порівняти навчальні досягнення (рівень підготовки, рівень професійних знань і умінь) окремих індивідів один з одним і співвідносити їх з нормами, отриманими на вибірці стандартизації.

Опитувальник - стандартизований метод отримання інформації за допомогою набору питань або тверджень, па які випробовуваний повинен відповідати згідно з інструкцією; отримані відповіді обробляються по ключу й інтерпретуються певним чином.

Рухливість нервової системи властивість нервової системи, що характеризується швидкістю зміни нервових процесів, а також швидкістю їх руху.

Прагматична валідизація методики - перевірка методики з точки зору її практичної ефективності, значущості, корисності; процедура доказу, що вимірюється властивість проявляється в певних життєвих ситуаціях, у певних видах діяльності.

Прагматична валідність методики - характеристика методики відносно її ефективності для вирішення практичних завдань, що вирішуються психологами.

Проективна техніка - група особливих методик, призначених для діагностики особистості, що характеризуються невизначеністю стимульного матеріалу, який випробовуваний повинен доповнювати, розвивати, інтерпретувати, а також виконувати інші дії відповідно до інструкції, у процесі яких відбувається проекція особистісних особливостей на їх результати.

Проекція (у застосуванні до особливої групи психодіагностичних методик) - символічне перенесення в область поза внутрішнього світу людини, екстеріорізація його рис, станів і інших психологічних особливостей.

Проекція вторинна - проекція психологом власних індивідуально-психологічних рис і станів на результати проективної методики, отримані від випробуваного; крайня ступінь суб'єктивізму при аналізі та інтерпретації діагностичних результатів.

Професіографія - психологічне вивчення професії, що має метою складання професіограми, тобто виділення сукупності психологічних і психофізіологічних особливостей, потрібних для успішного оволодіння професією і роботи в ній.

Професійно-важливі якості - знання, вміння, психічні та психофізіологічні властивості, необхідні і достатні для успішного виконання будь-якої професійної діяльності.

Процентиль - процентна частка випробовуваних з вибірки стандартизації, які отримали рівний або більш низький бал, ніж бал випробуваного, результат якого оцінюється.

Психічний стан - тимчасова, динамічна характеристика психічної діяльності людини.

Психологічна діагностика - наука про конструювання методів оцінки, вимірювання, класифікації психологічних і психофізіологічних особливостей людей, а також про використання цих методів в практичних цілях.

Психологічний профіль - наочне зображення кількісних результатів діагностичної методики; вперше був запропонований Г. І. Россолімо в його методиці індивідуального психологічного профілю.

Психологічне благополуччя - комплексна характеристика особистості, що має структуру і динаміку, визначений соціокультурний феномен, що передбачає повноту се духовного розвитку. Ряд психологів пов'язує з цією категорією особистості такі її характеристики, як висока ступінь самоактуалізації, пристосованість до соціального та природного оточення, відповідність певним соціальним і культурним вимогам, стресостійкість і стабільність в процесі активної взаємодії з середовищем, включеність в співтовариство людей. Психологічне благополуччя визначається як переживання щастя і задоволеності життям, переважання позитивних емоцій над негативними, інтенсивність вираженості позитивних емоцій (Н. Бредбері, М. Аргайл).

Псіхометрика - область психологічної діагностики, пов'язана з теорією і практикою вимірювань в психології, методологічна дисципліна, що обґрунтовує і описує вимоги до вимірювальних психодіагностичним методам.

Психосемантичні методи діагностики - особлива група методів, спрямованих на вивчення індивідуальної свідомості особистості за допомогою аналізу індивідуальних систем значень, що функціонують у свідомості людини, через призму яких відбувається сприйняття суб'єктом навколишнього світу (у тому числі себе і людей).

Психофізіологічні методики - особливий клас строго формалізованих психодіагностичних методик, які виявлятимуть природні особливості людини, зумовлені основними властивостями його нервової системи. Властивості нервової системи знаходять свій прояв у формально-динамічних особливостях психіки та поведінки людини (швидкості, темпі, витривалості, працездатності, завадостійкості та ін.).

Репертуарні решітки - особливий клас методик для вивчення системи індивідуальних уявлень; в них в процесі діагностування відбувається заповнення матриці (грати) суб'єктивними оцінками певної, запропонованої психологом групи об'єктів (елементів).

Репрезентативна вибірка - вибірка випробовуваних, імовірнісні властивості якої повинні збігатися або бути близькі до властивостей генеральної сукупності.

Репрезентативність - представленість властивостей ширшого множини об'єктів у властивостях підмножини.

Рестандартизація - експериментальне дослідження, спрямоване на перегляд тестових норм, проведене найчастіше внаслідок перенесення методики в соціокультурне середовище, відмінну від тієї, для якої методика розроблялася, або з причини застаріння методики.

Ретестовою надійністю - один з видів надійності психодіагностичної методики, який визначається за допомогою обчислення зв'язку (кореляції) результатів двох обстежень однієї групи випробовуваних, проведених з певним часовим інтервалом.

Рефлексія - процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів.

Самоактуалізація - поняття, введене в психологію А. Маслоу. За його уявленнями, це найвища потреба людини, що виявляється в активному прагненні до розкриття здібностей, розвитку особистості та прихованого в людині потенціалу. Самоактуалізуюча особистість наділена багатьма позитивними рисами, такими як неупередженість, велика об'єктивність у сприйнятті реальності, менша емоційність (менша схильність страхам і надіям), життєстійкість (менша тривожність з приводу проблем і протиріч), самостійність і незалежність. Вона відчуває радість життя і разом з тим, прагнучи до саморозвитку, повністю приймає себе такою, яка є.

Властивості нервової системи - природні, вроджені особливості процесів, що протікають в нервовій системі, що впливають на формування індивідуальних форм поведінки і деяких індивідуальних відмінностей у здібностях і характері.

Сила нервової системи - властивість нервової системи, що характеризує її функціональну витривалість, або працездатність.

Ситуація клієнта - психодіагностична ситуація, в якій сам індивід є ініціатором обстеження, зацікавлений в його результатах, які будуть використані для надання йому психологічної допомоги.

Ситуація експертизи - психодіагностична ситуація, що виникає в тих випадках, коли індивід повинен пройти обстеження в інтересах і за замовленням будь-якої установи.

Соціальна бажаність - прагнення випробуваного давати про себе соціально схвалюєму, бажану інформацію, що приводить до помилок у постановці психологічного діагнозу.

Соціально-психологічний норматив - система основних вимог, які суспільство пред'являє до психічного розвитку кожного з його членів; концепція СПМ розроблена К. М. Гуревичем.

Соціометрія - розроблений Якобом Морено метод вимірювання взаємин у групі, аналізу групової структури і позиції особистості в групі. Соціометрична процедура являє собою спеціально організовані акти вибору

одними членами групи інших, на підставі чого виводиться уявлення про груповий ієрархії.

Специфікація тесту - такий його опис, який включає необхідну інформацію про цілі, завдання, плани та структуру тесту, а також про основні вимоги до правил проведення тестування, обробку результатів тестування та їх інтерпретації.

Здібності - індивідуально-психологічні особливості, що визначають успішність виконання діяльності або ряду діяльностей, що не зводяться до знань і навичок і зумовлюють швидкість і легкість їх придбання.

Здібності загальні - здібності, що забезпечують успішність ряду основних, провідних форм людської діяльності (інтелектуальної та творчої).

Здібності спеціальні - здібності, що забезпечують успішність виконання окремих, конкретних видів діяльності (музичної, математичної, організаторської).

Стандартизація методики - уніфікація процедури проведення та оцінки виконання психодіагностичної методики.

Субтест - сукупність завдань одного типу, частина тесту.

Темперамент - сукупність динамічних, формальних, процесуальних особливостей психічної діяльності; не є вродженою, формується в онтогенезі, залежить від властивостей нервової системи.

Теоретична валідація методики - процедура доказу того, що методика вимірює саме ту властивість, якість, яку вона за задумом дослідника повинна вимірювати.

Тест - стандартизований і зазвичай короткий і обмежений в часі іспит, призначений для встановлення кількісних і якісних індивідуально-психологічних відмінностей між людьми.

Тестовий конструкт - детальний опис сукупності вимірюваних характеристик, що дозволяють здійснити екстраполяцію результатів тестування на реальну освітню або професійну ситуацію, яку моделює тест.

Тести досягнень - тести успішності навчання, спрямовані на об'єктивну оцінку засвоєння випробовуваним конкретних знань, умінь, навичок, набутих в результаті курсу навчання або тренування.

Тести інтелекту - особливий клас тестів, спрямованих на вимірювання та оцінку загального рівня когнітивного розвитку індивідів при вирішенні ними певних типів розумових завдань.

Тести креативності - тести, спрямовані на виявлення деяких факторів творчих досягнень, що відносяться до таких параметрів когнітивної сфери, як гнучкість, швидкість, оригінальність, й інших особливостям мислення.

Тести критеріально-орієнтовані - особливий тип тестів, призначених для визначення змісту діяльності індивіда та рівня його досягнень по відношенню до об'єктивного критерію (наприклад, вимогам навчальної програму "]).

Тести здібностей - тип методик, призначених для оцінки придатності індивіда до успішного виконання різних видів діяльності.

Тести моторних здібностей - тести, призначені для вимірювання та оцінки моторних характеристик, таких як точність і швидкість рухів, спритність рухів, координація і тими рухових реакцій, точність розподілу м'язового зусилля при вирішенні рухових завдань.

Тести професійних здібностей - тести, що виявляють індивідуально-психологічні особливості, що сприяють успішному виконанню певних видів професійної діяльності (художньої, канцелярської, управлінської тощо).

Тести, вільні від впливу культури, - тести інтелекту, що розроблялися з метою виключити вплив культурних відмінностей випробовуваних на результати виконання.

Тести сенсорних здібностей - тести, призначені для вимірювання та оцінки особливостей сенсорної сфери психіки (відчуттів і сприйняття).

Тривожність - особливий емоційний стан, пов'язаний із переживанням страху, причина якого невідома індивіду або недостатньо ясно їм усвідомлюється, називають тривогою. Тривогою іноді вважають дифузний

або безпредметний страх Схильність індивіда до переживання стану тривоги зазвичай називають *тривожністю*. Разом з тим, чіткого поділу цих термінів немає, часто вони обидва застосовуються для позначення психічного стану.

Формалізовані методики - тип методик, в основі яких лежить дотримання досить суворих і сформульованих в явній формі правил. Для них характерні певна регламентація процедури діагностування (точне дотримання інструкцій, строго певні способи пред'явлення стимульного матеріалу, невтручання дослідника в діяльність випробуваного й ін.), Стандартизація (встановлення однаковості проведення методики, обробки і представлення се результатів), надійність і валідність.

Риса особистості (диспозиція) внутрішня, відносно стійка схильність індивіда до певної поведінки в певному класі ситуацій, що складається в силу певних потреб, мотивів, інтересів, схильностей, установок, що формується в онтогенезі.

Шкали контрольні - спеціальні шкали в анкетах, що застосовуються для встановлення того, наскільки щирими і чесними були відповіді випробуваного; використовуються для з'ясування того, чи можна використовувати результати обстеження конкретної людини для вирішення завдання.

Шкали розвитку - формалізовані схеми спостережень, що дозволяють встановити рівень психічного розвитку дитини раннього віку.

Експресивні (графічні) проєктивні методики - різновид проєктивної техніки, що дозволяє отримати інформацію про психологічні особливості індивіда на основі його малюнків, створених по пам'яті і з використанням уяви.

Якісний аналіз - неформалізований спосіб аналізу діагностичних результатів, спрямований головним чином на виявлення змістовної специфічної інформації про індивіда; вимагає високого рівня кваліфікації психодіагноста, так як вибір категорій і критеріїв якісного аналізу спирається на глибокі знання в галузі психології та психодіагностики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блейхер В.М. Клиника приобретенного слабоумия. – К. : Здоров'я, 2006
2. Блейхер В.М. Клиническая психопатология. – Ташкент, 2006, 323с.
3. Блейхер В.М. Расстройства мышления. К. : Здоров'я, 2003.
4. Блейхер В.М., Крук И.В. Психопатологическая диагностика. – К. , 2006. – 280с.
5. Бурлачук Л. Ф. Исследование личности в клинической психологии. – К. : Вища шк., 2012.
6. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика. — М., 2002.
7. Богданова Т, Г., Корнилова Т. В. Диагностика познавательной сферы ребенка. — К., 1997. — 68 с.
8. Варій М. Й. Загальна психологія: Навч. посібник / Для студ. психол. і педагог. спеціальностей. – Львів: Край, 2005. – 456с.
9. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
10. Галян І.М. Психодіагностика: Навчальний посібник. - К.: «Академвидав», 2009. – С. 31-162.
11. Долинська Л. В., Мельничук О. Б, Ісаєвич С. І. Основи психодіагностики: Навч.-темат. план, робоча програма курсу для подвійних спеціальностей з практичною психологією. - К., 2002.
12. Клименко В.В. Психологические тесты таланта – Харьков: Фолио, 1997. – 414 с.
13. Козелецкий Ю. Человек многомерный (психологические эссе). - К.: Лыбидь, 1991. — 288 с.
14. Леонгард К. Акцентуации личности. - К., 1981. - 392 с.
15. Карсканова С.В. Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К.Ріфф: процес та результати адаптації. - «Практична психологія та соціальна робота» – №1, 2011. – С. 1-10.

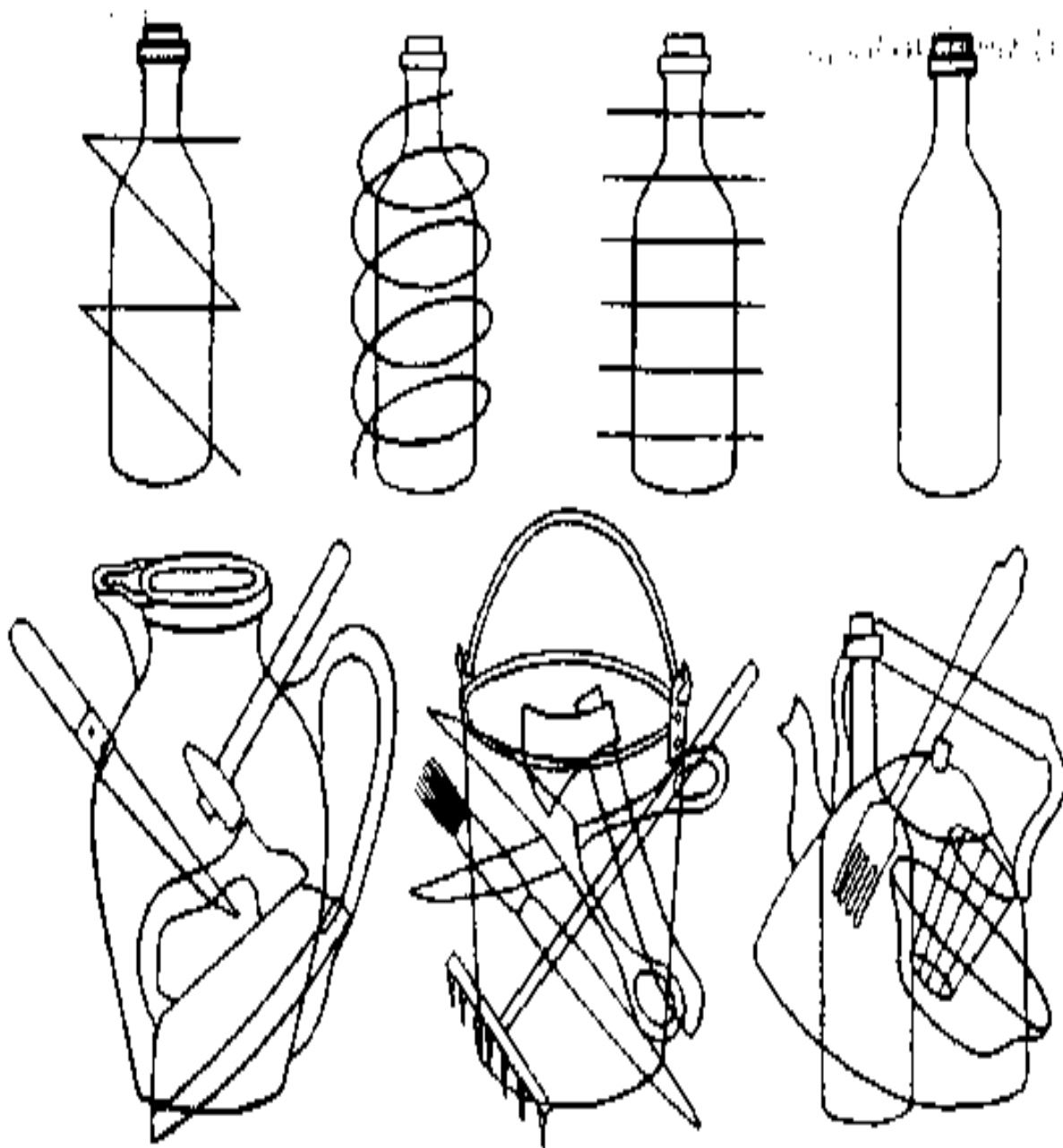
16. Коробко С.Л., Коробко О.І. Робота психолога з молодшими школярами: Методичний посібник. – 2-ге видання. – К.: Літера ЛТД, 2008. – 416 с.
17. Корольчук М. С., Осьодло В.І. Психодіагностика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За аг. Ред.. М.С. Корольчука. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2007. – 400 с.
18. Кузікова С.Б. Увага // Кузікова С.В. Теорія і практика вікової психокорекції: Навч. посіб. для студ. вузів. - Суми: Університетська книга, 2006. – 256с.
19. Кузнецов В.Н. Вопросы выявления нарушений развития психических функций в раннем детстве [Текст] / Практична психологія та соціальна робота. – 2012. – № 2. – С. 39-48.
20. Навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: актуальні питання теорії і методики / за заг. ред. О.О.Максимової, М.А.Федорової. – Житомир: ФОП Левковець, 2016. – У 2-х ч. – Ч. І. – 216 с. С. 109.
21. Психолого-педагогічна діагностика школярів / Упоряд. О.Л. Співак. – Х.: Ранок, 2009 – 160 с.
22. Райгородский Д.Я. Практическая психодіагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2002. – 672 с.
23. Скребец В. А. Психологическая диагностика: Учеб. пособие. — 2-е изд., перераб. и доп. К.: МАУП, 2001. — 152 с.
24. Худик В. А. Психология аномального развития личности в детском и подростково-юношеском возрасте. К., 1993. 144 с.
25. . Патопсихологічні методики діагностики [Текст] // Патопсихологія : Навчальний посібник для студентів вищих медичних навчальних закладів / С.Д.Максименко, А.П.Чуприков, Є.М.Прокопович, І.В.Рожкова. – К., 2009. – С. 23-41.
26. Хозраткулова І.А. Дослідження емоційної сфери дитини з особливими потребами в умовах пісочної психотерапії [Текст] / Актуальні проблеми

психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К.; Миколаїв, 2009. – Т. 7: Екологічна психологія, Вип. 18: Психологія освітнього простору. – С. 418-423.

27. Щёкин Г. В. Визуальная психодигностика: познание людей по их внешности и поведению. — К.: МАУП, 1995.

28. Щёкин Г. В. Как читать людей по их внешнему облику. — К., 1993.

ДОДАТОК 1

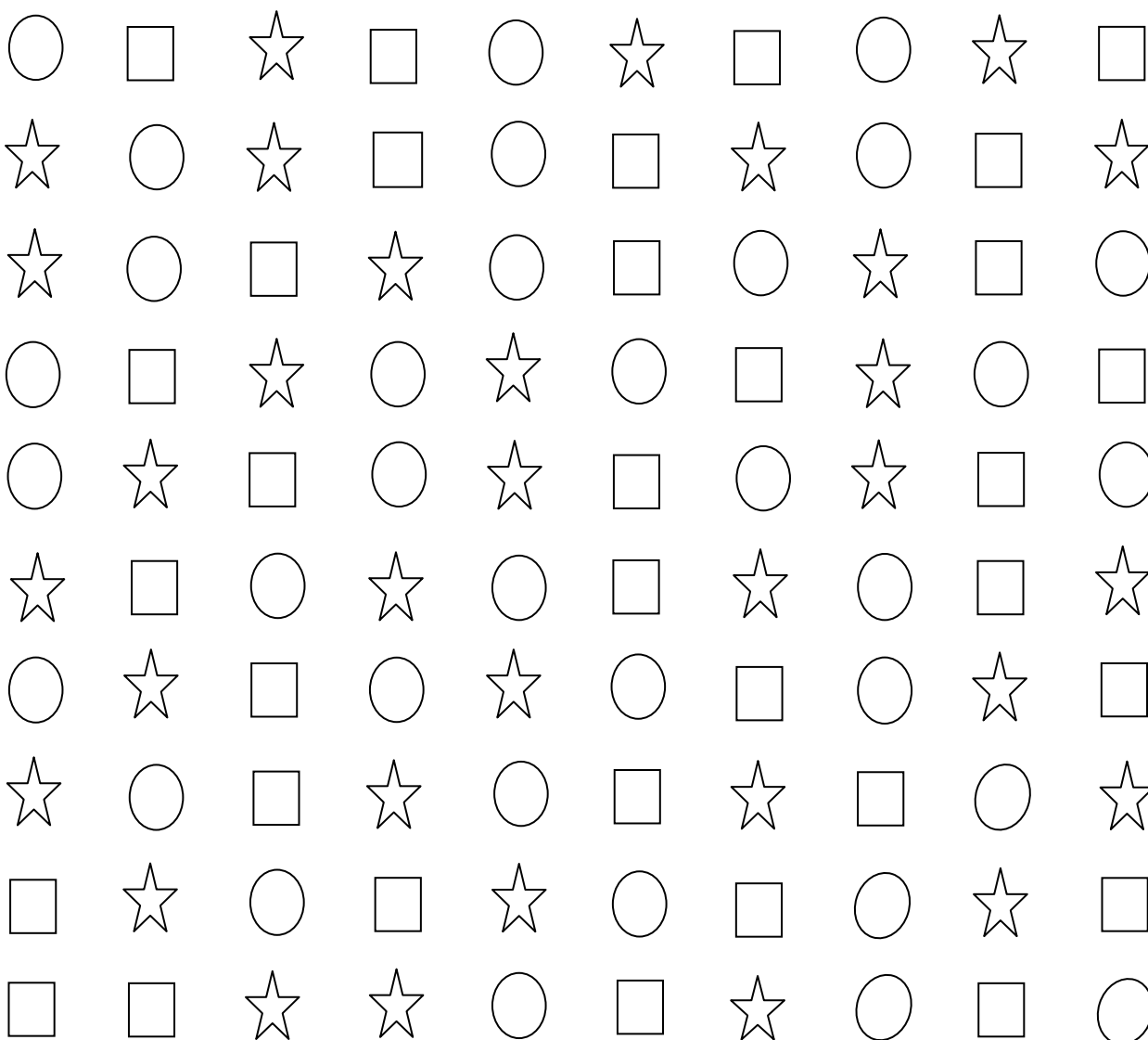

ДОДАТОК 2

Коректурні проби

Бланк до тесту «КОРЕКТУРНА ПРОБА»

Прізвище, ім'я _____ Дата _____ Клас _____

Навчальне видання

КАРСКАНОВА
Світлана Вікторівна

ПСИХОДІАГНОСТИКА
(ЧАСТИНА 1)

Навчальний посібник

Формат 60 * 84/16 Ум.друк.арк 9,1. Тираж 100 пр.зам.№534-523

В И Д А В Е Ц Ь

Видавництво МНУ імені В.О.Сухомлинського
54030, м.Миколаїв, вул..Нікольська 24
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК №3375 від 27.01.2009р.